T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENGELLİLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN YÜKSEKÖĞRETİMDEKİ ENGELLİ ÖĞRENCİLER VE ENGELLİ OLMAYAN ÖĞRENCİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Gizem ÇINAR BULUT

2501171437

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. Ayşe Resa AYDIN

İSTANBUL – 2023

ÖZET

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN YÜKSEKÖĞRETİMDEKİ ENGELLİ ÖĞRENCİLER VE ENGELLİ OLMAYAN ÖĞRENCİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Gizem ÇINAR BULUT

Dünya Sağlık Örgütü 30 Ocak 2020'de COVID-19 salgının hızlı bir şekilde yayılmasından dolayı Uluslararası Kamu Sağlığı Acil Durumu ilan etmiştir. Dünya Sağlık Örgütü ve hükümetler COVID-19 salgınıyla mücadele etmek için önlemler almakta ve uygulamaktadırlar. Tüm insan hayatını olumsuz yönde etkileyen bu salgın özellikle engelli bireyleri daha çok etkilemiştir. Son zamanlarda alınan önlem ve geliştirilen yöntemler sayesinde engelli ve engelli olmayan kişilerin yaşamları normale dönmüştür.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'ne göre COVID-19 salgınının neden olduğu okul kapanışları 1,5 milyardan fazla öğrenci ve aileyi etkilemiştir. COVID- 19 salgınının neden olduğu okulların kapanması, engelli ve engelli olmayan öğrencilere çevrimiçi eğitim ortamında eğitim almayı gerektirmiştir. Uzaktan eğitim modeli, eğitim alanında yeni bir kavram olmasa da geleneksel eğitimin hızla sanal bir ortama taşınması engelli ve engelli olmayan öğrencilerin eğitim şartlarını, sosyal yaşamlarını dolaylı olarak etkilemiştir. Öğrenciler için eşitlik sorunlarından sanal ortamda eğitim materyallerinin sağlanmasından, derslerin erişilebilir olmasına kadar birçok zorlukla karşı karşıya kaldıkları için engelli ve engelli olamayan öğrenciler arasında eşitsizlikler tanımlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızın ana çatısını oluşturan İnsan Hakları Modeli engelli ve engelli olmayan kişilerin yaşamları boyunca yer ve zaman fark etmeksizin eşit hak ve imkânlara sahip olduğunu savunmaktadır. İnsan Hakları Modelinde yer alan eğitim hakkı engelli kişilerin de engelli olmayan kişilerle aynı eğitimi almalarını gerektiğini

savunur. Bu eğitim hakkını oluşturan unsurlar ise, eğitimlerinin devamlı olması, sorunsuz olması ve erişilebilir olmasıdır.

Çalışmamız İstanbul Üniversitesinde öğretim gören 34 engelli ve 41 engelli olmayan öğrenciyle yapılmıştır. Öğrencilerin karşılaştıkları durumları saptamak için 1) COVID-19 Deneyimi 2)Uzaktan Eğitime Yönelik Algı Ölçeği, 3)Koronovirüs Anksiyte Ölçeği(CAS), 4)COVID-19 öncesi ve COVID-19 süreci Yaşam Kalitesi Ölçeği, 5)COVID-19'un Yaşam Kalitesine Etkisi Ölçeği ve son olarak engelli öğrencilere COVID-19 ve Engelli Hakları Ölçeği, engelli olmayan öğrencilere COVID-19 'da Hizmetlere Erişim Anketi uygulanmıştır. Anket verileri SPSS programı ile analiz edilmiştir.

Bu çalışma, İstanbul Üniversitesinde öğrenim gören engelli ve engelli olmayan öğrencilerin COVID-19 pandemisi boyunca uzaktan eğitime yönelik tutumları, COVID-19 pandemi süreci öncesi ve sonrası yaşam kalitesi perspektifinden memnuniyet durumları, COVID-19 pandemi sürecinin öğrencinin sosyal hayatındaki etkileri ve pandeminin yaşam kalitesine etkisini inceleyerek, sorunları ortaya koymayı ve sorunların çözümlerine ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Engelli ve engelli olmayan öğrencilerin COVID-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitime yönelik algılarında, COVID-19 öncesi ve sonrasında üniversite yaşam kaliteleri ve sosyal yaşam kaliteleri arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Engellilik, Yükseköğretim, Erişilebilirlik, Uzaktan Eğitim, Yaşam Kalitesi

ABSTRACT

THE EFFECT OF THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS ON DISABLED STUDENTS AND NON-DISABLED STUDENTS IN HIGHER EDUCATION

Gizem ÇINAR BULUT

The World Health Organization declared an International Public Health Emergency on 30 January 2020 due to the rapid spread of the COVID-19 pandemic. The World Health Organization and governments are taking and implementing measures to combat the COVID-19 pandemic. This pandemic, which negatively affects all human life, has especially affected disabled people more. Thanks to the measures taken and methods developed recently, the lives of disabled and non-disabled people have returned to normal.

According to the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, school closures caused by the COVID-19 pandemic have affected more than 1.5 billion students and families. The school closures caused by the COVID-19 pandemic have required students with and without disabilities to be educated in an online education environment. Although the distance education model is not a new concept in the field of education, the rapid transfer of traditional education to a virtual environment has indirectly affected the educational conditions and social lives of disabled and non-disabled students. Inequalities between disabled and non-disabled students have been tried to be defined as they face many difficulties from equality problems for students to the provision of educational materials in the virtual environment to the accessibility of courses.

The Human Rights Model, which forms the main framework of our research, argues that disabled and non-disabled people have equal rights and opportunities throughout their lives, regardless of time and place. The right to education in the Human Rights Model argues that disabled people should receive the same education as non-disabled people. The elements that constitute this right to education are the

continuity, smoothness and accessibility of education. Our study was conducted with 34 disabled and 41 non-disabled students studying at Istanbul University. In order to determine the situations faced by the students 1) COVID-19 Experience 2) Perception Scale for Distance Education, 3) Coronovirus Anxiety Scale (CAS), 4) Quality of Life Scale before COVID-19 and COVID-19 process, 5) Impact of COVID-19 on Quality of Life Scale, and finally, COVID-19 and Disability Rights Scale for disabled students, and Access to Services in COVID-19 Questionnaire for non-disabled students were applied. Survey data were analyzed with SPSS program.

This study aims to reveal the problems and shed light on the solutions of the problems by examining the attitudes of disabled and non-disabled students studying at Istanbul University towards distance education during the COVID-19 pandemic, their satisfaction status from the perspective of quality of life before and after the COVID-19 pandemic process, the effects of the COVID-19 pandemic process on the social life of the student and the impact of the pandemic on the quality of life.

There was no significant difference between disabled and non-disabled students' perceptions of distance education during the COVID-19 pandemic, their quality of university life and quality of social life before and after COVID-19.

Key words: COVID-19, Disability, Higher Education, Accessibility, Distance Education, Quality of Life

ÖNSÖZ

Bu çalışma ile COVID-19 pandemi sürecinde engelli öğrencilerin ve engelli olmayan öğrencilerin tecrübelerinden yola çıkılarak pandemi sürecinin öğrenciler üzerindeki etkilerin belirlenmesi ve bu etkilere çözüm önerisi getirilmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte gelecekte hazırlanacak akademik çalışmalara yol göstermesi amaçlanmaktadır.

Anket sorularıma sabırlı bir şekilde cevap veren katılımcılara müteşekkirim.

Tez danışmanım Prof. Dr. Ayşe Resa AYDIN'a desteği ve yüksek lisans sürecim boyunca yol gösterdiği için çok teşekkür ederim.

Engellilik Araştırmaları Bölüm hocalarımızdan Prof. Dr. Faruk Kerem GİRAY'a verdiği destekler için müteşekkirim.

Sevgili Dr. Eda Can KÖKMEN'e bana her konuda yardımcı olduğu ve beni sürekli desteklediği için ne kadar teşekkür etsem az.

Bu süreçte yanımda olan beni destekleyen bölüm arkadaşlarım Serap KARADERE ve Can KOÇ'a teşekkür ederim.

Yüksek lisansımı bitirmemi sabırsızlıkla bekleyen annem Gülhan ÇINAR'a, babam Kamil ÇINAR'a ve kardeşim Gamze ÇINAR'a ve bu süreçte beni daima destekleyen eşim Burak Eren BULUT'a sabırları için çok teşekkür ederim.

Yalova-2023

Gizem ÇINAR BULUT

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VI

KISALTMALAR LİSTESİ X

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK

1.1. Engelli Tanımı 5

1.1.1.Ahlaki Model 5

1.1.2. Tıbbi Model 6

1.1.3. Sosyal Model 7

1.1.4. İnsan Hakları Modeli 9

1.1.4.1. İnsan Hakları Engellilik Modeline Kadar Olan Gelişmeler 9

1.1.4.2. Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme ve Türkiye'de Engelliler Hakkında Kanun 12

İKİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK VE YÜKSEKÖĞRETİM .....

2.1. Engelli Bireylerin Yükseköğretim Hayatları 15

2.2. Türkiye'deki Engelli Bireylerin Yükseköğretim Durumu 18

2.2.1. Engelli Bireylerin Türkiye'de Eğitim Hakkı 23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COVID-19

3.1. COVID-19 Pandemisi 27

3.1.1. COV1D-19 Pandemisinin Psikolojik Etkileri 27

3.1.2. COVID-19 Pandemisinin Yaşam Kalitesine Etkileri 31

3.1.3. COVID-19 Pandemisinin Yükseköğretime Olan Etkileri 37

3.1.4. COVID-19 Pandemisinin Engelli Bireylere Olan Etkileri 44

3.2 COVID-19 Pandemisi Ve Yükseköğretimdeki Engelli Öğrenciler 50

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA

4.1. Yöntem 55

4.1.1 Araştırmanın Modeli.....55

4.1.2Araştırmanın Evren ve Örneklemi 55

4.1.3 Veri Toplama Aracı 55

4.1.3.1 Sosyodemografik Bilgi Formu.....56

4.1.1.2 COVID-19 Deneyimi 56

4.1.1.3 Uzaktan Eğitime Yönelik Algı Ölçeği 56

4.1.1.4 Coronovirus Anxiety Scale(CAS).....56

4.1.1.5 Üniversite Yaşam Kalite Ölçeği ve Genel Yaşam Doyumu Ölçeği 57

4.1.1.6 COVID-19'un Yaşam Kalitesine Etkisi Ölçeği.....57

4.1.1.7 COVID-19'da Hizmetlere Erişim ve Haklar Anketi ve Engelli Bireylerin Hakları Anketi.....57

4.1.4 Verilerin Analizi.....58

4.2. Bulgular 58

4.1.4.1. Bulguların Özeti.....74

TARTIŞMA 79

SONUÇ VE ÖNERİLER 88

KAYNAKÇA 91

EKLER 107

TABLOLAR LİST ESİ

Tablo 1.1: EHİS'in Yürürlüğe Girmesine Kadar Olan Önemli Gelişmeler …….13

Tablo 4.1: Sosyodemografik Bilgilerin Karşılaştırması ……57

Tablo 4.2: COVID – 19 Deneyimi Karşılaştırılması ……..58

Tablo 4.3: Uzaktan Eğitime Yönelik Algının Karşılaştırılması…… 59

Tablo 4.4: Koronavirüs Anksiyetesinin Karşılaştırılması…….64

Tablo 4.5: COVID– 19 Öncesi Üniversite Yaşam Kalitesinin Engelli Ve Engelli Olmayan Öğrenciler Arasında Öncesi İle Karşılaştırılması……..65

Tablo 4.6: COVID – 19 Pandemi Dönemindeki Üniversite Yaşam Kalitesinin Engelli Ve Engelli Olmayan Öğrenciler Arasında Karşılaştırılması ……67

Tablo 4.7: COVID – 19'un Yaşam Kalitesine Etkisinin Karşılaştırılması ……...70

Tablo 4.8: COVID – 19 Döneminde Erişim Ve Hakların Karşılaştırılması…….72

KISALTMALAR LİSTESİ

CRPD : Convention on the Rights of Persons with Disabilities (Engelli Bireylerin Haklarına Dair Sözleşme)

AUZEF: Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi

WHO : World Health Organization,

CAS : Coronovırus Anxiety Scale

YÖK: Yükseköğretim Kurulu

DRM : Disability Right Monitor

GİRİŞ

31 Aralık 2019 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan kentinde tanımlanamayan pnömoni vakalarının bildirilmesinin ardından Yeni Koronavirüs (2019-nCoV) salgını da dünya gündemine gelmiştir. Salgının hızlı ilerlemesiyle Çin ve çevre ülkelerde ölüm sayılarının artmasıyla önce küresel acil durum belirli bir süre sonra da pandemi ilan edildi (Ataç, vd.,2020). Sağlık Bakanlığına göre Yeni Koronavirüs Hastalığının (COVID-19) tanımı, ilk olarak Çin'in Vuhan Eyaleti'nde Aralık ayının sonlarında solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) gelişen bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020'de tanımlanan bir virüs olarak yapılmaktadır. (Sağlık Bakanlığı, 2020).

COVID-19 pandemisinin başlaması ile birlikte ülkeler kendileri için önlemler almak durumunda bırakıldılar. 2020 yılında tüm dünyayı alt üst etmiş COVID-19 pandemisinden dolayı birçok ülke sınırlarını dış dünyaya kapatarak kendilerini karantinaya almak zorunda kalmıştır. Böylelikle Türkiye'de "evde kal'' çağrıları başlamış olup, örgün eğitim faaliyetlerine bir süre ara verilmiş, eğitim uzaktan eğitim yöntemine döndürülmüştür. (Koçoğlu & Tekdal, 2020). Uzaktan eğitime geçilmesi ile beraber eğitim kurumları bu zor dönemi atlatabilmek için teknolojiyle yapılan faaliyetlere ayak uydurmaya çalışmış ve bu yönde kendilerini güncellemek zorunda kalmıştır. Bu noktada uzaktan eğitim beraberinde belirli problemleri getirmiştir. Gerekli altyapının sağlanmaması, öğrenciler arasında fırsat eşitliğinin sağlanamaması gibi problemler başlıca problemlerdir. Schrijer'in (2020) çalışmasında fırsat eşitsizliğine şu şekilde değinmiştir: "*Salgın hastalık süresince eğitime erişimde ayrımcılık iki biçimde ortaya çıkabilir. İlki uzaktan eğitim materyalinin, eğitim biçiminin ve sınavların engelli kişilere uygun hazırlanamaması; ikincisi de yoksulluk veya teknik imkânsızlık nedeniyle zorunlu olarak geçilen uzaktan eğitime hiç veya gereği gibi erişememedir. Okullar ve üniversiteler zorunlu uzaktan eğitim süresince hak ihlal iddiaları ile karşılaşmamak için eğitim müfredatını alternatifli hazırlamalıdır. Örneğin yazılı bir metnin, görme engeli olanlar için sesli okuma yapan programlara uygun formatta da hazırlanması gibi.''*

Gülistan'a (2022) göre COVID-19 pandemisi, yalnızca ölümcül bir hastalık olduğu için değil aynı zamanda enfeksiyonu azaltmak için getirilen kısıtlamalar sebebiyle tüm insanların yaşamlarını önemli ölçüde değiştiren bir salgındır. Tüm dünyadaki insanlar için büyük bir stres kaynağı olan COVID-19 pandemisi, yapılan araştırmalar sonucunda bireylerde orta ve şiddetli derecede anksiyeteye sahip olmalarına neden olmuştur (Zukhra vd., 2021).

Türkiye'de COVID-19 pandemisinin ilk belirtilerinin görüldüğü zamanlarda öncelikle insanlardan bireysel anlamda sorumluluk almaları istenmiştir. İlerleyen zamanlarda bazı ek tedbirler alınmasına ihtiyaç duyulmuştur. Örnek verecek olursak 20 yaş altı ve 65 yaş üstü bireylerin evden çıkmaları yasaklanmış ve şehirlerarası yolculuklar kısıtlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, 2020). Bireylerin bireysel tedbirlere uyması yaşamlarında birçok değişikliğe yol açmıştır. Ergün ve Sakız (2021), tarafından yapılan literatür araştırmasında, bireylerin yaşam kalitesi düzeyinin herhangi bir salgın döneminde düştüğü ve salgın sonrasında da uzun bir süre düşük kaldığı; salgına karşı önleyici davranışları uygulama düzeyinin cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey ve yaşanılan coğrafi bölge gibi demografik unsurlardan etkilendiği görüldüğü bilgisine ulaşılmıştır. Ergün ve Sakız'ın kendi çalışmasında (2021), çalışmaya katılanların genel anlamda pandemiye karşı önleyici davranışlarda bulundukları (el yıkama, evde kalma, sosyal ortamdan çekilme, sosyal temastan kaçınma, maske/eldiven kullanımı) ve katılımcıların yaşam kalitesi düzeylerinin daha önceki yaşam kalitesi düzeyine göre düşük olduğunu saptamıştır. Bireylerin yaşam kalitesini etkileyen çalışmaların azlığına değinmişlerdir.

COVID-19 pandemisinde alınan tedbirler her bireyi farklı açılardan etkilemektedir. Ancak pandemi öncesinde çeşitli sıkıntılarla mücadele eden engellilerin bu süreçten daha çok etkilendiği düşünülmektedir (Borazancı, vd.,2021). Engelli bireyler eğitimin uzaktan eğitim olması, pandemiden dolayı olan belirli kısıtlamalar ile yaşam kalitelerinin değişmesi ve pandeminin etkisiyle ortaya çıkan psikolojik durum nedeniyle engellerle karşılaşmışlardır. Bu durum engelli bireylerin, diğer bireyler ile eşit koşulları sağlayamadığını ve kısıtlandığını göstermektedir. (Erkoç ve Güner, 2021).

Amaç ve Kapsam

Bu çalışmanın genel amacı yükseköğretimde öğrenim gören engelli ve engelli olmayan öğrencilerin COVID-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitime yönelik algıları, COVID-19 pandemi süreci öncesi ve sonrası yaşam kalitesi perspektifinden memnuniyet durumları, COVID-19 pandemi sürecinin öğrencinin sosyal hayatındaki kaygı düzeylerini ve COVID-19 pandemisinin yaşam kalitesine etkisini karşılaştırmalı olarak sunmayı amaçlamaktadır.

Uluslararası literatürde engeli ve engelli olmayan öğrencilerin COVID-19 pandemi sürecini inceleyen çok kapsamlı çalışmalar bulunmaktadır. Ulusal çalışmalarda ise yükseköğretimde bulunan engelli ve engelli olmayan öğrencilerin COVID-19 pandemi sürecini inceleyen çalışmalarda bir sınırlılık görülmektedir. Ulusal literatüre katkı sağlayabilmesi açısından önemli olan çalışmamızda "COVID-19 pandemi sürecinin engelli ve engelli olmayan yükseköğretim öğrencileri üzerindekileri etkileri nelerdir?" sorusuna cevap aranmaktadır.

Sınırlılıklar

Bu çalışma İstanbul Üniversitesinde öğrenim gören 34 engelli öğrenci ve 41 engelli olmayan öğrenci ile anketlere verdikleri cevaplar ile sınırlıdır.

Birinci Bölümde; engellilik kavramı, engellilik modelleri; Tıbbi Engellilik Modeli, Sosyal Engellilik Modeli, İnsan Hakları Engellilik Modeli açıklanmıştır. İnsan Haklarını Modeline kadar olan gelişmeler kronolojik olarak verilmiştir.

İkinci Bölümde: engelli öğrencilerin yükseköğretim hayatlarında karşılaştıkları problemler açıklanmış, uluslararası ve ulusal çalışmalardaki örneklere yer verilmiştir.

Üçüncü Bölüm; COVID-19 pandemi olgusu incelenip, COVID-19 pandemisinin bireyler üzerindeki psikolojik etkilerine, yaşam kalitesine olan etkilerine, yükseköğretime olan etkilerine ve engelli bireyler üzerinde olan etkilerine değinilmiştir. COVID-19 pandemi sürecinin yükseköğretimde öğrenim gören engelli öğrenciler üzerine etkisiyle ilgili örneklere yer verilmiştir.

Beşinci Bölüm; araştırmanın yöntemi olarak nicel araştırma yöntemi olan anket yöntemi kullanılıp SPSS analizinden faydalanılmıştır. Anketlerden elde edilen bulgular açıklanarak sunulmuştur. Son olarak bulgular tartışılarak çalışmanın sonuç ve önerileri ifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK

1.1. Engelli Tanımı

Çalışmaya başlarken öncelikli olarak engelli kavramının nasıl tanımlandığının anlaşılması gerekmektedir. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'a göre engelli sözcüğü "Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey" olarak tanımlanmaktadır (Engelliler Hakkında Kanun, 2005).

Dünya Sağlık Örgütü(2011)'ne göre engellilik "işlevsellik, yeti yitimi ve sağlık koşulları sebebiyle sadece bireysel düzeyde değil aynı zamanda çevresel düzeyde bağlamsal faktörler arasındaki dinamik etkileşim" olarak adlandırılmaktadır.

Engellilik tanımını "diğer bireylerle eşit şartlar altında topluma tam ve etkili bir biçimde katılımlarının sağlanmasında uzun süreli fiziksel, düşünsel, zihinsel ve algısal olarak bozukluğu olan bireyler'' olarak yapan BM Engelliler Haklarına İlişkin Sözleşme Türkiye'nin taraf olmasıyla beraber kabul edilmiştir.

Verilen tanımlardan da anlayabileceğimiz üzere bir bireyin engelli olarak kabul edilebilmesi için belirli parametreler ve koşullar bulunmaktadır. Bu koşullar ve parametreler toplumun engelliliğe olan bakış açısını ele vermektedir. Bakış açılar ise modelleri oluşturmaktadır. Modeller temel olarak *Ahlaki Model, Tıbbi Model, Sosyal Model ve İnsan Hakları Modeli* olarak ayrılmaktadır.

1.1.1.Ahlaki Model

Ahlaki model en eski engellilik modeli olup bireyin kendini sorumlu tutmasıdır. Bireyin kendisinin ve ailesinin kötü olan tutumları nedeniyle engelli olduklarını savunmaktadır. Olkin (2018) e göre ahlaki modelin tanımı "Engellilik, ahlaki çöküntü veya günahlardan, inançsızlıktan, kötülükten ve inanç sınavından kaynaklanan bir kusurdur'' şeklinde açıklanmaktır.

Ahlaki engellilik modelinin birçok tanımı bulunmaktadır. Ahlaki engellilik modelinin ilk çeşitlerinden birine göre, engellilik, engelli kişi tarafından işlenmiş olabilecek belirli bir günah veya günahlar için Tanrı'nın verdiği bir ceza olarak görülmelidir. Henderson and Bryan (2011)'a göre bazı insanlar, bazı engellerin belirli davranışlarda bulunmaya karşı uyarıda bulunan sosyal ahlaka ve dini bildirilere bağlılığın eksikliğinin sonucudur. Bu modeli daha fazla açıklamak için, bazı inançlar, bazı sakatlıkların her şeye gücü yeten bir varlığın cezasının sonucu olduğu varsayımına dayanıp, buna ek olarak cezanın geçerli ahlaki veya dini hükümlere aykırı bir eylem olduğu inancı vardır.

Ahlaki Engellilik Modelinin tanımında öncelikli olarak birey bulunsa ebeveynlerinin de yapmış olduğu davranışların bedeli olarak görülmektedir. Engelli olmalarının olası nedeni olarak kabul edilen sadece bireylerin günahları değil, aynı zamanda ebeveynleri veya ataları tarafından işlenmiş olabilecek herhangi bir günahtır.

Ahlaki Engellilik Modeline faklı bakış açısı da bulunmaktadır. Ahlaki engellilik modelinin öne çıkan diğer bir biçimi, engelliliğin temelde bir inanç testi olduğu ve kurtarıcı olduğu fikridir. İnanç testinden geçip geçememeleri iyileşmelerine bağlı olduğu algısı bulunmaktadır. Black (1996)'e göre, bazı insanların inanç sınavını geçmeyi fiziksel şifa almak olarak algıladıklarına işaret etmektedir. Hatta birey engelinin fiziksel olarak iyileşmesini deneyimlemiyorsa, Tanrı'ya olan inancından yoksun olduğu kabul edilmektedir. Çağdaş İncil bilginleri ve teologların çoğu teolojik çevrelerde ahlaki modelin hala bulunmasına rağmen, ahlaki engellilik modelini reddetmektedir.

1.1.2. Tıbbi Model

Tarihsel olarak ilk ortaya çıkan model olan Tıbbi Model, Szasz (1956) tarafından psikiyatr ve tıbbi uzmanlara bir öncü olması amacıyla adlandırılmıştır. 20. yüzyılda oldukça yaygın olan bu modele göre engellilik olgusu engelli bireylerin başına gelen talihsiz ve bireyi güçsüzleştiren bir olgu olarak tanımlanır. Engelli bireylerin "normal" insanlar gibi yaşayabilmesi için uzmanların bu engeli "çözmesi" gerekmektedir (Smith-Carrier vd. 2017).

Kendisi de bir engelli birey olan Brisenden'e (1986) göre tıbbi modelin ele aldığı olgusal gerçekler, engelli bireyin tıbbı yardım talebinde bulunması koşuluyla oldukça işe yaramaktadır. Ancak, Tıbbı Modelin beraberinde getirdiği engellilik olgusunun sadece bedensel ve zihinsel olduğu, engelli bireylerin her zaman tedavilere ihtiyacı olacağı ve uzmanların engelli bireylere nasıl bir hayat sürecekleri konusunda kesin direktifler vermesi gibi algılar tıbbi modeli eleştirilerin odağı haline getirmektedir.

Tıbbi Model sadece sağlık çalışanlarına yönelik olması ve engelli bireylerin hayat kalitelerini tam anlamıyla iyileştirememesi Ayrımcılık Karşıtı Bedensel Engelliler Birliği'nin (İng. Union of Physically Impaired Against Segregation, UPIAS) görüşleri çerçevesinde Sosyal modelinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Shakespeare, 2017).

1.1.3. Sosyal Model

Oliver (1983) Sosyal Modeli tanımlarken çeşitli akademisyen, araştırmacı ve aktivist grupların engelli bireylerin sosyal hayatlarında karşılaştıkları durumlar üzerine olan bulgularını ve düşüncelerini kullanmıştır. Fakat Sosyal Modelin temel noktası tıbbi modelle aynıdır, doğuştan veya sonradan gerçekleşen bedensel veya bilişsel bir sebeple engelli bireylerin gündelik hayatlarında bazı işleri gerçekleştirememesidir. Başka bir deyişle, Sosyal Model engellilik olgusunun odağını bedensel ya da bilişsel bir temelden çekip engelli bireylerin toplumla ve sosyal hayatla olan ilişkilerine çevirmiştir, böylelikle Shakespeare (2017) Sosyal Modelin tıbbi modelde bazı üstünlükleri olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle Birleşik Krallık Devleti kapsamında engelli bireylerin siyasi temsilinin olması, engelli bireylerin gündelik ve sosyal hayatta kendilerine olan özgüvenlerinin artması ve Sosyal Modelin engelli bireylerin karşılaştığı problemlere iyi bir çözüm olması, bu modelin en öncelikli başarılarındandır.

Öte yandan, Owens (2014) Sosyal Modelin oldukça işe yarar bir araç olarak kullanıldığını söylemesine rağmen aslında bir model olarak görülemeyeceğini savunmaktadır. Owens'e (2014) göre bir modelin model sayılabilmesi için ortaya temel sorular ve kavramlar koyabilmesi gerekmektedir. Farklı coğrafyalarda

kullanılan Sosyal Model anlayışı ana sorunu farklı olarak görmekte ve o soruna göre çözüm üretmektedir.[1] Bu farklı coğrafyalarda gelişen Sosyal Model algısı model içerisinde bulunması gereken kavramların, teorilerin ve tanımların gelişememesiyle sonuçlanmıştır.

Benzer şekilde, Shakespeare & Watson (2001) yeti yitimi ve engellilik (İng. impairment and disability) arasındaki farkların tam olarak belli edilmemesi ve yeti yetimi kavramının Sosyal Model içerisinde kendine yer bulamaması sebebiyle engelli bireylerin kendilerini bu model içerisinde rahat hissetmeyecekleri kaygısının oluştuğunu söylemektedir. Hatta Sosyal Modelin en aşırı noktasında yeti yitimi kavramının hiçbir şekilde modele entegre olamayacağı ve bu yüzden sosyal hayatı düzenleyebilecek bazı kavramların da model içerisinde konuşulup çözülemeyeceğini de savunmuşlardır.

Eleştirilerden bir tanesi de feminist aktivistlerin kazandırdıkları iç görüler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Shakespeare'in (2017) iddia ettiği üzere feminist aktivistler yeti yitimi ve engelliliğin aslında beraber ele alınması gerektiğini savunuyordu. Ancak, feministler yeti yitimi aynı olsa da engellilik deneyiminin bireyden bireye göre değişebileceği ve bu engel deneyiminin engelli bireyin sosyo – ekonomik durumuna göre de değişebileceğini savunuyorlardı. Örnek verecek olursak, aynı ekonomik güce ve yeti yitimine sahip olan bir erkek engelli birey ve bir kadın engelli birey sırf toplumsal cinsiyet algıları yüzünden farklı engellilik tecrübeleri yaşayacaktır.

Sosyal Model her ne kadar belli başlı konularda engelli bireylerin hak ve özgürlüklerini iyileştirmiş olsa da açıkça görülmektedir ki model olarak eleştirilerin hedefi olması ve bazı kavram ayrımlarını yapamaması sebebiyle başka bir modele olan ihtiyacı kapatmamıştır.

[1] Owens (2014) Kuzey Amerika Sosyal modelin engelli bireyin bireyselleşmesiyle uğraştığını ve Birleşik Krallık Sosyal modelin engelli bireylere karşı olan baskı ile mücadele ettiğini söylüyor. Öte yandan hem Shakespeare (2017) hem de Owens (2014) bu baskının tanımsal olarak doğruluğunu sorgulamakta.

1.1.4. İnsan Hakları Modeli

Tıbbi Model problemin kişinin kendisinde olduğunu ve bireysel çözümler gerektirdiğini vurgulamaktaydı. Sosyal Model ise problemin fiziksel mekânların uygun olmayışı veya toplumsal tutumlar nedeniyle engellilik ortaya çıktığını dile getirmekteydi. Ancak Sosyal Model çözüm noktasında sorumluluğun "toplum" da olmasını vurgularken, gerçek çözüme yaklaşamıyordu. Aslında Sosyal Model Tıbbi Modele karşı üretilmiş bir antitez niteliğindedir. İnsan Hakları Modelinin sunduğun en önemli katkı engelliliğin çözümünün mimari erişilebilirliği sağlaması ve toplumun olumlu tutum kazanmasını sağlayacak tüm alanlarda erişilebilirliği sağlaması gereken merci olarak devleti işaret etmesidir. Çözüm olarak devletlerin imzalamış oldukları BM Engelli Hakları Sözleşmesindeki koşulları yerine getirmeleridir. Yasanın uygulanmasını sağlamakla yükümlü merci devlettir. İnsan Hakları Modeli engelli kişiyi "aciz", "hasta" veya "engelli" olarak tanımlamaz, onu "yurttaş" olarak tanımlar, diğer yurttaşlarla eşit koşullarda yaşaması için gereken düzenlemeleri yapmak devletin yükümlülüğündedir. Buna göre engelli kişilerin yaşamı için gerekli düzenlemelerin yapılması bir insan hakkı olarak devlet güvencesinde sağlanmalıdır.

Bu konuda en büyük dönüm noktası Birleşmiş Milletler (BM) ülkelerinin 2007'de imzaladığı Engelli Bireylerin Haklarına Dair Sözleşmedir (EHİS). (İng. Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD) (Davy vd., 2022). İnsan haklarını temel alan ve engelli bireylerin içinde bulundukları olası veya güncel durumlara da insan hakları penceresinden yaklaşan bu modeli iyice kavramak ve hangi kazanımların elde edildiğini anlamak için BM'nin engelli bireylerin haklarını tanımak konusunda bu sözleşmeye kadar olan tarihini de irdelemek gerekmektedir.

1.1.4.1. İnsan Hakları Engellilik Modeline Kadar Olan Gelişmeler

Degener & Begg (2017) engelli haklarının BM içerisinde EHİS'e kadar olan gelişini tarihsel olarak incelemiştir. Onlara göre, bu tarihsel gelişim dört evreden oluşmaktadır.

Degener & Begg (2017) 1945 ve 1970 arasındaki evreyi "Görünmez Yurttaşlar" olarak adlandırmaktadır. Bu evredeki en önemli nokta, BM'nin

kuruluşundan 1970 yılına kadar olan Convention on the Rights of Persons with Disabilities, EHİS bu devirde engelli bireylerden üç bağlam dışında söz etmemesidir. Bu üç bağlam şunlardır; mülteciler arasında özel bir grup olmak, sosyal yardım ve ıslahın odağı olma ve sosyal güvenlik harcamaları. Bu tarihler arasında yine kendileriyle alakalı olan hiçbir konuda söz sahibi olamayan engelli bireyler, kendi haklarının ve özgürlüklerinin tanımlanması için sosyal ve medikal uzmanlara bırakılmışlardır.

1970 ve 1980 yılları arasındaki evre olan "Islah Konusu" evresi iki önemli bağlayıcı olmayan bildiriye sahne olmuştur. Bu bildirilerden ilki olan 1971 tarihli Zihinsel Engelli Bireylerin Hakları Bildirisi (İng. Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons) tıbbi modelden fazlaca etkilendiği gibi, engelli bireylerin tüm insani haklarını kapsamamakla beraber odağını sosyoekonomik haklara çevirmiştir. Sonrasında gelen 1975 yılındaki Engelli Bireylerin Hakları Bildirisi (İng. Declaration on the Rights of Disabled Persons) engelli bireylerin özellikle eşitlik hakkında vurgu yapmış olsa dahi "normalleşme" ilkesine odağını fazlaca çevirmiş ve engelli bireylerin insani haklarına dair herhangi bir çözüm olamamıştır. Bu normalleşme ilkesinin en büyük problemi temeline diğer "normal" insanları aldığından engelli bireylerin durumlarına özel ihtiyaçlarını yüksek ölçüde göz ardı etmesidir.

1980 ve 2000 yılları arasını kapsayan "Hak Konusu" evresi ise 1981 Uluslararası Engelli Bireyler Yıl'ı başlamıştır. Bu yılla beraber uygulanmasına karar verilen Dünya Engelli Bireylerine Yönelik Eylem Programı (İng. World Programme of Action Concerning Disabled Persons) 2000'li yılların başına kadar BM için engelli bireylerin haklarına yönelik yol haritası olmuştur. Bu eylem programının ana amacı engelli bireylere sosyal güvenlik, gelir ve kanunlar açısından fırsat eşitliği sağlamaktır. Bu hareketin programının hemen ardından 1983'ten 1992'ye kadar Engelli Bireyler On yılı olarak adlandırılmıştır.

Bu süre içerisinde 1983 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 159 numaralı bildirisi yayınlanmıştır. İş sahalarını kapsadığı için kısıtlı bir etkisi olmasına rağmen, engelli bireyler hakkında ilk bağlayıcı bildiri olması, engelli kadınlardan bahseden ilk bildiri olması ve mesleki rehabilitasyon vurgusunu yapması açısından

oldukça önemlidir. İş sahalarında engelli bireyler hakkında alınacak kararların engelli kuruluşlarına danışılarak alınması da bu bildirinin en önemli özelliklerindendir.

Yine aynı on yıl içerisinde BM'nin alt komisyonlarından biri olan Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu (İng. Sub-Commission on the Prevention of Discrimination and Protection of Minorities) bünyesinde engelli bireylerin durumlarına dair iki rapor hazırlanmıştır. Erica-Irene A. Daes tarafından hazırlanan ilk rapor öncelikli olarak siyasi mahkûmların durumlarını incelemek için hazırlanmış olsa da engelli bireylerin psikiyatri kliniklerinde ne yaşadığını da anlatmaktadır. Bu raporun öne sürdüğü en önemli bulgulardan bir tanesi tıbbi uzmanların engelli bireylere yönelik insan haklarını ihlal edebilecek potansiyele sahip olduklarıdır. Bu rapor aynı zamanda engelli bireylerin zorla tedavileri konusunda tıbbi uzmanlara yüksek takdir yetkisi verme önerisi sebebiyle eleştirilerin odağı olmuştur.

Aynı alt komite bünyesinde Leandro Despouy tarafından 1984 ve 1991 yılları arasında yapılan "İnsan Hakları ve Engelli Bireyler" (İng. Human Rights and Disabled Persons) isimli rapor dünya çapında engelli bireylerin insani haklarının ihlal edildiğini ortaya koymuştur. Bu rapor engellilere yönelik insan haklarını bir konu olarak BM gündemine oturtmayı başarmıştır.

On yılın bitiminde bağlayıcı olmayan 1993 tarihli Engelli Bireylerin Fırsat Eşitliğine Yönelik Standart Kurallar (İng. Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities) ortaya konulmuştur. Bu kurallar dört bölümden ve sağlık, eğitim, çalışma hayatını kapsayan yirmi iki kuraldan oluşmaktadır. Bu kurallar daha sistematik gözetimle işledikleri ve zamanında yeni yeni kurulmaya başlayan engelli birey örgütlerinin vurguladığı bağımsızlık ve kişisel yardım hizmetleri gibi terimleri kullandıkları için Eylem Planının bitiminden 21. yüzyılın başlarına kadar etkin bir şekilde kullanılmıştır.

On yıl boyunca diğer sosyal oluşumlardan etkilenen engelli bireyler, kendi adlarına konuşan sözde engellilik uzmanları ve engelli bireylerin ebeveynlerinden oluşan sosyal platformlar yerine kendi platformlarını oluşturmaya başlamıştır. Örneğin, Uluslararası Engelli Bireyler örgütü (İng. Disabled Persons' International, DPI) de bu yüzden 1981 yılında Uluslararası Rehabilitasyon Örgütüne (İng.

Rehabilitation International, RI) alternatif olarak kurulmuştur. Fakat bu tarz örgütlerin kurulmaya başlanmış olmasına rağmen, engelli bireyler BM'lerde gerekli olan temsili hala bulamamışlardır. Engelli bireylerin haklarının BM'nin daha az rağbet edilen konferansları çevresinde konuşulması, BM'de hala sözde engellilik uzmanlarının sözünün geçmesi gibi durumlar engelli bireylerin temsil hakkına dair iyi örnekler olarak gösterilebilir. Diğer bir deyişle, engelli bireyler üçüncü evrede hala hak konusu olarak gözükmektedirler.

21. yüzyılın başlamasıyla başlayan son evrede ise engelli bireyler artık kendi hakları konusunda aktör rolünü almaya başlamışlardır. Bu kapsamda, engelli bireyler tarafından kurulan örgütler ve hak savunucuları özgürlük, erişim ve eşitlik kavramlarının birer hak olduğu vurgusunu yapmaya başlamışlardır. Bu sayede, engelli bireyler konuşulması gereken bir konu olmaktan tam anlamıyla sıyrılıp eşit hakka sahip olması gereken yurttaşlar haline gelmişlerdir. Yeti yitimli olma durumunun haklara erişim sağlamama konusunda belirleyici faktör olarak görülmesi engellilik temelli ayrımcılık olarak görülmeye başlanmıştır. Bunun gibi gelişmeler ışığında ise BM üzerinde engelli bireyler hakkında bir sözleşme yapılmasına yönelik bir istek ve baskı oluşmuştur.

1.1.4.2. Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme ve Türkiye'de Engelliler Hakkında Kanun

Elli maddeden oluşan ve engelli bireylerin her şart altında ayrımcılıktan korunması ve toplumsal her alanda bulunmalarını amaçlayan BM Engelli Hakları Sözleşmesi 21. yüzyılda insan hakları konusunda imzalanan ilk sözleşme olarak kabul edilmektedir (Azarkan & Benzer, 2018). Bu sözleşmede engelli birey tanımı herhangi uzun süreli bir engel sebebiyle engelsiz kişilerin hak ve hürriyetlerine sahip olamayan bireyler olarak yapılmıştır. Azarkan & Benzer'e (2018) göre bu sözleşme engellilik kapsamını yeti yitiminden çıkarmış, özellikle Tıbbi Modelinden kurtulmaya çalışmıştır.

Sözleşmede geçen ifadelere göre sözleşmenin amacı temelinde engelli bireylerin engelsiz bireylerle hak kullanımı konusunda eşit olmasını sağlamak ve bunu temin etmektir. İnsan onurunu da telafi etmeye çalışan bu anlaşma herhangi bir şekilde

engelli bireyler için fazladan bir hak talebinde bulunmamıştır. İçerdiği elli maddeye bakıldığında bu konuda herhangi bir girişim söz konusu değildir.[2]

BM'de taraf ülkelerden biri olduğu için EHİS'in Türkiye için bağlayıcılığı bulunmaktadır. Bu kapsamda yapılan iki önemli değişiklik vardır. Bunların ilki 2010 yılında 1982 Anayasasının 10. maddesine yapılan değişikliktir. Bu değişiklik sayesinde engelli bireylerin eşit fırsatlardan yararlanmasını sağlayacak pozitif ayrımcı faaliyetler eşitlik ilkesini bozmayacaktır. Diğer değişiklik ise 5378 sayılı kanuna getirilen değişikliklerdir. Bu kanunun hem içeriği hem de içerisinde barındırdığı terimler EHİS'nin ortaya koyduğu maddeler uyarınca değiştirilmiştir.

Engelli bireyler İnsan hakları modelinin kazanımlarından faydalana kadar oldukça farklı aşamalardan geçmişlerdir. İlk başta sadece tıbbi, bedensel ve zihinsel olarak açıklanan engellilik tanımı günümüzde bir bireyin insan haklarından ne ölçüde faydalanabildiği konusuna kadar gelmiştir. Bu gelişimin kısaca tarihi için Tablo 1'de özetlenmiştir. Aynı zamanda BM'nin taraf ülkelerinden biri olan Türkiye de bu gelişime özellikle EHİS sonrası ayak uydurmuş ve engelli bireylerin haklarını korumak adına gerekli adımları atmaya başlamıştır.

[2] Sözleşmenin detaylı analizi için Azarkan & Benzer'in (2018) yaptığı çalışmaya bakınız.

Tablo 1.1 : EHİS'in yürürlüğe girmesine kadar olan önemli gelişmeler (Davy vd., 2022, syf. 7 Tablo 1.1'den uyarlanmıştır).

20 Aralık 1971	Zihinsel Engelli İnsanların Hakları Bildirisi BM tarafından yayınlandı.
9 Aralık 1975	Engelli Hakları Bildirgesi BM Genel Kurulu tarafından yayınlandı.
1981	BM Uluslararası Engelli Bireyler Yılı'nı ilan etti. Uluslararası Engelli Bireyler örgütü kuruldu.
1982	BM Engelli Bireyler On yılını ilan etti. Dünya Engelli Bireylerine Yönelik Eylem Programı BM Genel Kurulu tarafından kabul edildi.
1984	İnsan Hakları ve Engellilik için özel bir raportör atandı.
20 Aralık 1993	BM Engelli Bireylerin Fırsat Eşitliğine Yönelik Standart Kurallar Genel Kurul tarafından kabul edildi.
1994	Standart Kuralların yürütülmesini gözlemlemek için özel bir raportör atandı.
2001	BM Genel Kurulu tarafından engelli bireylerin haklarının ve onurlarının desteklenmesi hakkında çalışmalar yapması için Özel Komite kuruldu.
2002–2006	Özel Komite New York'ta sekiz oturum gerçekleştirdi. Bu oturumlar sırasında bir sözleşmeye ihtiyaç olduğu tespit edilip EHİS'in taslağı tartışılıp oluşturuldu.
13 Aralık 2006	EHİS BM Genel Kurulu tarafından kabul edildi.
30 Mart 2007	EHİS taraf devletler ve diğer oluşumların imzalarına açıldı.
3 Nisan 2008	EHİS 20 onay topladı, böylelikle 30 gün sonra yürürlüğe girmesine de onay verilmiş oldu.
3 Mayıs 2008	EHİS ve Seçmeli Protokol yürürlüğe girdi.

İKİNCİ BÖLÜM
ENGELLİLİK VE YÜKSEKÖĞRETİM

2.1. Engelli Bireylerin Yükseköğretim Hayatları

Kendall (2016) engelli bireylerin yükseköğretim hayatlarında karşılarına çıkan engel durumlarını belirtmiştir. Bu engel durumlarından ilki fiziksel çevre temelli engellerdir. Engelli öğrenciler kampüs içindeki tesislerin engelliliklerine uygun olmadığı için kütüphane ve yurt gibi tesislerden yararlanamamaktadırlar. İkinci engel ise tutumlar ve davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Buna örnek olarak engelsiz öğrenciler ve üniversite personelinin engelli öğrencilere yönelik hal, tavır ve davranışları gösterilebilir. Diğer bir engel ise engelli öğrencilerin durumlarına karşı olan farkında olmama durumudur. Bunun en yaygın örneklerinden biri ise engelli öğrencilerin engelleri sebebiyle ders içi katılımlarını veya kampüs içi tesis kullanımlarını arttırabilecek gerekli düzenlemeleri talep ettiklerinde dönüt alamamalarıdır. Ayrıca ders dizaynının engelli öğrencileri kapsayacak şekilde olmaması ya da engelli öğrencilerin sınav ve sunum gibi durumlarda engelsiz öğrencilerden ayrı tutulması da bir engel çeşidi sayılabilir.

Bu tarz engellerin aşılması engelli öğrencilerin akademik çevrelerine ve hayatlarına daha rahat uyum sağlamalarına ve daha başarılı bir yükseköğrenim süreci geçirmelerine sebep olacaktır. Fakat Aquino ve diğerlerine (2017) göre engelli üniversite öğrencileri hem akademik çevreden hem de üniversite öğrencileri tarafından dışlanma korkusu sebebiyle engellerine çözüm olabilecek üniversite içi hizmetlere erişim sağlamak istemiyor. Benzer şekilde, Becker ve Chapin (2021) Amerika Birleşik Devletleri'nde lise hayatında özel eğitim desteği alan engelli öğrencilerin %65'inin yükseköğretim kurumlarına başvuruları ve yükseköğretim hayatları zarfinca kendilerini engelli öğrenci olarak tanıtmadıklarını gösteriyor.

Daha spesifik örnekler vermek gerekirse, Kendall'ın (2016) İngiltere'de 12 engelli kadın öğrenciyle yaptığı engelli öğrencilerin akademik memnuniyetleri hakkındaki çalışmada ortaya çıkan sonuçlar şunlardır:

(a) 9 öğrenci öğretim üyelerinin birçoğunun kendilerine yardımcı olduğunu belirtmiştir. Öte yandan, öğretim üyelerine her seferinde kendi engelleri hakkında hatırlatma yapmak zorunda kalmalarının sinir bozucu olduğunu ama öğretim üyelerinin de içinde bulunduğu durumdan kaynaklı olarak bunu tolere edebildiklerini beyan etmişlerdir. Öğretim üyelerini kapsayan diğer sorun ise öğretim üyelerinin engellilik ve engeller hakkında az bilgi sahibi olmasıdır.
(b) 5 öğrenci dersten önce ders materyallerine ulaşamadıklarını belirtmiştir. Ders kaydı alan öğrenciler konuyu gayet iyi anladıklarını söyleseler de bir engelli öğrenci kendi engelini diğer öğrencilere belli etmemek için, diğer engelli öğrenci ise olumsuz bir tutuma maruz kalma endişesiyle ders kaydı alamadığını söylemiştir.
(c) 9 öğrenci kendilerine uygun notlandırma yollarının sağlanmadığını beyan etmiştir.

İtalya'da Padova ve Turin Üniversiteleri'ni konu alan benzer bir çalışmada, Biggeri ve diğerleri (2019) bahsi geçen iki üniversiteden engelli öğrencilerle yaptığı yapılı odak grup görüşmelerinden (İng. structured focus group discussion) ortaya çıkan sonuçlarda İtalya'da engelli öğrencilere yönelik sunduğu imkânlarla bilinen Padova ve Turin Üniversiteleri'ni karşılaştırmıştır. Çeşitli engellere sahip olan engelli öğrencilerle yapılan bu görüşmelerde engelli öğrencilere göre üniversitede hangi alanların en önemli olduğunu ve kendilerine hangi alanlarda en çok fırsat verildiği sorulmuştur.

İki üniversite arasındaki farka değinmeden önce, üniversite ve engel türü fark etmeksizin öğrenciler için en önemli alan eğitim olmuştur. Hemen sonrasında gelen önemli alan ise engelli öğrencinin yaşadığı engele göre değişiklik göstermiştir. Örneğin bilişsel ve psikolojik engeli olan engelli öğrenciler için bilgiye ulaşım daha önemli iken işitme engeli olan engelli öğrenciler için öğrenme daha önemlidir.

Öte yandan, Biggeri ve diğerlerinin (2019) yaptığı çalışmaya baktığımızda Tulin Üniversitesi ve Padova Üniversitesi öğrencilerinin yaşadıkları tecrübeler açısından farklılıklar görülmektedir. Turin Üniversitesi'nden 38 engelli öğrencinin dönütlerine göre Turin Üniversitesi eğitim, öğrenme ve saygı konusunda iyi fırsatlar sunuyor olsa

da engel türlerinden kaynaklanan engelliliklerin hepsine çözüm bulamamıştır. Bu doğrultuda fiziksel ve işitme engeli olan engelli öğrenciler imkânların daha aktif kullanabildiğini belirtmiştir.

Öte yandan Padova Üniversitesi'nde 6 fiziksel engelli öğrenci ve 6 görme engelli öğrenci için en büyük farklar sosyalleşme ve saygı konusunda olmuştur. Fiziksel engelli öğrenciler görme engelli öğrencilere göre Padova Üniversitesi'nin kendilerine daha saygı ile yaklaştığını belirtmişlerdir.

Bir başka örnek ise Mutanga'nın (2017) Güney Afrika'daki öğrencilerin durumunu tüm faktörleriyle ele aldığı çalışmadır. Engelli bireylerin yükseköğretimden dışlandığı Aparthayd dönemi boyunca engelli bireylerin sadece %20'lik bir kısmı özel okullar altında eğitim haklarına ulaşabilmişlerdir. Aparthayd'ın bitişi olan 1994 yılından sonra ise yasalarla herhangi bir güvence altına alınmayan eğitim hakkı dolayısıyla engelli bireyler günümüzde de hala yükseköğretim kurumlarında engellerle karşılaşmaktadırlar.

Bu engellerin en önemlisi fiziksel engellerdir. Mutanga'nın (2017) ele aldığı çalışmalarda katılımcı olarak sadece görme veya fiziksel engelli öğrencilerin bulunması her ne kadar buna etki etmiş olsa da yıllar içerisinde yapılan çalışmalarda fiziksel engel konusunda pek gelişme kaydedilemediği açıkça gözükmektedir. Engelli öğrenciler fiziksel engeller üzerinden sistematik bir biçimde erişimden mahrum kaldıklarını belirtmişlerdir.

Güney Afrika yükseköğretim kurumlarında bulunan engelli birimleri de engel kaynaklarından bir tanesi olabilmektedir. Finansal problemler, birimlerin işlevleri, bağlı olduğu bölümler, birimin her engel çeşidine uyum sağlayamaması ve birimlerin engelli öğrencilere olan yaklaşımı gibi sebeplerden ötürü engelli birimleri engelli öğrenciler için tam anlamıyla kullanışlı olamamaktadır. Öte yandan, Aparthayd döneminde siyahi öğrencilere eğitim veren bazı yükseköğretim kurumlarında engelli birimlerinin daha etkili olduğu ve hatta bazı engelli öğrenciler için akademik hayatlarının vazgeçilmez parçalarından biri olduğu da belirtilmiştir.

Engelli bireylerin akademik hayatlarında karşılaştıkları engellerden en önemlilerinden biri de öğretim üyelerinin engellilik hakkındaki farkındalıklarıdır. Öğretim üyelerinin engelli öğrencilere karşı olan farkındalığı ve onlara yaklaşım biçimleri bağlı oldukları bölümlere göre değişmektedir. Ancak, engelli öğrencilerin birçoğu yapılan araştırmalarda öğretim üyelerinin yeterli farkındalığa sahip olmadıklarını belirtmiştir. Aynı zamanda öğretim görevlilerinin engelli öğrencileri bölümlerine kabul etme konusuna mesafeli yaklaştıkları ve engelli öğrencilerin diğer öğrencilerden utanacağı düşüncesine de değinilmiştir.

Yukarıda bahsedilen çalışmalar ve ülkelerden anlayabileceğimiz üzere engelli öğrencilerin yükseköğretim kurumlarında karşılaştıkları engeller ülkeden ülkeye ve kurumdan kuruma değişiklik gösteriyor olsa da hala bir engellilik durumu söz konusudur. Farklı kurumlar ve ülkeler bu konuda gerekli adımları atmaya başlarken maddi yetersizlikler, öğretim üyelerinin farkındalık seviyelerinin düşüklüğü ve ders içeriği gibi sebepler yüzünden engelli öğrenciler yükseköğretim kurumlarında kendi istedikleri katılım ve başarıya ulaşamamaktadırlar.

2.2. Türkiye'deki Engelli Bireylerin Yükseköğretim Durumu

Yükseköğretim Kurumu (YÖK) tarafından hazırlanan bir rapora göre Türkiye'de 2020 yılında yükseköğretime kayıtlı 51 bin 467 öğrenci bulunmaktadır (YÖK, 2020b). Bu engelli öğrencilerden ön lisans programlarına kayıt olanların sayısı 27 bin 782, lisans programlarına kayıt olanların sayısı 23 bin 581, yüksek lisans programlarına kayıt olanların sayısı 236 ve doktora programlarına kayıt olanların sayısı 48'dir. Daha önce bahsedilen ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de engelli öğrencilerin durumlarına yönelik araştırmalar yapılmıştır.

Bu çalışmalara verilebilecek ilk örnek Pištav Akmeşe'nin (2018) Ege Üniversitesi'nde 10 engelli öğrenci ve 10 engelli akademik personel ile yaptığı çalışmadır. Araştırmaya katılan engelli öğrenciler ve engelli akademik personel üç ana konu üzerinde yarı yapısal grup görüşmeleri gerçekleştirmiştir[3]. Bu kapsamda

[3] Çalışma yükseköğretim öncesi dönemi ve engelli akademik personelin görüşlerini de kapsamaktadır. Fakat, tezin amacı doğrultusunda çoğunlukla engelli öğrencilerin yükseköğretim deneyimleri ve

görüşleri alınan engelli öğrenciler yükseköğretim kurumlarında yaşadıkları engellerden ve kaygılarından bahsetmişlerdir.

Engelli öğrencilerin yükseköğretim sürecindeki ilk kaygıları ve karşılaştığı engel gidecekleri kuruma dair sosyal destek ve bilgidir. Bunun yanı sıra kayıt olacakları yükseköğretim kurumuna yönelik öncel kaygıları ve beklentileri akademik ve sosyal yaşam üzerine olmuştur. Hâlihazırda yeni bir çevreye geçiş yapacakları düşünüldüğü zaman, engelli öğrencilerin genel anlamda kendi çevrelerinde bulduğu hoşgörü ve anlayışı bulamamaları oldukça makul bir kaygıdır.

Engelli öğrenciler aynı zamanda akademik hayata başladıkları zaman kendilerinin akademik çevrede aktif rol almasına yardımcı olacak hizmetlerin yokluğu veya eksikliği durumunda katılım hislerinin azaldığını belirtmişlerdir. Bu noktada engelli öğrenciler için en önemli faktörlerden bir tanesi kendileriyle iletişime geçebilen ve engellerini anlayabilen insanlardır. Bu insanlar engelli öğrenciler için en büyük sosyal destek kaynaklarından bir tanesidir.

Engelli öğrencilerin ve engelli akademik personelin de dikkat çektiği bir konu ise akademik kadronun ve idari personelin engellilik hakkında bilgi sahibi olmasıdır. Bu açıdan, tutarsız uygulamalar, engelli öğrencilerin katılımlarının düşük olacağı ve katılım sağlayamayacağı yönündeki beklenti ve pozitif ayrımcılık gibi konular engelli öğrencilerin sıkıntı yaşadığı alanlardır. Engelli öğrenciler kendi performanslarının ve katılımlarının sadece kendi niteliklerine göre değerlendirilmesini ve fırsat eşitliğine dayalı bir düzlemde olmak istediklerini söylemişlerdir.

Engelli öğrencilerin değindiği bir diğer konu ise akranlarıyla ders dışı faaliyetleri ve sosyalleşmeyi içeren güven temelli ilişkilerdir. Dersleri kayıt altına almak gibi konularda arkadaşlarının desteğinin ders başarısında önemli olduğunu belirten engelli öğrencilerin problem yaşadığı bir konu ise öğretim üyelerinin ve akademik personelin kendilerine mesafeli davranmasıdır.

görüşlerinden bahsedilecektir. Araştırmanın bulgularını daha kapsamlı öğrenmek için: Piştav Akmeşe (2020) DOI: 10.16992/ASOS.13198.

Kampüs ve çevresinin öncelikli olarak fiziksel erişilebilirliğe uygun olarak tasarlanması ve oluşturulmasının önemine vurgu yapan engelli öğrenciler, engelli öğrencilerin eğitim hakkı konusundaki yasal değişikliklerden memnun olduklarını belirtmişlerdir.

Engelli öğrencilerin akademik çevreye uyum sağlayabilmesi ve akademik hayatlarına başarılı olması için akademik personelin engellilik hakkında bilgi sahibi olmasının önemli olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Baykan ve diğerlerinin (2018) Erciyes Üniversitesi'nde akademik personelin engellilik üzerine olan farkındalığı ve bilgisi hakkında yaptığı çalışmaya bakılabilir.

Araştırmaya katılan 658 akademik personelin engellilik olarak tanımladığı engel durumları genellikle bedensel engeller üzerine toplanmış olup, mental ve bilişsel engelleri, engellilik olarak sayan akademik personel sayısı daha düşüktür. Araştırmaya katılan akademik personelin engellilik hakkındaki görüşü; %2.3 oranında bir ceza olduğu, %7.8 oranında bir lütuf olduğu, %62.9 oranında ise bir imtihan olduğu yönündedir.

Aynı araştırma içerisindeki engelli öğrencilere yönelik görüşlere dair bazı sonuçlar ise aşağıda gösterildiği gibidir:

(a) Engelli öğrencilerin karşılaşabileceği engelleri azaltmanın öğretim elemanlarının sorumluluğunda olduğunu düşünenlerin oranı %78.4,
(b) Öğretim elemanlarının engelli öğrenciler için gerekli düzenlemeleri yapabileceğini düşünenlerin oranı %81.9,
(c) Sınıftaki engelli öğrencilere yönelik özel önemler alınması gerektiğini düşünenlerin oranı %90.3,
(d) Dersinde engelli bir öğrencinin bulunmasını istemeyenlerin oranı %3.2,
(e) Engelli öğrencilerin engelli olmayan öğrenciler kadar başarılı olamayacağını düşünenlerin oranı %4.7,
(f) Engelli bir öğrencinin sınıf içerisinde bulunmasının engelli olmayan öğrencileri kötü etkileyeceğini düşünenlerin oranı %6.4 olarak belirlenmiştir.

Baykan ve diğerlerinin (2018) yaptığı araştırmada Erciyes Üniversite'sindeki akademik personelin engelli öğrencilere karşı olan tutumu çoğunlukla olumlu yöndedir. Öğretim elemanlarının, engelli öğrencilerin eğitim süreleri boyunca karşılaşacakları problemleri azaltma görevi olarak düşünülmektedir.

Engelli öğrencilerin yükseköğretim hayatlarında başarılı olmalarını etkileyen bir diğer faktör ise engelsiz akranlarının onlara karşı olan tutumları ve düşünceleridir. Bu bağlamda, Cengizhan ve diğerlerinin (2019) Marmara Üniversitesi'nde eğitim gören engelsiz öğrencilerin engelli öğrencilere karşı olan bakış açısını ele aldığı çalışmayı değerlendirmek önemli olacaktır.

Çalışmaya katılan 661 öğrenciye iki grup soru sorulmuştur. İlk soru grubunda öğrencilerin engelli öğrencilerle olan yakınlığı, engelli birimi hakkındaki düşünceleri ve engelli öğrencilerin varlığından haberdar olup olmadıkları hakkında sorular bulunmaktadır. İkinci soru grubunda ise öğrencilerin engelli öğrencilere karşı olan düşünceleri ve davranışları üzerine sorular bulunmaktadır.

İlk soru grubundan çıkarılan sonuçlardan hareketle engelsiz öğrencilerin küçük bir çoğunlukla kendi sınıfları içerisinde kaç tane engelli öğrenci olduğunu ve bu öğrencilerin hangi engellere sahip olduklarını bilmelerine rağmen engelli birimi, engelli öğrencilerle tanışma ve engelli öğrencilere yönelik iletişim eğitimi almak konusunda oldukça zayıf kaldıklarını söylemek mümkündür.

25 sorudan oluşan ikinci soru grubu ise engelsiz öğrencilerin engelli öğrencilerin yükseköğretim hayatlarına dair fikirlerini kapsamaktadır. Bu soru grubundan çıkan sonuçlar doğrultusunda engelsiz öğrencilerin beraber ders aldıkları engelli öğrencilere karşı olan tutumunun oldukça pozitif olduğunu görebiliriz. Belli başlı noktalarda pozitif tutum oran olarak azalsa dahi engelsiz öğrenciler engelli öğrencilerin ders içinde herhangi bir sorun oluşturmadıklarını, sınıflarında engelli bir öğrencinin onları rahatsız etmediğini, engelli öğrencilere gereğinden fazla hoşgörü gösterilmediğini ve engelli öğrencilere gerekli hoşgörünün gösterilmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Cengizhan ve diğerleri (2019) bu sonuçtan hareketle engelsiz öğrencilerin engelli öğrencilere pozitif yaklaşımlarda ve tutumlarda bulunmaya yönelik isteklerinin

olmasına rağmen konu duyarlılık ve sosyal sorumluluğa gelince kaçındıklarını ve genel olarak isteksizliğin daha hakim olduğunu söylemektedirler.

Engelli öğrencilerin yükseköğretim hayatlarında karşılaştıkları sorunlara belirtebilmesi, gerektiği yerde çözüm bulabilmesi ve sorunlara dair çözüm önerisinde bulunabilmesi için engelli birimlerinin aktif faaliyet göstermesi önemlidir. Erdoğan (2019) bu konu hakkında Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'nde eğitimine devam eden engelli öğrenciler üzerine bir araştırma yapmıştır. Araştırmada 96 engelli öğrencinin Aydın Adnan Menderes Üniversite'sinde engelli olma tecrübeleri ve engelli birimi hakkında sorular sorulmuş olup, araştırmaya katılan 4 engelli öğrenci sorulara sağladıkları geçerli olmayan cevaplar neticesiyle araştırmanın analiz kısmına dahil edilmemiştir.

Engelli öğrencilerin büyük çoğunluğu Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Engelli Birimi'ne kayıt olduğunu, engelli birimiyle aktif bir şekilde iletişim kurduğunu ve engelli biriminin faaliyetlerinden memnun olduğunu belirtmiş olsa da üniversite kaydı sırasında birime yönlendirildiğini ve birim hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu belirten engelli öğrenci sayısı da göz ardı edilemeyecek kadardır.

Benzer şekilde, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'nin kampüs ve çevre tasarımının engelli öğrencilere uygun olduğunu düşünenlerin oranı %43.5'e düşmüştür. Kampüs ve çevre tasarımının engelli öğrencilere uygun olmamasının en başlıca sebepleri; ders materyalleri, yol ve rampalar, derslik tasarımları ve sesli kütüphanenin bulunmamasıdır.

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Engelli Birimini ele aldığımızda engelli biriminin üniversite yaşantılarındaki sorunlara çözüm olduğunu belirten engelli öğrenci oranı %60.8 iken, aksini düşünen engelli öğrenci oranı %27.2'dir. Diğer engelli öğrenciler ise konu hakkında fikirlerinin olmadığını beyan etmişlerdir. Engelli öğrenciler üniversitelerde engelli biriminin bulunması hakkında fikirleri sorulduklarında, engelli biriminin bulunmasının güven verici bir durum olduğunu, engelli öğrencilere yönelik olumlu bir algının oluşmasını sağladığını, kendilerine çözüm sunabilecek bir kurum olmasının ve eğitimlerinde danışabilecekleri bir kurumun olmasının iyi olduğunu belirtmişlerdir.

Engelli öğrencilere engelli birimlerine yönelik beklentileri sorulduğu zaman ise çoğu öğrencinin birden fazla beklentisinin olduğu görülmektedir. Erdoğan'a (2019) göre cevapların detaylarına inildiğinde engelli birimleri engelli öğrencilerin yükseköğretim hayatlarında karışılabilecekleri sorunların hepsine çözüm olamamıştır. Engelli öğrencilerin engelli birimlerinden ortak beklediği çözümler ise mezuniyetten sonra meslek edinimi, engellilik olgusuna yönelik algılar ve erişim sorunlarıdır.

Yukarıda bahsi geçen çalışmalara baktığımızda engelli öğrencilerle iletişim halinde olan engelsiz öğrenci ve akademik personelin çoğunluğunun engelli öğrencilere karşı tutumu pozitiftir. Özellikle engelli öğrencilerin kendileriyle iletişime geçen insanlardan beklentileri açısından, bu bulgular oldukça önemli bulgulardır. Fakat engelsiz öğrenciler ve akademik personel konu engelliliğe karşı duyarlılığa geldiği zaman sorumluluk üstlenme konusunda daha geri planda durmaktadır. Yükseköğretim hayatına devam eden engelli öğrencilerin en büyük sıkıntısı fiziksel çevre ve erişilebilirlik problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kampüslerde yeterli tesislerin ve düzenlemelerin bulunmaması sebebiyle engelli öğrenciler yükseköğretim kurumuna ait olma konusunda problem yaşayabilmektedirler. Üniversitelerde bulunan engelli birimleri her ne kadar engelli öğrencilerin yükseköğretim hayatlarını kolaylaştırmış ve karşılaştıkları problemlerin çoğuna çözüm olmuş olsa da her problemi çözebilmiş değillerdir. Türkiye'deki engelli öğrencilerin durumlarını dünyadaki engelli öğrenciler ile karşılaştırıldığında da neredeyse benzer bir tablo görülmektedir. Ülke ve kurum fark etmeksizin engelli öğrencilerin öncelikli kaygıları neredeyse aynıdır. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki engelli öğrenci olarak çalışmalara aktif katılım sağlayan öğrencilerin çoğunluğu benzer engel çeşitlerine sahiptir.

2.2.1. Engelli Bireylerin Türkiye'de Eğitim Hakkı

Türkiye EHİS'in bildirilmesinden sonra 30 Mart 2007 tarihinde bildiriyi imzalamış ve 28 Eylül 2008 tarihinde bildiriyi yürürlüğe koymuştur (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2006). Bildiriye taraf olan devletlerden biri olan Türkiye'de engelli bireylerin ve engelli öğrencilerin haklarına ilişkin gerekli kanun ve düzenlemeler bulunmaktadır.

Engelli bireylerin ve öğrencilerin haklarına ilişkin en önemli yasal temel 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'dur (2005). Kanunun temel olarak amacı engelli bireylerin insan haklarını ve onurlarını temin etmektir. Bu kanun kapsamında engelli bireylere karşı olan ayrımcılık yasaklanmış ve engelli bireylerin hizmetlerden faydalanmasını sağlayacak fırsat eşitliği ile erişilebilirlik kavramlarına yönelik çalışmaların yapılmasına karar verilmiştir (Engelliler Hakkında Kanun, 2005). Bu çalışmaların kapsamı habilitasyon, erişilebilirlik ve rehabilitasyon gibi konu başlıklarına göre değişmekte olup gerektiği yerde inşa izinleri ve teknoloji desteklerini içermektedir. Aynı kanun içerisinde engelli bireylerin ihtiyaçlarına ve haklarına yönelik düzenlemelerin hiçbir şekilde ayrımcılık olarak sayılamayacağı da belirtilmiştir.

Engelli öğrencilerin yükseköğretim hayatlarındaki haklarına ilişkin olarak Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenciler Komisyonu kurulmuştur (Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği, 2010). Bu komisyon altında çalışma yapması için Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi, ÖSYM Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi ve Yükseköğretim Kurumları Engelli Öğrenciler Birimleri kurulmasına karar verilmiştir. Yönetmelik kapsamında Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenciler Komisyonu'nun engelli öğrencilere yönelik görevleri aşağıdaki gibidir:

(a) Öğrenim hayat desteği ve katılımın arttırılmasını sağlamak, bu doğrultuda problemleri belirleyip çözüm önerileri üretmek,
(b) Ulaşılabilirlik ve erişilebilirliği arttırmak,
(c) Ders içi materyallerin ve ders değerlenme koşullarının iyileştirilmesi,
(d) Yatay ve dikey geçişlerde oluşabilecek problemlerin önüne geçmek,
(e) Yükseköğretim Kurumları Engelli Öğrenciler Birimleri' in işleyiş biçimlerini ve amaçlarını belirlemek,
(f) Kampüslerde engelli bireylere yönelik yapısal düzenlemeleri takip etmek,
(g) Lisans programlarının engelli bireyler hakkındaki dersleri içermesi yönünde çalışmalarda bulunmaktır.

Aynı komisyon altında kurulan Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi'nin temel görevleri ise bu komisyona gelebilecek başvuruları, komisyonun bürokratik işlerini ve komisyonun aldığı kararlar doğrultusunda yükseköğretim kurumları arasındaki koordinasyonu sağlamaktır. Benzer şekilde, ÖSYM Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Biriminin görevi genel anlamda engelli öğrencilere üniversiteye geçiş sürecinde danışmanlık hizmeti vermek, engelli öğrenciler için uygun programları belirlemek ve engelli öğrencilerin üniversiteye kayıt olma gibi istatistiklerini tutmak olarak tanımlanabilir.

Son olarak, Yükseköğretim Kurumları Engelli Öğrenciler Birimlerinin görevleri engelli öğrencilerin kurum içinde yaşayabileceği sorunlarla ilgilenmek olarak tanımlanabilir. Bu görevler engelli öğrencilerin ihtiyaçlarına göre değişebilmektedir. Engelli öğrencilerin içinde bulunduğu sosyoekonomik duruma göre derslerine erişim ve aktif katılım için gerekli materyallerin ücretsiz olarak sağlanmasından kampüs içi erişilebilirlik problemlerin çözümü ve bu çözümlerin takibine kadar değişebilen bir görev yelpazesi bulunmaktadır.

Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenciler Komisyonu altında bulunan birimlerin raporları ve engelli öğrencilerin geri bildirimleri doğrultusunda birtakım kararlar almıştır. Bu kararlar özel yetenek sınavları, üniversiteye geçiş sınavları, vize ve final sınavları ve yabancı dil muafiyeti gibi konuları içermektedir[4].

Bu noktada, önceki çalışmalara bakarak 5378 sayılı Kanun ve Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenciler Komisyonu'nun engelli öğrencilerin yükseköğretim hayatlarını iyileştirmek konusunda ne kadar başarılı olduğunu anlayabilmemiz mümkündür.

Yukarıdaki çalışmalara baktığımızda engelli öğrencilerin en büyük problemlerinin erişilebilirlik olduğu gözlemlenmektedir. Kanun ve yönetmelik karşılaştırıldığında bu problemin engelli öğrenciler için devam etmesi kanun ve yönetmeliğe bu konuda istenilen başarıyı yakalayamadığını söylemek mümkündür. Engelli öğrencilerden

[4] Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenciler Komisyonu'nun aldığı tüm kararlara https://engelsiz.yok.gov.tr/kararlar adresinden ulaşılabilmektedir.

anlaşılabileceği üzere bu konuda yükseköğretim kurumlarında bulunan engelli birimlerine yüksek ölçüde sorumluluk düşmektedir. Kampüs içinde bulunan kütüphane, yurt ve derslik gibi alanların erişilebilirliği konusunda yapılacak olan çalışmalar oldukça önem arz etmektedir. Öte yandan, bu alanlara yapılacak engelli öğrenci merkezli iyileştirmeler için yükseköğretim kurumlarına ve engelli birimlerine maddi kaynak sağlanması ve yeterli peyzaj ve mimari planların çizilmesi de gereklidir.

Engelli öğrencilerle iletişimde ve aynı ortamlarda bulunan engelsiz öğrenci ve akademik personel açısından bakıldığı zaman kanun ve yönetmeliğe aykırı olan engelli öğrencilere karşı ayrımcılık gibi bir olay belirtilmemiştir. Diğer taraftan, engelli öğrencilerin akademik imkânlardan engelsiz öğrenciler gibi yararlanmasını sağlamak için engelsiz öğrenciler ve akademik personele de sorumluluk düşmektedir.

Engelli öğrencilerin yükseköğretim hayatlarına başlama süreçlerinde eşit fırsatlara sahip olması konusunda ÖSYM Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi oldukça önemlidir. Engelli öğrencilerin çoğunluğunun açık öğretime kayıt olduğu düşünüldüğünde (YÖK, 2020b), örgün öğretime devam edebilmeleri konusunda ÖSYM Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi'ne engelli öğrencilerin kendilerine ve engellerine uygun yerleşkelere sahip olan yükseköğretim kurumlarına yönlendirebilmesi, yükseköğretim kurumları hakkında gerekli bilgilerin temin edilebilmesi ve engelli öğrencilerin hedefleri doğrultusunda seçim yapabilmesi konularında büyük bir sorumluluk düşmektedir.

Kısaca özetlenecek olursa, engellileri öğrencilerin eğitim hakları 5378 sayılı kanun ve Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenciler Komisyonu'nun kurulması ile güvence altına alınmıştır. Hem kanun hem de komisyonun yönetmeliği engelli öğrencilerin karşılaşabileceği problemler üzerine çözüm önerileri, gerekli değişiklikler ve kaynak temini konularında kurumlara destek sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Her ne kadar sorunlar tam anlamıyla çözülmüş olmasa da engelli öğrencilerin yükseköğretim hayatlarına başlarken ve yükseköğretim hayatları boyunca oluşabilecek ihtiyaçları karşılamak için gerekli kurumlar kurulmuş ve danışma hizmetleri sağlanmıştır. Kanunen güvence altına alınan eğitim hakkı pratikte yüksek ölçüde başarılı olup engelli öğrencilere yönelik ayrımcılık ve negatif tutumun önüne geçmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COVID-19

3.1. COVID-19 Pandemisi

Şiddetli Akut Solunum Sendromu Coronavirüs 2 (SARS-CoV-2) olarak tanımlanan virüs tipinin öncelikli olarak Çin'in Vuhan eyaletinde sonrasında ise dünyada görülmesiyle beraber 10 Şubat 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ, İng. World Health Organization, WHO) COVID-19 olarak adlandırılmıştır (Ciotti ve diğerleri, 2020). Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'nın (t.y.) açıkladığına göre COVID-19'un en sık görülen belirtileri ateş, öksürük ve nefes darlığıdır. Fakat daha ağır vakalarda zatürre, ağır solunum yetmezliği ve ölüm de görülmektedir. To ve diğerleri (2021) COVID-19'un insanlar arasında bulaştığını ve bu bulaşma yolunun solunum yolları ve solunum sırasında ortaya çıkan damlacık enfeksiyonunu belirtmektedirler.

COVID-19 pandemisi dönemi boyunca virüsün yayılmasını engellemek adına birtakım önlemler alınmıştır. Sosyal mesafeyi koruma, maske takma, dezenfektan kullanımı ve gerekli olmadıkça dışarı çıkmama bu önlemlere örnek olarak verilebilir (Dünya Sağlık Örgütü, 2021). Bu önlemler insanların hayatlarına birçok etkide bulunmuştur.

3.1.1. COV1D-19 Pandemisinin Psikolojik Etkileri

Tükel'e (2020) göre insanların pandemi durumuna verebileceği psikolojik tepkiler geniş bir yelpaze içerisinde gerçekleşmektedir. Her ne kadar en sık görülen psikolojik tepkiler duygu durum bozuklukları, kaygı bozuklukları ve travma sonrası stres bozukluğu olsa da bu yelpaze ölüm korkusu, karantina korkusu, iş kaybı korkusu, çaresizlik, depresif ruh hali, sevdiklerini kaybetme korkusu ve çocuklarda ebeveynlerine ve büyüklerine dair korkuları kapsayabilmektedir. Öte yandan bazı insanlarda kadercilik ve kayıtsızlık gibi psikolojik tepkiler de görülebilmektedir.

COVID-19 pandemisi ve psikolojik sağlık ilişkisinin incelendiği çalışmalarda da Tükel'in (2020) öne sürdüğü etkiler ve korkular görülmektedir. O'Connor ve diğerlerinin (2020) Birleşik Krallık'ta üç pandemi dalgası boyunca katılımcıların psikolojik sağlıklarını inceledikleri çalışma bu noktada çok iyi bir örnektir. Çalışmaya birinci pandemi dalgasında 3077 kişi, ikinci dalgasında 2742 kişi ve üçüncü dalgada 2604 kişi katılmış olup, çalışma intihar düşünceleri, yalnızlık, sıkışmışlık, anksiyete ve refah gibi faktörleri incelemiştir. Çalışma içerisinde farklı etnik gruplardan, atanmış cinsiyetlerden, sosyoekonomik gruplardan ve yaş aralıklarından kişiler bulunmaktadır. Çalışmaların sonuçları aşağıdaki gibidir:

(a) İntihara düşüncesine sahip olma konusunda kadınlar ile erkekler ve etnik gruplar benzer oranlar göstermiştir. Fakat yaşları 18 ile 29 arasında olan yetişkinler yaşları 30 ile 59 yaş arası ve 60 yaş üstü yetişkinlerden daha fazla intiharı düşündüklerini belirtmiştir. Sosyoekonomik durumu düşük olan grup ve pandemi öncesi psikolojik hastalığı olanlar da daha yüksek intihar düşüncesi oranları göstermiştir.

(b) Depresif duygu durum belirtileri konusunda erkekler kadınlardan daha düşük orandadır. 18 ile 29 yaş arası grup 30 ile 59 yaş arası ve 60 yaş üstü gruptan daha yüksek oranlarda depresif duygu durum belirtileri göstermiştir. Düşük sosyoekonomik duruma sahip grup daha fazla depresif duygu durumu göstermiştir. Etnik gruplar arasında semptomlar konusunda bir fark bulunamamıştır. Pandemi öncesi psikolojik rahatsızlığa sahip grup daha fazla depresif duygu durum semptomu gösterirken, oranlar birinci dalgadan üçüncü dalgaya kadar düşüş yaşamıştır.

(c) Anksiyete belirtilerine bakıldığında kadınların erkeklerden daha fazla anksiyete semptomu gösterdiği görülmektedir. Benzer şekilde 18 ile 29 yaş arası grup daha fazla anksiyete semptomu göstermiştir. Düşük sosyoekonomik durumdaki grup ve pandemi öncesi psikolojik rahatsızlığa sahip olan grupta daha fazla anksiyete semptomu gözlenmektedir.

(d) Yenilgi duygusunu hisseden erkeklerin oranı kadınların oranından oldukça azdır. 18 ile 29 yaş arasındaki grup daha yaşlı olan gruplardan daha fazla yenilgi duygusunu hissettiğini belirtmiştir. Düşük sosyoekonomik seviyedeki

grup ve pandemi öncesi psikolojik rahatsızlığa sahip grup daha fazla yenilmiş hissetmişlerdir. Etnik gruplar arasında bir fark bulunamamıştır.

(e) Sıkışmışlık hissi açısından bakıldığında kadınlar erkeklerden daha fazla sıkışmışlık hissi içerisinde bulunduklarını belirtmişlerdir. 30 ile 59 yaş arası grup ve 60 yaş üstü grup 18 ile 29 yaş arasındaki gruptan daha az sıkışmışlık hissinde olduklarını belirtmişlerdir. Yüksek sosyoekonomik durumu olan grup daha düşük sıkışmışlık oranları göstermektedir. Pandemi öncesi psikolojik rahatsızlığa sahip grubun gösterdiği sıkışmışlık hissi daha yüksek olmasına rağmen zaman içerisinde sıkışmışlık hissinde yüksek oranda azalma gerçekleşmiştir.

(f) Yalnızlık açısından bakıldığında erkek katılımcıların kadın katılımcılara kıyasla daha az yalnızlık hissettiklerini belirttikleri görülmektedir. 18 ile 29 yaş arası grup kendilerinden yaşlı olanlara göre daha fazla yalnız olduklarını belirtmiş olsalar da zaman içerisinde bu yalnızlığın düştüğü gözlemlenmektedir. Öte yandan, 60 yaş üstü katılımcıların yalnızlık oranlarında zaman içerisinde artış gözlemlenmektedir. Düşük sosyoekonomik durumu olan grup ve pandemi öncesi psikolojik rahatsızlığı olan grup daha fazla yalnız olduklarını belirtmişlerdir. Ama psikolojik rahatsızlığı olan grup zaman içerisinde daha az yalnız hissettiklerini belirtmişlerdir.

(g) Refah olarak kadınlar erkeklerden oldukça az refaha sahip olduklarını söylemiştir. 18 ile 29 yaş arasındaki grup daha yaşlı gruplardan daha az refaha sahip olduklarını belirtmişlerdir. Benzer şekilde, düşük sosyoekonomik durumda olan grup ve pandemi öncesi psikolojik rahatsızlığı olan grup da daha düşük bir refah seviyesinde bulunduklarını beyan etmişlerdir.

O'Connor ve diğerlerinin (2020) yaptığı çalışmaya bakıldığında bu çalışmaya katılan bireyler arasında 18 ile 29 yaş arasındaki bireylerin, kadınların ve düşük sosyoekonomik standartlara sahip bireylerin pandemiyle beraber psikolojik sağlıklarının daha çok etkilendiği görülmektedir. Pandeminin psikolojik etkileri açısından bakıldığında etnik grupların pandemi tecrübesi açısından bir fark görülmemiştir.

Bu konu hakkında başka bir çalışma ise Goularte ve diğerleri (2021) tarafından Brezilya'da yapılan çalışmadır. COVID-19 Pandemisinin genel halk üzerinde etkilerini inceleyen çalışmaya 1996 kişi katılmıştır. Fakat O'Connor ve diğerlerinin (2020) gerçekleştirdiği çalışmanın sonuçlarına baktığımızda, sayısı 1676 (%84.5) olan kadın katılımcıların Goularte ve diğerlerinin (2021) yaptığı çalışmanın sonuçlarını yüksek ölçüde etkilemiş olma ihtimalini unutmamak gerekir.

Bu bilgilerin ışığında çalışmanın sonuçlarına bakıldığı zaman katılımcıların %81.9'u (1634 katılımcı) anksiyete belirtileri, %68'i (1358 katılımcı) depresyon belirtileri, %64.5'i (1287 katılımcı) öfke, %62.6'sı somatik belirtiler ve %55.3'ü (1104 katılımcı) uyku problemleri göstermiştir.

Bu sonuçların analizinde Goularte ve diğerleri (2021) kadın olmak ile psikolojik sağlığın kötülüğü arasında doğru orantı; yaş ile psikolojik sağlık arasında ters orantı; eğitim düzeyi ile psikolojik sağlık arasında ters orantı; hane halkı geliri ile psikolojik sağlık arasında ters orantı; sosyal mesafe kurallarına uyma süresi ile psikolojik sağlık arasında ters orantı ve katılımcıların psikolojik rahatsızlık geçmiş beyan etmesi ile psikolojik sağlık arasında ters orantı bulmuşlardır. Bu sonuçlar O'Connor ve diğerlerinin (2020) yaptığı çalışmanın sonuçlarıyla karşılaştırıldığı zaman benzer bir tablo görülmektedir.

COVID-19 hastalığına yakalanıp bu konuda tedavi gören bireylerin de psikolojik sağlığının etkilenmesi beklenilen bir sonuçtur. Yiğitoğlu ve diğerlerinin (2021) 197 kişiyle yaptığı depresyon ve anksiyete düzey ölçümü üzerine yapılan araştırma oldukça iyi bir örnektir. Çalışmaya katılan 197 kişiden %20.81'i (41 kişi) anksiyete semptomları gösterirken, %44.67'si (88 kişi) depresyon semptomları göstermiştir. Yiğitoğlu ve diğerleri (2021) her ne kadar katılımcıların yaş, eğitim durumları, gelir durumları ve sigara ile alkol kullanımlarının anksiyete ve depresyon semptomları göstermesini etkilemediğini belirtseler de anksiyete ve genel ölçekte kadınların erkeklerden daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğunu, depresyon ölçeğinde ise dulların bekâr ve evlilerden daha yüksek skorlara sahip olduğunu bulmuşlardır.

COVID-19 dönemiyle beraber insanların psikolojik sağlıkları üzerine yapılan çalışmalar özetlendiğinde, psikolojik sağlık konusunda en çok etkilenenlerin kadınlar,

düşük sosyoekonomik gruplar ve daha önce psikolojik bir rahatsızlık geçirenler olduğu görülmektedir.

3.1.2. COVID-19 Pandemisinin Yaşam Kalitesine Etkileri

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre yaşam kalitesi "bir bireyin kültürünü ve değer yargılarını ele aldığı zaman kendi amaçları, beklentileri, kaygıları ve standartlarına göre hayatta bulunduğu pozisyon" olarak tanımlanmaktadır. COVID-19 sonrası gerçekleşen kısıtlamalar ve kurallar bütününde kültürün ve değer yargıların değişmesiyle beraber insanların hayat kalitelerinde de bir değişim beklenmektedir.

COVID-19 süreci boyunca insanların yaşam kalitelerini etkileyen faktörleri anlayabilmek için Shek'in (2021) COVID-19 sürecinde insanların yaşam kalitelerini etkileyen etmenleri incelediği çalışmaya bakmak gereklidir. Shek (2021) bir insanın yaşam kalitesini etkileyebilecek faktörleri aşağıdaki gibi sıralamıştır:

(a) Dijital Erişim Uçurumu: Dijital erişimin evden çıkmadan alışveriş yapabilme, uzaktan çalışabilme ve dijital sosyalleşme gibi avantajları olsa da bu erişime sahip olmayan insanlar için durum oldukça zor olabilir. Özellikle eğitimi engelleyen dijital erişim uçurumu insanların belli noktalarda sosyalleşmesine engel olabilir veya virüsle temas etme riskine sebep olabilmektedir.

(b) Sağlık Eşitsizliği: Dar gelirli kişiler için COVID-19'a karşı koruyucu önlemler almak bile problem olabilmektedir. Özellikle bahsedilen dar gelirli kişiler COVID-19'a yakalandıkları zaman hastane masraflarını karşılayacak durumda olmadıklarından dolayı hastaneye gitmeyi reddedebilir. Shek (2021) COVID-19'a yakalanma ve ölümün sınıflar arasında farklı olduğunu da iddia etmiştir.

(c) Cinsiyet Eşitsizliği: COVID-19 sonucunda evlere kapanılan dönemlerde kadınların aile içerisinde bakıcı ve ev işlerini halleden görevi görmesi özellikle çalışan kadınlar için fazladan zahmet ve yorgunluk oluşturmaktadır. Çocuklarının ve eşlerinin evden çıkamadığı dönemlerde kadınlar daha fazla kişinin yüküyle uğraşmaktadır.

(d) Yoksulluğun Artması: COVID-19 sürecinde internet temelli hizmetlere oluşan talep ne kadar artmış olursa olsun turizm gibi alışılagelmiş sektörlerde çalışan

milyonlarca insan mevcuttur. Bu insanlar için devletler ödenek ayırmış olsa da bu ödeneklerin yeterliliği sorgulanmaktadır.

(e) Aile Refahı: Evlere kapanma ailelere beraber olma, birbiriyle vakit geçirme ve aile arasındaki bağı kuvvetlendirme gibi şanslar tanımış olsa da aile içi çatışmalara sebep verebilecek birtakım sebepler de mevcuttur. Bu sebepler karşıt görüşlü aile bireylerinin sürekli tartışması, kişisel alana ihtiyaç ve internet gibi kaynakların kullanımını kapsayabilir. Aynı zamanda, eve kapanma ebeveynler açısından çocuklarına ebeveynlik yapmanın daha fazla uğraş ile detaylı kontrolünü gerektiren ve yeri geldiği zaman dijital dünya veya internetin sağlıklı kullanımı gibi Ebeveynlerin bilgisi olmayan konuları da kapsayabilecek zorlu bir süreçtir.

(f) Genel Yaşam Kalitesi: Shek'in (2021) öne sürdüğü üzere sağlık kavramı psikolojik, bedensel, sosyal ve manevi sağlığı da kapsamaktadır. Bu sağlık alanlarının her birinin azami şekilde kontrol edilmesi insanların genel hayat kalitesinin düşmemesi açısından önem arz etmektedir.

(g) Ekonomi ve İnsan Hayatı Çatışması: Birçok işyeri ve sektör evlere kapanmanın getirdiği zorunluluk nedeniyle sıkıntı çekmekte hatta iflas etmektedir. Ekonomik kaygıların olduğu bir ortamda insanların hayatlarını riske atmadan ekonomiyi sabit tutmak konusunda yapılacak planlamalar neredeyse zorunludur.

(h) Tüketim ve Çevrecilik Çatışması: İnsanların eve kapanmasıyla ulaşım araçlarına olan ihtiyaç sıfıra inmiştir. Özellikle karbon emisyonunun azaldığı bu dönemde insanlar özel araçlarına olan ihtiyaç konusunda kendilerini sorgulamaya başlamıştır. Bazı çevreci insanlar ise insanların asıl virüs olduğunu iddia eden açıklamalarda bulunmuştur.

(i) Bireysel ve Toplumsal Haklar: COVID-19 sürecinde maske ve sosyal mesafe gibi önlemlerin insanların haklarını ihlal ettiğini iddia edenlerin sayısı oldukça fazladır. Bu konu üzerinde yapılan tartışmalar önümüze insanların bireysel ve toplumsal haklarının çatışabileceğini ve hatta insanların belli noktalarda bireysel haklarından vazgeçmeyeceğini de göstermiştir.

(j) Uluslararası ''İş birliği'' ve Uluslararası Rekabet: Devletlerin COVID-19'un ortaya çıkması, yayılması, önlenmesi ve tedavi edilmesi konusunda verdikleri

tepkiler çoğu zaman bencilce ve elitist olabilmektedir. DSÖ'nün yaptığı uluslararası iş birliğine yönelik çalışmalar ise yavaş olduğu için eleştirilmektedir. Bu noktada uluslararası iş birliğinin önemi vurgulanırken devletler kendi çıkarlarını korumaktan taviz vermemiştir.

(k) Refah Durumunun Kötüleşmesini Engelleme: COVID-19'un bulaş riskini azaltmak üzerine olan önlemlere uymak ve bu önlemlerin güçlenmesini sağlamak adına yapılan girişimler bireylerin refah durumunun kötüleşmesini engellemek adına yapılmalıdır.

(l) COVID-19 Sürecinde Pozitif Hayat Kalitesine Sahip Olma: Yukarıda bahsedilen diğer faktörlere gerekilen özen verildiği zaman bireylerin hayat kaliteleri sabit tutulabilir hatta iyiye doğru gidebilir.

Shek'in (2021) bahsettiği 12 faktör herkes için aynı ölçüde etki etmeyebilir. Bazı faktörlerin çok genel sorunlar olmasına rağmen her biri her birey için geçerli olmayabilir. Bu faktörlerin bireyin hayatına olan etkisi çalıştığı sektör, cinsiyeti, engel durumu ve yaşına göre değişiklik gösterebilir.

Bu faktörlerin etkisini görmek için Ferreira ve diğerlerinin (2021) 904 Portekizli katılımcı ile yaptıkları çalışmaya bakılabilir. Yüksek çoğunluğunu kadın ve evli katılımcıların oluşturduğu 904 katılımcının eve kapanma sebepleri sorulduğunda evden çalışma cevabını verenlerin oranı %45.8 (414 katılımcı), uzaktan eğitim cevabını verenlerin oranı %28.4 (256 katılımcı), çocuklarına bakma cevabını verenlerin oranı %52.2 (471 katılımcı) ve diğer sebepler cevabını veren katılımcı oranı ise %58.1 (525 katılımcı) olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın diğer sonuçlarına bakıldığı zaman katılımcıların COVID-19 pandemisinden önceki toplumsal normlara kıyasla en çok anksiyete ve depresyon konularında hayat kalitelerinin düştüğü gözlemlenebilir. Anksiyete ve depresyon açısından hayat kalitesinin düşmesi iyice irdelendiğinde yaş, medeni durum ve eğitim durumu katılımcıların hayatlarına dair anksiyete ve depresyon oranlarına etki etmektedir. Örneğin, daha yüksek eğitim almış katılımcılar daha az anksiyete belirtisi göstermiştir. Başka bir örnek ise kadın katılımcıların erkek katılımcılardan daha fazla etkilendiğidir.

COVID-19 pandemisinin hayat kalitesine olan etkilerini inceleyen başka bir çalışma ise Algahtani ve diğerleri (2021) tarafından Suudi Arabistan Krallığı'nda yapılmıştır. 754 katılımcıyla yapılan araştırmanın sonuçlarına bakıldığı zaman ilk olarak Suudi Arabistan Krallığı'nda COVID-19 pandemisi ile beraber erkek katılımcıların hayat kalitesi kadın katılımcılara kıyasla daha yüksek bir düşüş yaşamıştır. Algahtani ve diğerleri (2021) bu düşüşün sebebini Suudi Arabistan Krallığı'nda erkeklerin iş ve sosyal alanlarının ev dışında olmasına bağlıyor. Aynı zamanda Suudi Arabistan Krallığı'nda erkekler evin maddi geçiminden sorumlu oldukları için iş korkusuyla yaşanan anksiyete de hayat kalitelerini düşürmekte.

Çalışmada aynı zamanda yaş grupları arasında da fark görülmektedir. Sonuçlardaki yaşam kalitesi skorlarının en düşük çeyreğinde olma olasılığı, daha yaşlı 55 ile 65 yaş arasındaki katılımcılarla kıyaslandığı zaman 26 ile 35 yaş arasındaki katılımcılar için 5 kat ve 36 ile 45 yaş arasındaki katılımcılar için 4 kat daha fazladır.

Bir başka paradigma da katılımcıların Suudi Arabistan Krallığı vatandaşı olup olmamasıyla alakalıdır. Algahtani ve diğerleri (2021) Suudi Arabistan Krallığı vatandaşı olmayan katılımcıların günlük işlerde çalıştığı, ekonomik kriz ile beraber iş korkusu ve geçim sıkıntısı yaşadıkları ve bu katılımcıların genellikle ailelerinden uzakta tek başına yaşadıkları için daha düşük yaşam kalitesi skorlarına sahip olduklarını ileri sürüyor. Sonuçlara bakıldığı zaman Suudi Arabistan Krallığı vatandaşı olmayan katılımcıların en düşük skor çeyreğinde olma olasılığının 5 kat daha fazla olduğu da ayrıca görülmektedir.

Çalışmadaki diğer bulgulara bakılacak olduğunda ise hayat kalite skorlarındaki en düşük çeyrekte bulunma olasılığının sağlık sektörüne ulaşmadaki yaşadıkları sıkıntılar sebebiyle kronik sağlık problemlerine sahip katılımcılarında 2 kat, depresyon semptomlarına sahip katılımcılarda 6 kat, anksiyete semptomlarına sahip katılımcılarda 5 kat ve stres semptomları gösteren katılımcılarda ise 6 kat daha fazla olduğunu göstermektedir.

COVID-19 ve hayat kalitesini inceleyen bir başka araştırma ise Park ve diğerlerinin (2021) yaptığı araştırmadır. 75'ini kadınların oluşturduğu 104 katılımcıyla

gerçekleştirilen araştırmada katılımcılara fiziksel aktivite, yeme içme alışkanlıkları ve psikolojik sağlıklarını anlamak için sorular sorulmuştur.

Öncelikli olarak fiziksel aktiviteye bakılacak olursa, katılımcıların COVID-19 süresince yaptığı fiziksel aktivitelerin sayısıyla beraber fiziksel aktivitelere ayırdıkları zaman da düşmüştür. Bu düşüşün sebebi olarak katılımcıların fiziksel aktiviteleri gerçekleştirirken aktivitelerden aldıkları tatmin duygusunun azalması gösterilebilir.

Sosyal katılımda da katılımcılar günlük yaptıkları aktivitelerin, boş zaman aktivitelerin ve eğitim odaklı aktivitelerin gün ve zaman sayısının git gide azaldığı görülmüştür. Öte yandan çalışma günleri ve saatlerinde önemli bir değişiklik olmamasına rağmen, katılımcıların işlerinden aldıkları tatmin duygusu önemli ölçüde yükselmiştir.

Katılımcıların yeme içme alışkanlıkları üzerine cevapladıkları sorular sonucunda katılımcıların karbonhidrat ve mineral tüketiminde önemli ölçülerde artış olduğu fakat protein, yağ ve vitamin alımlarında bir değişiklik olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde, katılımcıların su, sıvı ve sigara tüketimlerinde önemli bir değişiklik görülmemiştir. Diğer yandan, alkol tüketimine bakıldığında katılımcıların alkol tüketimlerinin önemli bir ölçüde düştüğü gözlemlenmektedir.

Katılımcıların genel yaşam kaliteleri incelendiğinde önemli negatif yönlü değişimlerin fiziksel sağlık, sosyal ilişkiler, çevre ve genel yaşam kalitesi alanlarında olduğu görülmüştür. Bir diğer önemli negatif yönlü değişim ise katılımcıların uyku kaliteleridir. Her ne kadar uykuda geçirilen zaman artmış olsa da katılımcıların uykularından memnun olmaması uyku kalitesinin ya da uyku düzeni açısından negatif yönlü bir değişim olduğunu göstermektedir. Üstelik katılımcıların mental sağlıklarının durumunun da kötüleştiği görülmektedir.

Son olarak Türkiye'deki insanların yaşam kalitelerinin üzerine yapılan bir çalışma da Uluslararası Bilim Derneği (2020) tarafından yapılmıştır. Çalışmaya İstanbul, Ankara ve Konya'dan 2128 katılımcı katılmıştır.

Katılımcılara COVID-19'un hayatlarında en çok hangi alanı etkiledikleri sorulduğunda en az etkilendikleri alanın aile yaşantısı olduğunu belirtirken en fazla

etkilendikleri alanın sosyal yaşam olduğunu belirtmişlerdir. Sırasıyla diğer en çok etkilenen alanlar ise mesleki yaşam ve psikolojik sağlıktır.

Katılımcıların cinsiyetlerine göre yaşam kalitelerinin nasıl etkilendiğine bakıldığında erkek katılımcıların daha çok sosyal ve aile yaşantısı açısından etkilendiği görülmekteyken, kadın katılımcıların daha çok mesleki yaşam ve psikolojik sağlık açısından etkilendiği görülmektedir. Aynı şekilde kadın katılımcıların genel ortalamada da daha çok etkilendiği görülmektedir, fakat bunun sebebinin kadın katılımcıların erkek katılımcılardan sayıca daha fazla olması olabileceğini unutmamak gerekir.

Raporda aynı zamanda katılımcıların medeni durumlarına göre yaşam kalitelerinin nasıl etkilendiği de karşılaştırılmıştır. Rapordaki sonuçlara göre ailevi yaşantı hariç evli ve bekâr katılımcıların yaşam kalitelerinin tüm alanlardan etkilenişi arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ailevi yaşantıdan etkilenen bekâr katılımcılar ise evli katılımcılardan daha fazla etkilenmelerine rağmen bu etki düşük düzeyde bir etkidir.

Uluslararası Bilim Derneği (2021) katılımcıların sosyal güvencelerine göre yaşam kalitelerinin COVID-19'dan nasıl etkilendiğini de incelemiştir. Sosyal güvencesi olan ve sosyal güvencesi olmayan katılımcılar arasındaki anlamlı farklılıklar sosyal yaşam, mesleki yaşam, psikolojik sağlık ve genel yaşam kalitesi alanlarında meydana çıkmıştır, ailevi yaşam açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Öte yandan, sosyal güvencesi olmayan katılımcıların hayatına olan etkiye dair anlamlı farklılıklar yüksek olarak nitelendirilmemiştir.

Son olarak raporda incelenen bir diğer parametre yaş parametresidir. Katılımcılar yaş gruplarına ayrıldığında anlamlı farkların psikolojik sağlık, mesleki yaşam ve genel hayat kalitesi alanlarında olduğu görülmektedir. Psikolojik sağlık olarak bakıldığında 20 ile 30 yaş arası katılımcıların diğer yaş gruplarına göre daha az etkilendiği görülmektedir.

Mesleki yaşam olarak bakıldığında ise daha değişik bir tablo görülmektedir. Öncelikli olarak COVID-19'un 20 ile 30 yaş arasındaki katılımcıların mesleki yaşantılarına olan etkileri yaşı 41 ile 50 arasında olan katılımcılar ve yaşı 51 üstü olan

katılımcılar ile karşılaştırıldığında yaşı 20 ile 30 olan katılımcıların daha çok etkilendiği görülmektedir. Benzer şekilde 31 ile 40 yaş arası katılımcılar diğer yaşlarda bulunan katılımcılarla karşılaştırıldığı zaman en çok 31 ile 40 yaş arası katılımcılar, sonrasında 41 ile 50 yaş arası katılımcılar ve en son 51 yaş üstü katılımcılar gelmektedir.

COVID-19'un genel yaşam kalitesine olan etkilerine baktığımız zaman ise 31 ile 40 yaş arasındaki katılımcıların diğer yaştaki katılımcılardan daha fazla etkilendiği görülmektedir.

Yukarıdaki çalışmalardan anlaşılabileceği üzere her ülkenin kendi bulunduğu demografik yapı ve toplumsal rollere göre yapılan araştırmalarda hangi grubun COVID-19'dan ne kadar etkileneceği belirsizdir. En sonunda, yaşam kalitesinin toplum değerlerini ve bireyin toplum içindeki yerini de kapsadığı düşünülecek olursa yukarıdaki çalışmalarda görülen sonuçların değişiklik gösteriyor olması şaşırtıcı bir durum değildir. Öte yandan, hangi grubun etkileneceğine bakılmaksızın etki kaynakları çoğu grup için neredeyse aynıdır.

3.1.3. COVID-19 Pandemisinin Yükseköğretime Olan Etkileri

UNESCO'nun (2021) 57 ülkedeki yükseköğretim kurumlarıyla yaptığı çalışmanın sonucuna göre yükseköğretim kurumlarının çevrimiçi kaynakları ve yazılımları kullanarak eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam etmelerinde yüksek bir artış olmuştur. Yükseköğretim kurumlarının çevrimiçi eğitim faaliyetlerini devam ettirdiği en popüler sistem hibrit sistem olmuştur. Bu sistem, genellikle teorik olarak adlandırılan derslerin çevrimiçi kaynaklarla ve uygulamalı olarak adlandırılan laboratuvar çalışması gibi derslerin yüz yüze yapıldığı bir sistemdir.

Bu bağlamda ülkelerin temelde akademik personelin ve öğrencilerin sağlık ve refahlarını düşünerek hareket ettiği bir ortam görülmesiyle beraber yükseköğretim kurumlarının çoğunluğunda araştırma faaliyetleri COVID-19 nedeniyle durdurulmuştur. Çoğu ülkede akademik çalışanların işine son verilmemesine rağmen kalan ülkeler büyük ölçüde akademik kadrolarını işten çıkarmak zorunda kaldığını belirtmiştir.

Yükseköğretim kurumlarının eğitim ve öğretim faaliyetlerine çevrimiçi kaynakları temel alarak devam etmesi konusunda Turnbull ve diğerlerinin (2021) yaptığı çalışmada çevrimiçi kaynakların kullanımının etkili yöntem olduğu belirtilmiştir. Aynı çalışma içerisinde yükseköğretim kurumlarının çevrimiçi kaynakları kullanarak öğretim faaliyetlerine devam etmesinde karşılaşılabilecek sorunlar da ele alınmıştır.

Bu sorunlardan ilki eşzamanlı ve eş zamansız metotların çevrimiçi öğretimde kendine yer bulmasıdır. Turnbull ve diğerleri (2021) bu iki metot arasında bir denge kurulması gerektiğini savunmaktadır. Bu konuda, ders içeriği ve dersin yapısı gözetilerek Zoom veya diğer çevrimiçi sınıf uygulamalarının öğrenciler için çok önemli olduğunu öte yandan derse dair belgelerin çevrimiçi bir ortama yüklenmesinin sağladığı esneklik sayesinde öğrencilerin öğretime devam edebilmesi için oldukça önemli olduğunu söylemişlerdir.

Diğer bir sorun ise çevrimiçi eğitime katılabilmek için gerekli olan teknolojik cihazlara ve gerekli altyapıya sahip olmaktır. İnternet bağlantısı ulaşımı bu sorunların en başında gelmektedir. Fakat bu tarz problemler öğrencilerin veya akademik personelin bulunduğu coğrafyaya ve alana göre değişebileceği için bu konuda tek bir çözüm mümkün değildir. Örneğin, bir öğrencinin internet ile alakalı problemler yaşadığı bir derste diğer bir öğrenci kullanılan çevrimiçi platformlara ya da programlara ulaşma konusunda sıkıntı yaşayabilir.

Başka bir sorun ise öğrencilerin ve akademik personelin çevrimiçi temelli çözümlere dair olan yetkinlikleridir. Eğer öğrenci veya akademik kadronun kullanılan araçlarda yetkinlikleri yoksa öğretim süreci öğrenciler için oldukça zorlu geçmektedir. Bu noktada, yükseköğretim kurumlarının gerekli yerlerde öğrenciler ve akademik kadro için el kitapları oluşturmalı veya kullandıkları platformlar hakkında eğitim vermelidirler.

Çevrimiçi kaynakların kullanılması aynı zamanda akademik ölçütlerde öğrencilerin kopya çekmesi ya da intihal yapmasıyla da sonuçlanabilir. Bu sorunların çözümlenmesi için Turnitin gibi intihal izleme araçları kullanılabilir ya da öğrencilerin kopya ve intihal gibi konularda daha eğitimli olması sağlanabilir.

İnternetin 21. yüzyılda gelişmesinden beri süregelen siber güvenlik çevrimiçi kaynakların kullanıldığı eğitim sistemlerinin sorunlarından biridir. Çevrimiçi derslerin daha güvenli ve yerinde işlenebilmesi için hem akademik personel hem de öğrenciler siber güvenlik konusunda bilgilendirilmelidir. Öte yandan, siber güvenlik kuşkusu olabilecek akademik personele ve öğrencilere kullanılacak olan platformların hangi verilere ulaştığı ya da ulaşamadığı açıkça gösterilmelidir.

Çevrimiçi öğretimin sorunlarının Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında nasıl bir karşılık bulduğunu anlamak için YÖK'ün (2020a) Türkiye'deki üniversitelerle gerçekleştirdiği anketin sonuçlarına bakılması gereklidir. Bu anketin cevaplarına göre vakıf ve devlet üniversiteleri fark etmeksizin çevrimiçi eğitime taşınan ders çeşidi teorik dersler olmuştur. Benzer şekilde, uygulamalı derslerin teorik kısımları ve uzaktan işlenebilecek uygulamalı dersler de çevrimiçi eğitime en çok taşınan iki ders çeşididir.

Yukarıda bahsedilen akademik kadronun ve öğrencilerin gerektiği yerde bilgilendirilme konusuna gelindiğinde ise vakıf üniversitelerinin %93.5'i çevrimiçi eğitim hakkında, %96.8'i teknik anlamda, %33.9'u pedagojik anlamda ve %80.7'si bilgilendirme platformu anlamında akademik kadrolarına destekte ve bilgilendirmede bulunmuştur. Öte yandan devlet üniversitelerinin %73.2'si çevrimiçi eğitim hakkında, %98.4'ü teknik anlamda, %41.7'si pedagojik anlamda ve %85.6'sı bilgilendirme platformu anlamında akademik kadrosuna destekte bulunmuştur. Üniversitelerin toplam sayısı alındığında üniversiteler akademik kadrolarına en çok teknik anlamda destek olurken pedagojik destek konusunda ise diğer desteklerden açık ara farkla akademik kadrolarının daha az yanında olmuşlardır.

YÖK'ün (2020a) gerçekleştirdiği anketteki diğer önemli bir sonuç ise öğrencilerin ne kadar bilgilendirildiğidir. Anketin sonuçlarına göre öğrencilerini bilgilendirmek adına vakıf üniversitelerinin %91.9'u teknik destek dokümanları oluşturmuş, %100'ü SMS veya e-posta yoluyla öğrencilerle iletişime geçmiş, %85.5'i iletişim noktaları kurmuş, %79'u bilgilendirme amaçlı bir platform oluşturmuş ve %77.4'ü yeni görevlendirmeler yapmıştır. Devlet üniversiteleri ise %91.3 oranında teknik destek dokümanları oluşturmuş, %93.7 oranında SMS veya e-posta yoluyla

öğrencilerle iletişime geçmiş, %81.9 oranında iletişim noktaları kurmuş, %80.3 oranında bilgilendirme amaçlı bir platform oluşturmuş ve %66.9 oranında yeni görevlendirmeler yapmıştır.

YÖK aynı zamanda yükseköğretim kurumlarında çevrimiçi ders sistemine geçişin verimliliğini anlamak için iki tane daha anket yapmıştır, bu anketlerden biri öğrencileri kapsarken (YÖK, 2021a) diğeri ise akademik kadroyu kapsamaktadır (YÖK, 2021b).

Yükseköğretim kurumlarındaki öğrencilerin çevrimiçi kaynaklarla yapılan öğretim faaliyetlerinden ne kadar memnun olduğunu inceleyen YÖK (2021a) anketine 207 üniversiteden 1 milyon iki yüz beş bin öğrenci katılım sağlamıştır. Bu öğrencilerin çoğunluğunu lisans öğrencileri ile sosyal bilimler ve fen ve mühendislik bilimlerinde okuyan öğrenciler oluşturmuştur.

YÖK'ün (2021a) anketinden çıkan sonuçlara bakılacak olduğu zaman ilk göze çarpan bulgu öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%83) derslerini takip edebilmesi için kendilerine ait tablet ve bilgisayar gibi araçlarının olduğunu belirtmesidir. Geri kalan öğrencilerin %12'si kendilerine ait bir cihazın olmadığını fakat kullanabildikleri bir cihaz olduğunu belirtirken %5'lik bir öğrenci kesimi çevrimiçi dersleri takip edebilecek bir cihazlarının olmadığını belirtmiştir. Bu noktada unutmamak gereken bir bilgi, YÖK'ün (2021a) bu anketi çevrimiçi ortamda gerçekleştirdiğidir. Bu açıdan bakıldığı zaman hâlihazırda çevrimiçi platformlara erişimi olmayan öğrenciler bu ankete katılıp kendi sorunlarından bahsedemeyeceklerdir. O yüzden, genel tabloya bakıldığında çevrimiçi dersleri takip edebilecek bir cihazlarının olmadığını belirten öğrenci sayısının daha fazla olabileceğini söylemek mümkündür.

Diğer bir önemli bulgu ise öğrencilerin çevrimiçi eğitimi takip edecek internet erişiminin olup olmadığına yöneliktir. Anketin sonuçlarına göre öğrencilerin %53'ü internet konusunda herhangi bir sıkıntı yaşamazken, %36'sı internet bağlantısının olduğunu fakat ekonomik veya bağlantıyla alakalı sorunlar yaşadığı için bunun sabit olmadığını belirtmiştir. Geriye kalan öğrencilerin %4'ü internet bağlantısını dışarıdan hallederken %3'ü herhangi bir internet bağlantısının olmadığını söylemiştir.

Çevrimiçi eğitimin öğrenimlerine olan etkisi sorulduğu zaman öğrencilerin %52'si öğrenmelerinin olumsuz etkilendiğini belirtirken, %25'i öğrenmelerinin olumlu etkilendiğini ve %23'ü öğrenmeleri açısından fark eden bir şeyin olmadığını belirtmiştir. Ders materyallerinden yararlanma konusunda ise öğrenciler ders materyallerinden %46 oranında kısmen yararlanabildiklerini, %44 oranında yeterince yararlanabildiklerini ve %10 oranında yararlanamadıklarını belirtmişlerdir.

Öğrenciler akademik kadroyla iletişimlerini değerlendirdiğinde ortaya çıkan bulgular öğrencilerin %38'inin öğretim elemanlarıyla iletişim kurma konusunda değişen bir şey olmadığı, %33'ünün öğretim elemanlarıyla iletişim kurmasının kolaylaştığı ve %29'unun öğretim elemanlarıyla iletişim kurmasının zorlaştığı yönünde olmuştur. Öğrencilerin yükseköğretim kurumlarından aldığı destek sorgulandığında ise öğrenciler üniversite desteklerini %37 oranında ortalama, %37 oranında yeterli ve %24 oranında yetersiz bulmuşlardır.

Çevrimiçi eğitimin öğrencilerin eğitim hayatına olan etkileri incelendiğinde öğrencilerin %52'lik bir kısmı çevrimiçi eğitimin eğitim hayatlarına olan etkisinin negatif yönlü olduğunu söylemişlerdir. Öte yandan ankete katılan öğrencilerin %31'i çevrimiçi eğitimin eğitim hayatlarına olan etkisinin pozitif yönlü olduğunu belirtirken, kalan %17'lik kesim eğitim hayatlarına bir etkisi olmadığını dile getirmiştir. Son olarak öğrencilerin zaman yönetimleri sorulduğunda öğrencilerin %37'si hem kendilerine hem de derslere daha fazla zaman ayırabildiklerini, %26'sı hem kendilerine hem de derslerine daha az zaman ayırabildiklerini, %19'u kendilerine daha fazla fakat derslere daha az zaman ayırabildiklerini, %15'i kendilerine daha az fakat derslerine daha fazla zaman ayırabildiklerini belirtmişlerdir. Geriye kalan %3'lük kesim ise zaman yönetimi konusunda herhangi bir farklılık yaşamadıklarını aktarmışlardır.

YÖK'ün (2021b) öğretim elemanlarıyla yaptığı ankete ise 207 üniversiteden toplam 27 bin 820 öğretim elemanı katılmıştır. Öğretim elemanlarının bulunduğu bölümlere bakıldığı zaman akademik kadronun %45'i sosyal bilimler alanında, %32'si fen ve mühendislik alanında, %4'ü sağlık bilimleri alanında ve %2'si spor bilimleri alanında çalışmalarını sürdürmektedir.

Ankete katılan öğretim elemanlarının %97'si çevrimiçi eğitime katılabilecekleri elektronik bir cihaza sahip olduklarını belirtirken, %2.7'si kendine ait bir cihazın bulunmadığını fakat kullanabileceği bir elektronik cihazın olduğunu belirtmiştir. Geriye kalan %0.3'lük kesimin ise herhangi bir elektronik cihazı bulunmamaktadır. Akademik personelin çevrimiçi eğitim için yeterli bir internet bağlantısı olup olmadığı konusunda ise akademik personel %89.6 oranında hem üniversitenin hem de kendilerinin yeterli bir internet bağlantısına sahip olduğunu belirtmiştir. Diğer %10.2'lik kesimde kalanlar ise internet bağlantısına sahip olduklarını fakat belli sebeplerden bunun yeterli olmadığını belirtirken, %0.1'lik kesimin herhangi bir internet bağlantısı yoktur.

Çevrimiçi eğitim sürecinde öğretim elemanlarına derslerine hazırlık sürecindeki değişimler hakkında soru sorulduğu zaman öğretim elemanları %69 oranında derslere hazırlık sürecine daha fazla zaman harcadığını söylerken, %28 oranında derslere hazırlanma sürelerinde bir farklılık olmadığını belirtmiştir. %3'lük kalan kısım ise kendi derslerine hazırlanırken daha az süre harcadıklarını belirtmiştir. Öğretim elemanları dersleri verimli geçirme konusunda ise %64 oranında derslerin verimli geçirilmesine yönelik herhangi bir güçlük yaşamadıkları cevabını vermiştir. Öte yandan öğretim elemanlarının %35'i kendilerinden kaynaklı olmayan sorunlar sebebiyle derslerini yeterince verimli yürütemediklerini ve %1'i kendilerinden kaynaklı sebepler yüzünden derslerini verimli hale getiremediklerini belirtmiştir.

Öğretim elemanlarından öğrencilerinin derslere katılım ve ders içi performansları hakkındaki değişimleri değerlendirmeleri istendiğinde ise öğretim elemanlarının %43'lük kesimi öğrencilerin ders katılımlarının ve ders içi başarılarının azaldığını ifade ederken %20'si derse katılımın azalmasına rağmen öğrencilerin başarılarının arttığını, %16'sı herhangi bir değişiklikle karşılaşmadıklarını, %13'ü derse katılımla beraber öğrenci başarısının arttığını ve %8'si derse katılımın artmasına rağmen öğrenci başarısının azaldığını belirtmiştir. Öğretim elemanlarının öğrencilerle olan iletişime yönelik soruda ise öğretim elemanlarının %50'si öğrencilerle olan iletişiminin daha da zorlaştığını, %27'si herhangi bir değişimin olmadığını ve %23'ü öğrencilerle olan iletişiminin daha da kolaylaştığını ifade etmişlerdir.

Öğretim elemanları üniversitelerin çevrimiçi eğitim sürecinde kendilerine olan desteklerini de değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirmenin sonucunda ankete katılan öğretim elemanlarının %58'si üniversitenin desteğini yeterli, %32'si orta derecede yeterli ve geriye kalan %10'u yetersiz bulmuştur. Öğretim elemanlarına aynı zamanda çevrimiçi eğitim döneminin ders vermek dışındaki akademik faaliyetlerini nasıl etkilediği de sorulmuştur. Buna göre, öğretim elemanlarının %39'u bu durumdan akademik faaliyetlerinin olumsuz etkilendiğini, %31'i herhangi bir etkinin söz konusu olmadığını ve %30'u genel olarak olumlu yönde etkilendiğini belirtmişlerdir.

Çevrimiçi eğitimin sıkıntılı olabilecek konularından bir tanesi de uygulamalı derslerdir. Bu konuda öğretim elemanlarının nasıl bir yöntem uyguladığı sorulduğunda ise uygulamalı dersleri de çevrimiçi eğitimde sürdüren öğretim elemanlarının oranı %43, ders materyallerini çevrimiçi platformlara yükleyen öğretim elemanlarının oranı %37, karma bir yöntem uygulayan öğretim elemanlarının oranı %18 ve uygulamalı dersleri yüz yüze işleyen öğretim elemanlarının oranı %2 olarak belirlenmiştir. Son olarak, çevrimiçi eğitim sürecinde öğretim elemanlarının yeni bir yetenek kazanıp kazanmadığı sorulduğunda öğretim elemanları %74 oranında teknolojik veya pedagojik olarak yeni yetenekler kazandıklarını söylemişlerdir. Öte yandan çevrimiçi eğitim sürecinin yeni bir kazanım sağlamadığını belirten öğretim elemanlarının oranı %19 ve bu konuda bir fikri olmayan öğretim elemanlarının oranı %7 olarak belirlenmiştir.

COVID-19 pandemisi çerçevesinde çevrimiçi eğitime geçiş döneminde yükseköğretim öğrencileriyle yapılan bir araştırma ise Altuntaş ve diğerleri (2020) tarafından yapılmıştır. Altuntaş ve diğerlerinin (2020) yaptığı çalışmaya 180 yükseköğretim öğrencisi katılmıştır. Öğrencilerin çevrimiçi eğitimden memnun kalma ihtimallerinin daha önce herhangi bir uzaktan eğitim programında bulunup bulunmamaları, öğrenim gördükleri bölümler ve öğrenim gördükleri kurumun devlet kurumu mu yoksa vakıf kurumu mu olduğu gibi faktörlere bağlı olarak değiştiğini göstermiştir.

COVID-19'un yükseköğretime olan etkisi özetlenecek olursa; geleneksel yükseköğretimden çevrimiçi kaynakların temel alındığı yükseköğretime geçiş

sürecinde hem öğretim elemanlarının hem de öğrencilerin yaşayabileceği sorunlar bulunmaktadır. Turnbull ve diğerleri (2021) bu sorunların temellerinin öğrencilerin ve akademik personelin gerekli teknolojik yetkinliklerinden ekonomik durumlarına kadar geniş bir yelpazede olabileceğini belirtmektedir. Bu olası sorunların pratikte nasıl karşılık bulduğunu anlamak için YÖK'ün yaptığı çalışmalar (2021a; 2021b) incelenebilir. Bu çalışmalardan çıkan sonuçlara göre öğrencilerin ve öğretim elemanlarının çoğunluğu çevrimiçi eğitime katılabilecek altyapıya ve cihazlara sahip olmasına rağmen motivasyon düşüklüğü ve üniversitelerden gelen desteğin yetersiz olması gibi nedenlerden ötürü derslerden istenilen verim alınamamıştır. Altuntaş ve diğerleri (2020) ise öğrencilerin uzaktan eğitime dair tecrübelerinin okudukları bölümlere ve bulundukları yükseköğretim kurumuna göre şekillenebileceğini ortaya koymuştur.

3.1.4. COVID-19 Pandemisinin Engelli Bireylere Olan Etkileri

Birleşmiş Milletler'in (2020) pandemi başlangıcında oluşturduğu ''Politika Özeti: Engellileri İçeren Bir COVID-19 Yanıt'' raporuna göre dünya nüfusunun %15'inin engelli bireyler oluşturmaktadır. Çocuklarda bu oran %10 iken 60 yaş üstü kişilerde bu oran %46'ya çıkmaktadır. Aynı rapor içerisinde COVID-19'un bu kadar yüksek sayıdaki engelli bireyler için oluşturabileceği potansiyel tehlikeler ve engelli bireylerin COVID-19'dan nasıl etkilendiği yer almaktadır.

Bu etkilerden ilki engelli bireylerin COVID-19'a yakalanma ihtimallerinin daha yüksek olmasıdır. Bunun nedeni engelli bireylerin COVID-19'a karşı korunma yöntemleri konusunda yaşadığı sıkıntılar olarak gösterilmektedir. Örneğin, etrafındaki insanlarla fiziksel ve yakın temas içerisinde bulunma zorunluluğu olan engelli bir birey COVID-19'a karşı önlem olan sosyal mesafeyi içerisinde bulunduğu engel yüzünden çiğnemek zorunda kalacaktır.

İkinci önemli etki ise engelli bireylerin COVID-19'a yakalandıktan sonra daha fazla ölümcül yan etkiyle karşılaşıp ölümlerinin daha muhtemel olmasıdır. Engelli bireylerin çoğunluğu eşlik eden hastalıklara sahip olma riskine daha açıktırlar. Bu eşlik eden hastalıklar engelden engele göre değişim gösteriyor olsa da genellikle akciğer, diyabet ya da kalp rahatsızlıkları olabilir.

Özellikle yaşlı nüfustaki engellilik oranının oldukça yüksek olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, huzurevi ve bakımevindeki engelli bireylerin hastalıkla temas etme olasılıkları oldukça yüksektir. Bu çeşit tesislerde bulunan engelli bireyler COVID-19'a karşı önlemler konusunda yeterince bilgi sahibi olamadıkları gibi bilgisizliklerinden ya da imkanların yetersizliğinden kaynaklı olarak temel hijyen kuralları gibi önlemleri de alamamaktadırlar. Bu da bakımevleri ya da psikolojik yardım kuruluşlarında kalan engelli bireylerin COVID-19'dan daha fazla zarar görme ihtimalini arttırmaktadır.

Birleşmiş Milletler (2020) raporunda bazı ülkelerin hastalarına ayrımcılık uyguladığı öne sürülmektedir. Hastanelerde hastaların önceliklerinin belirlenmesi konusunda bireylerin geçirdikleri hastalığın seyrinin önemli olmadığı onun yerine bireyin aktif olarak sürdüğü yaşam kalitesi ve engel durumunun gözetildiği belirtilmektedir. Bu da engelli bireylerin hastanelerde ihtiyaçları olan yatak ya da ekipmanlara erişim sağlayamamasına, sonuç olarak ise hastalıklarının çözülememesine yol açmaktadır.

Son olarak ise engelli bireyler COVID-19 pandemisinin getirmiş olduğu sosyo – ekonomik yüklerden de en fazla etkilenen gruplardan biridir. Sosyal güvence ve işe alım, eğitim sisteminin uygunluğu ve destek hizmetleri gibi konularda hâlihazırda sıkıntı çeken engelli bireyler COVID-19 pandemisinin dinamikleri değiştirmesiyle beraber bu konularda daha çok sıkıntı çekmeye başlamıştır.

Engelli bireylerin COVID-19 döneminde yaşadıkları sıkıntıları ele alan bir çalışma Shakespeare ve diğerleri (2021) tarafından Britanya'da yapılmıştır. Çalışmada Britanya'daki engelli bireylerin hayatlarının COVID-19'dan nasıl etkilendiği 4 ana başlık altında detaylandırılmıştır.

İlk ana başlık COVID-19'un gündelik hayatlarına ve rutinlerine olan etkisini incelemektedir. Birleşmiş Milletler'in (2020) de ifade ettiği gibi ikincil hastalık durumlarından dolayı çalışmaya katılan engelli bireyler dışarı çıkmaktan kaçındıklarını belirtmişlerdir. COVID-19 nedeniyle dış mekanlardan kaçınma durumu engelli bireylerin gündelik hayatlarında önemli olan terapi hizmetlerine ulaşımını engellediği gibi çevrimiçi yapılan terapi seansları da etkili olmamıştır. Dış mekânlarda

bulunabilen sağır ve işitme engelli bireylerin de maske yüzünden işiten insanlarla olan iletişiminde sorunlar yaşanmıştır. Aynı zamanda, güncel haber kaynaklarının işaret dili kullanan sağır ve işitme engellilere uygun olmaması onların haberlerden mahrum kalmasına yol açmıştır.

İkinci ana başlık ise sosyal bakım açısından geriye gidilmesidir. Engelli bireylerin hayatlarında önemli bir rol oynayan sosyal bakım tesisleri COVID-19 pandemisine karşı alınan önlemler nedeniyle faaliyetlerini durdurmuş ya da kapanmıştır. Hâlihazırda az ödenek alan bu sosyal bakım tesisleri faaliyetlerine çevrimiçi ya da telefon yoluyla devam etmeye başlamış olsa da engelli bireyler faaliyetlerin kalitesinin ve sıklığının zaman içerisinde giderek düştüğünü belirtmiştir. Bu durumda ailelerinden yardım almaya mecbur kalan engelli bireylerin yanında bulaş riskini azaltmak için sosyal çevresini daraltmaya giden engelli bireyler de mevcuttur. Fakat bu durumun ileride engelli bireyler için sosyal bakım anlamında eksiklikler veya yeni engeller oluşturabileceğini düşünen engelli bireyler de bulunmaktadır.

COVID-19 pandemisi ile beraber yüz yüze yaşanılan hayat büyük ölçüde sanal ortamlara taşınmıştır. Shakespeare ve diğerlerinin (2021) iddiasına göre Britanya'da internete erişimi olmayan kesimin büyük çoğunluğunu engelli bireyler oluşturmaktadır. Böyle bir ortamda özellikle terapi seanslarında ve gündelik hayatlarında fiziksel yakınlığa ihtiyaç duyan engelli bireyler için sanal ortamlardan bu ihtiyacı giderememe büyük bir problem olmuştur.

Son konu ise engelli bireylere olan devlet desteğidir. Birleşik Krallık devletinin engelli bireylere ulaşmak konusunda dışlamacı bir tavrı bulunduğunu iddia eden engelli bireyler kendilerine iletilen mektup veya mesajların kendi engellerine göre COVID-19 pandemisinde nasıl bir adaptasyon ve korunma sürecine girmeleri gerektiğini belirtmediğini söylemiştir. Birleşik Krallık devletinden resmi ve kapsayıcı bir bilgilendirme olmadığı görülen bu ortamda farklı kuruluşlar birbiriyle zıt düşen ya da çatışan önlemler ortaya atmıştır. Bu durumda da engelli bireyler ne yapacağını bilememiş ve COVID-19 pandemisini eksik bilgiyle geçirmek zorunda kalmışlardır.

COVID-19 pandemisinin engelli bireylere yönelik etkilerini inceleyen bir başka çalışma ise Tek & Yılmaz (2021) tarafından yapılmıştır. 7 kadın ve 13 erkek

görme engelli bireyden oluşan katılımcılara COVID-19 pandemisinin genel olarak hayatlarını nasıl etkilediğine dair sorular sorulmuştur. Çalışma görme engelli bireylerin yaşadığı deneyimleri 4 tema içerisinde değerlendirmektedir.

İlk tema görme engelli bireylerin bağımsız hareket ve bireysel becerilerini incelemektedir. Bu noktada engelli bireyler evlerinin içinde daha özgürce ve yetkince hareket etme becerisi kazanmış fakat aile üyelerine yönelik dışarıya çıkma taleplerinde görme engelli bireylerin ailelerindeki pandemi kaygısına göre bu istekler reddedilmiştir. Bunun da görme engelli bireyler ve aileleri arasında uyuşmazlık yaşanmasına sebep olduğu belirtilmiştir. Dış alanlarda bulunan görme engelli bireyler de maske zorunluluğu sebebiyle yön bulmak için koku belirtilerini kullanamadığını ve bu yüzden zorluk yaşadıklarını belirtmiştir.

Görme engeli olmayan bireyler tarafından görme engelli bireylere yönelik yardım çabaları da COVID-19 pandemisinden etkilenmiştir. Görme engelli bireylere göre yardım etme isteği bulunan kişiler kimi zaman nasıl bir yaklaşım sergilemeleri gerektiğine karar veremezken çoğu zaman pandemiye karşı alınan önlem kurallarını, özellikle de sosyal mesafe kuralını, çiğnediklerini belirtmiştir. Öte yandan, görme engelli bireyler de COVID-19'un bulaş riskinden kaçınmak için görme engelli olmayan bireylerden yardım istemeye çekindiklerini belirtmiştir.

Çalışmada ele alınan üçüncü tema ise dijital dönüşümün görme engelli bireylerin hayatlarına olan etkileridir. Görme engelli bireyler dijital dönüşümün sosyalleşme ve toplantılara katılım sağlama konusunda kendilerine oldukça yararlı olduklarını söylemişlerdir. Bu dönüşümün sonucu olarak görme engelli bireylerin dijital becerilerinin de geliştiği belirtilmiştir.

Son tema ise COVID-19 pandemisi döneminde görme engelli bireylere uygulanan ayrımcılık ve görme engeli olmayan bireylerin önyargılarıdır. Ayrımcılık ve önyargı konusunda görme engelli bireylerin problemleri kimi yerlerde sorulmadan tekerlekli sandalye verilmesi, görme engelli bireylerin temasa ihtiyacı olduğu için bulaş riskini arttırdığı düşüncesi ve dijital dönüşümdeki uygulamaların ve platformların görme engelli bireyler için kullanılabilir olmamasıdır.

Borozancı ve diğerleri (2021) yaptıkları çalışmada ise fiziksel engelli bireylerin COVID-19 pandemisi ile beraber hayatlarının nasıl değiştiğine dair bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmaya katılan 16 engelli bireylerin sekizini görme engelli bireyler ve diğer sekizini ortopedik engelli bireyler oluşturmaktadır.

Çalışmaya katılan engelli bireyler COVID-19 pandemisi öncesinde halihazırda erişim, öncelik ve engelli bireylere uygun olmaması gibi sorunların olduğu hastanelerden bulaş riskinden korktukları için kaçındıklarını, terapi seanslarına gitmediklerini ve psikolojik olarak etkilendiklerini ifade etmiştir. COVID-19 sürecinde hastaneler hakkında yapılan uygulamaların kaliteleri sorulduğunda ise engelli bireyler bu uygulamaların geliştirilmesi gerektiğini ve kalitelerinin yetersiz olduğunu belirtmiştir.

COVID-19 pandemisinin sosyal hayatlarına olan etkileri hakkında soru sorulduğunda engelli bireylerin neredeyse hepsi sosyal hayatlarının durduğunu ve COVID-19 pandemisinin sosyal hayatlarına negatif yönlü etki yaptığını belirtmiştir. Çalışmaya katılan sadece bir engelli birey daha önce de kaliteli bir sosyal hayatı olmadığı için COVID-19 pandemisi ile değişen bir şey olmadığını ifade etmiştir.

Çalışmanın ele aldığı diğer bir konu olan COVID-19 pandemisinin fiziksel çevreye olan etkileri konusunda ise engelli bireylerin çoğunluğu negatif etkilerin olduğundan bahsetmiştir. Engelli bireylerin en fazla dile getirdiği problem kısıtlanma olmuştur. Engelli bireylerin karşılaştığı bir diğer problem ise COVID-19 pandemisine karşı alınması gereken hijyen önlemleri ile ilgili olmuştur. Katılımcılar arasında bu sorunların çözümü için yapılan uygulamaları yetersiz bulan engelli bireylerin sayısı 5 olmuştur.

Hâlihazırda istihdam ve ekonomik durum konusunda sorunlar yaşadıklarını belirten engelli bireylerin çoğunluğu COVID-19 pandemisinin ekonomilerine ve işlerine bir etkisi olmadığını belirtmiştir. Öte yandan, COVID-19 pandemisi sürecinde işsiz kalan engelli birey sayısı 4 olarak belirlenmiştir.

Son olarak medyanın COVID-19 pandemisi sürecinde engelli bireylerin sorunlarını nasıl yansıttığı hakkında sorulara engelli bireyler medyanın hâlihazırda

engelli bireylerin asıl sorunlarına odaklanmadığını belirtirken, COVID-19 pandemisinin bu durumu değiştirmediğini ve medyanın hala engelli sorunlarıyla ilgilenmediğini belirtmişlerdir.

Özetlenecek olursa, engelli bireyler COVID-19 pandemisi öncesinde de gündelik hayatta büyük sorunlarla karşılaşmaktadır. COVID-19 pandemisi ile beraber gelen dijital dönüşüm gibi yenilikler kimi noktalarda engelli bireylerin hayatlarını kolaylaştırmış olsa da COVID-19 pandemisi genel olarak engelli bireylerin hayatlarını olumsuz etkilemiştir. Bu etkilerin bazıları engeli olmayan bireylerle ortak olsa da özellikle sosyal destek, pandemiye karşı korunma ve sağlık sektörlerinde engel durumlarına göre farklı sıkıntılar yaşamışlardır.

3.2 COVID-19 Pandemisi Ve Yükseköğretimdeki Engelli Öğrenciler

Önceki bölümlerde COVID-19 pandemisi öncesinde engelli öğrencilerin yükseköğretimde yaşadıkları sıkıntılardan bahsedilmiştir. Engelli öğrencilerin yaşadığı sıkıntı kampüs içi erişilebilirlik, kampüs içi ulaşım olanakları ve ders materyallerinin engelli öğrencilere uygunluğu gibi durumları kapsamaktadır.

COVID-19 pandemisinin engelli öğrencileri nasıl etkilediği konusunda ise Soria ve diğerleri (2020) bir çalışma gerçekleştirmişlerdir.[5] Çalışma engelli öğrencilerin eğitim hayatlarının COVID-19 pandemisinden nasıl etkilendiğini herhangi engeli olmayan öğrencilerle karşılaştırarak incelemiştir. Çalışmaya 1788 engelli öğrenci ve 28311 engelli olmayan öğrenci katılmıştır.

Çalışmanın ilk karşılaştırması engelli öğrenciler ile engelli olmayan öğrencilerin içinde bulunduğu ekonomik durumdur. Çevrimiçi öğretime geçildikten sonra engelli öğrencilerin beklenmedik teknoloji harcamalarının artış oranı engel çeşidine ve sayısına göre %26 ile %63 arasında değişirken, engeli olmayan öğrenciler beklenmedik teknoloji harcamalarının artış oranı %17'de kalmıştır. Buna ek olarak engelli öğrenciler kampüs içinde yaptıkları işlerden elde ettikleri gelir engel durumuna ve engel sayısına göre %33 ile %47 arasında bir düşüş yaşarken engeli olmayan öğrencilerde bu gelir kaybı oranı %26 olarak saptanmıştır.

Engelli ve engeli olmayan öğrencilere üniversitelerinin ya da bölümlerinin kendilerini destekleyip desteklemediği sorulduğunda engeli olmayan öğrenciler %73 oranında üniversite ve bölümleri tarafından desteklendiğini düşündüğünü belirtmiştir. Öte yandan, bu oran engelli öğrencilerin engel türüne ve engel sayısına göre destek hisseden engelli öğrenci oranı %41 ile %57 arasında değişmektedir.

Doğrudan eğitim kurumuyla ilgili olmayan kısımlarda ise çalışma engelli öğrencilerin engeli olmayan öğrencilere göre daha az güvenli ortamlarda yaşadığı ve

[5] Soria ve diğerlerinin (2020) yaptığı çalışma aynı zamanda öğrencilerin eğitim dışı olan durumlarını da incelemektedir. Fakat, bu çalışmanın kapsamı doğrultusunda sadece eğitim ile ilgili alanlar incelenecektir.

genel hayat kalitelerinin zihinsel sağlık veya yemek erişimi gibi faktörlerden daha fazla etkilendiği ortaya konulmuştur.

Bu konuda yapılan bir başka çalışma ise McMaughan ve diğerleri (2021) tarafından yapılmıştır. McMaughan ve diğerlerinin (2021) yaptığı çalışmaya katılan 777 öğrencinin 277'si en az bir tür engel sahibi olduğunu belirtmiştir. Çalışmanın genelinde engelli öğrencilere stres kaynağı olabilecek daha fazla faktörün olduğu belirlenmiştir.

McMaughan ve diğerlerinin (2021) yaptığı çalışmada engelli öğrencilerin engeli olmayan öğrencilerden 1.41 kat daha fazla ekonomik kaygı yaşadığı gözlemlenmiştir. Özellikle çevrimiçi öğretimde yeni teknolojik cihazların alınması gerekebileceği düşünüldüğünde bu oran oldukça fazladır. Bunun üstüne engelli öğrenciler, engeli olmayan öğrencilerden %73 oranında daha fazla ekonomik kayıp yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Çevrimiçi öğretim tecrübeleri sorulduğunda ise engelli öğrencilerin ödevlerine yönelik kaygı, ödevlerini kaçırmaya yönelik korku, düzeltilemeyecek bir hata yapmaya yönelik korku ve üniversitelerinin kullandığı çevrimiçi platformlardan çekinme oranları engeli olmayan öğrencilere göre nispeten daha fazladır. Engelli öğrencilerin çevrimiçi öğretim yüzünden öğretimine devam edemeyecekleri korkusu engeli olmayan öğrencilerle eşit olsa da COVID-19 pandemisi sona erdikten sonra çevrimiçi ders almaya devam etme isteklerinin engeli olmayan öğrencilerden biraz daha fazla olduğu saptanmıştır.

Son olarak engelli öğrenciler aile, üniversite ve arkadaşlarından aldıkları duygusal ve finansal destek tecrübelerinin engeli olmayan öğrencilere göre 2 kat daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

Türkiye'de ise engelli yükseköğretim öğrencilerinin durumlarını inceleyen çalışmalardan bir tanesi YÖK (2020b) tarafından yapılmıştır. Yapılan çalışmaya 195 yükseköğretim kurumu katılmış ve kurum içerisindeki engelli öğrencilere yönelik yaptıkları düzenlemeler hakkında sorular sorulmuştur. Bu sorular ve cevapları şu şekilde olmuştur:

1. Üniversite koronavirus komisyonlarında engelli öğrencilere yönelik çalışma yapan üniversite sayısı 116,
2. Koronavirüs komisyonlarında engelli öğrenci temsilcisi yer alan üniversite sayısı 26,
3. Engelli öğrencilerin yeterli internet bağlantısına ve teknolojik cihazlara sahip olup olmadığını araştıran üniversite sayısı 162,
4. Engelli öğrencilerin gereksinimi olabilecek materyallere dair olanak çeşitleri sağlayan üniversite sayısı 116,
5. Engelli öğrencilerin karşılaşabileceği problemleri çözmeye ilişkin engelli öğrenci birimi ve uzaktan eğitim biriminin iş birliği yapmasını sağlayan üniversite sayısı 171,
6. Engelli öğrencilerin eğitimlerinin geride kalmaması için telafi ders yapan üniversite sayısı 162,
7. Sınav ve ödev gibi başarı ölçme araçlarında problem yaşayan üniversite sayısı 86,
8. Engelli öğrencileri çevrimiçi öğretim hakkında bilgilendirmek için engelli öğrencilerle çevrimiçi toplantı yapan üniversite sayısı 103,
9. Çevrimiçi öğretime geçiş sürecinde öğretim elemanlarına engelli öğrencilerin derslere aktif katılım ve erişimi hakkında bilgilendirme yapan üniversite sayısı 144,
10. Kütüphanenin engelli öğrencilere erişimi konusunda iyileştirmeler yapan üniversite sayısı 159,
11. Engelli öğrencilerin bilişim okuryazarlığı alanında geri kalmaması için çalışma yapan üniversite sayısı 77,
12. Çevrimiçi öğretim sırasında kullanılacak uygulamalar hakkında görüntülü ve sesli açıklamalar yapan üniversite sayısı 166,
13. Üniversitenin kullanacağı uygulamalar hakkında yazılı açıklama yapan üniversite sayısı 176,
14. Üniversitenin kullanacağı uygulamalar hakkında işaret dilinde açıklama yapan üniversite sayısı 176,
15. Çevrimiçi öğretimde derslerde altyazı kullanan üniversite sayısı 36,
16. Çevrimiçi öğretimde derslerde Türk İşaret Dili çevirmeni bulunduran üniversite sayısı 8,

17. Engelli öğrencilerin erişilebilirliğini arttırmak için zengin doküman kaydı yapan üniversite sayısı 132,
18. Engelli öğrencilerin girdikleri sınavlarda yanlarında bulunması için okuyucu yardımı yapan üniversite sayısı 70,
19. Engelli öğrencilerin girdikleri sınavlarda soruları çevirmesi için işaretleyici yardımı yapan üniversite sayısı 45,
20. Engelli öğrencilere sınavlarını bitirmeleri için fazladan süre tanıyan üniversite sayısı 128,
21. Engelli öğrencilerin girdikleri sınavlarda kullanabilmeleri için ekstra cihaz ve malzeme yardımı yapan üniversite sayısı 51 olarak belirlenmiştir.

Bu düzenlemelerin dışında yükseköğretim kurumlarına engelli öğrencilere yönelik sağladıkları psikososyal yardımlar hakkında sorular da sorulmuştur. Buna göre 115 üniversite engelli öğrencilerin psikososyal ve öğretimle alakalı ihtiyaçlarını belirlemiştir. Engelli öğrencilere 98 üniversite psikososyal destekte bulunmuştur. Engelli öğrencilere yönelik bireysel eğitim planı yapan üniversite sayısı (39 üniversite) az olsa da engelli öğrencilerle ders konusunda kapsayıcı konuşma yapan (149 üniversite), derse başlamadan önce engelli öğrencilere yönelik başlama cümlesi söyleyen (143 üniversite), engelli öğrencileri ve engelli öğrenci ailelerini çeşitli kanallardan bilgilendiren (151 üniversite) ve engelli öğrenci birimi engelli öğrencilere çeşitli kanallardan ulaşan (150 üniversite) üniversitelerin sayısı oldukça fazladır.

Borozancı ve diğerlerinin (2021) yaptığı çalışmadaki engelli bireylerin bir kısmı engelli öğrenci konumundadır. Bu çalışmada katılımcı olan 5 engelli öğrencinin 3'ü COVID-19 pandemisinin ve çevrimiçi öğretimin genel olarak eğitim hayatlarına olumlu etkisi olduğunu belirtmiştir. Engelli öğrenciler COVID-19 pandemisi sayesinde okula gidip gelme zahmetinden kurtulduklarını ve sınavlara bireysel olarak girebildikleri için mutlu olduklarını belirtmişlerdir. COVID-19 pandemisinin olumlu etkilerinden bahseden 1 engelli öğrencinin de içinde bulunduğu 3 engelli öğrenci öğretim personeli ile iletişimde zorluklar yaşadıklarını ve görsel anlatım tekniklerinin kullanılmaması sebebiyle COVID-19 pandemisinden negatif etkilendiklerini belirtmişlerdir.

Son olarak COVID-19 Mücadelesi ve Engelli Toplum Web Paneli'nde Eğitimde Görme Engelliler Derneği Başkanı Emre Taşgın yükseköğretimdeki engelli bireylerin problemlerine değinmiştir (Aydın, 2020). Bu problemlerin başında çevrimiçi derslere katılan işitme engelli bireylerin görüntü ve internet kalitesi sebebiyle öğretim elemanlarının dudaklarını okuyamayıp dersi anlamaması gelmektedir. Genel olarak görme ve işitme engellilerin büyük sorunlar yaşadığı belirtilen çevrimiçi öğretim döneminde en büyük sorunlardan biri de erişilebilirlik problemidir. Ayrıca, Yükseköğretim Kurumu'nun ders materyallerine ve dersin işlendiği çevrimiçi platformlara erişilebilirlik vurgusunu da geç yaptığı belirtilmiştir.

Engelli bireylerin COVID-19 pandemisi sebebiyle uygulanan çevrimiçi eğitimle karşılaştıkları durumlar engel durumlarına göre pozitif veya negatif olabilmektedir. Bakıldığı zaman, ortopedik engelli bireyler çevrimiçi eğitim sürecinde kampüse gitme zorunluluğunda olmadıkları için genel olarak COVID-19 pandemisinin eğitim hayatlarına olan pozitif etkisinden söz etmişlerdir. Öte yandan işitme ve görme engelli bireyler ders içi materyalleri takip etmekte yaşadıkları sıkıntılar yüzünden negatif bir etkiden söz etmişlerdir. Yine de, engelli öğrencilerin geneline bakıldığı zaman çevrimiçi eğitimin özellikle ekonomik kaynaklarına negatif bir etkisi olduğu görülmektedir.

Bu konuda üniversitelerin engelli öğrencilere yaptığı destek oldukça önemlidir. YÖK (2020b) raporuna göre genel anlamda üniversiteler engelli öğrencilere destek sağlamıştır. Fakat söz konusu ders içi materyallerin engelli öğrencilerin engel durumuna göre uyarlanması ya da çevrilmesi olduğunda üniversiteler iyi bir performans gösterememiştir. Bu dönemde, çoğu üniversitenin engelli öğrenci birimlerinin engelli öğrencilere ulaşmaya ve yardımcı olmaya yönelik bir çabası mevcuttur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ARAŞTIRMA

4.1. Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın modeli, araştırmanın evren ve örneklemi, araştırmada kullanılan veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır

4.1.1 Araştırmanın Modeli

Nicel araştırma modeliyle tasarlanan bu kesitsel tarama çalışmasında anket yöntemi kullanılmıştır Anket yöntemi, belirli olan bir grup bireylerden tutumları, görüşleri, davranışları ve deneyimleri hakkında veri toplama tekniğidir. Çalışmamızda İstanbul Üniversitesi'nde öğrenim gören engelli ve engelli olmayan öğrenciler üzerinde COVID-19 pandemisinin etkisini saptamak amaçlı anket yöntemi kullanılmıştır.

4.1.2 Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmada evrene ulaşmanın zaman açısından uygun olmadığından örneklem belirleme tercih edilmiştir. Araştırmanın örneklemi İstanbul Üniversitesinde öğrenim gören engelli ve engelli olmayan öğrencilerden belirlenmiştir. Engelli öğrenciler Engelli öğrenciler birimi kayıtlı olan 91 öğrenciden isteğe dayalı olarak belirlenmiştir. Kayıtlı olan 91 öğrenciden sadece 34 tane engelli öğrenci çalışmamıza katılmak istemiştir. Engelli olmayan öğrencilerin sayısı ise 41 kişidir.

4.1.3 Veri Toplama Aracı

Araştırmanın veri toplama aracı olarak anket yönteminden faydalanılmıştır. Çalışmada engelli ve engelli olmayan öğrencilere uygulanan anketler 8 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm öğrencilerin sosyodemografik bilgilerinin elde edildiği Sosyodemografik Bilgi Formu'dur. İkinci bölüm ise öğrencilerin COVID-19 pandemi dönemindeki hastalık durumlarını analiz eden COVID-19 Deneyimi anketidir. Üçüncü bölümdeki anketimiz Uzaktan Eğitime Algı Ölçeği, dördüncü bölümdeki anketimiz ise Coronovirus Anxiety Scale (CAS)'dır. Beşinci bölüm ve altıncı bölümde Üniversite Yaşam Kalite Ölçeği ve Genel Yaşam Doyumu Ölçeği COVID-19 dönemi

ve öncesi olarak kullanılmıştır. Yedinci bölümde COVID-19'un Yaşam Kalitesine Etkisi Ölçeği kullanılmıştır. Son bölümde ise engelli olmayan öğrencilere COVID-19'da Hizmetlere Erişim ve Haklar Anketi, engelli öğrencilere COVİD-19 ve Engelli Bireylerin Hakları Anketi uygulanmıştır.

4.1.3.1 Sosyodemografik Bilgi Formu

Araştırma gruplarının sosyodemografik özellikleri hakkında veri toplamak amacıyla, araştırmacı tarafından hazırlanan, 12 soruluk bir kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Bu sorular cinsiyet, yaş, fakülte, bölüm, ikamet durumu, medeni durumu, çalışma hayatı, burs durumunu sorulmaktadır. Engelli olan öğrencilere ise bu sorulara ek olarak engel durumlarıyla ilgi 5 soru daha sorulmuştur.

4.1.1.2 COVID-19 Deneyimi

Engelli ve engelli olmayan öğrencilere araştırmacı tarafından hazırlanan 6 sorudan oluşan COVID-19 döneminde hastalığa yakalanma durumları, yakalandıklarında hastanede kalıp kalmadıkları, aşı olup olmadıkları sorulmaktadır.

4.1.1.3 Uzaktan Eğitime Yönelik Algı Ölçeği

Yıldırım ve ark.(11) tarafından 2014 yılında Türkiye'de geliştirilen ve aynı zamanda geçerlik ve güvenirliği yapılan ölçek, öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik görüşlerini belirleyebilmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek 18 madde ve "Kişisel uygunluk", "Etkililik", "Öğreticilik" ve "Yatkınlık" olmak üzere dört alt boyuttan oluşan beşli likert tipinden oluşmaktadır. Yapılan çalışma uzaktan eğitim yöntemi ile öğrenim gören öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik görüşlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ölçekten an az alınabilecek puan 18, en fazla alınabilecek puan ise 90'dır. Ölçekten alınan puan yükseldikçe bireylerin uzaktan eğitime yönelik pozitif görüş bildirdikleri kabul edilmektedir.

4.1.1.4 Coronovirus Anxiety Scale(CAS)

Prof. Cüneyt Evren tarafından Türkçe diline çevirisi yapılan Koronavirüs anksiyete ölçeği (CAS; coronavirus anxiety scale), koronavirüs kriziyle ilişkili işlevsel olmayan anksiyete için kendi bildirimli bir ruhsal sağlık tarama aracı olarak görülmektedir. Önemli sayıda insan, bulaşıcı bir hastalık salgını sırasında klinik olarak

önemli korku ve anksiyete yaşadığından, CAS, klinisyenlere ve araştırmacılara, koronavirüs ile ilgili anksiyete nedeniyle işlevselliği bozulmuş bireylerin etkili bir şekilde tanınmalarına yardımcı olmak için geliştirilmiştir.

4.1.1.5 Üniversite Yaşam Kalite Ölçeği ve Genel Yaşam Doyumu Ölçeği

Sirgy vd. (2007) tarafından hazırlanan Üniversite Yaşam Kalitesi Ölçeği, akademik yönden memnuniyet, sosyal yönden memnuniyet ile imkân ve hizmetler yönünden memnuniyet olmak üzere 3 boyuttan oluşmaktadır. Üç boyutun altında yer alan 18 alt boyut ve 70 maddeden oluşmaktadır. Çalışmamızda sadece genel yaşam kalitesi ve genel yaşam doyumu kısmı kullanılmıştır. İki kısım ise toplam 10 sorudan oluşmaktadır. Katılımcılar maddeleri "Hiç Memnun Değilim (1)", "Memnun Değilim (2)", "Orta Düzeyde Memnunum (3)", "Memnunum (4)", "Çok Memnunum (5)" olmak üzere 5 dereceli Likert tipi ölçek üzerinden değerlendirmektedir.

4.1.1.6 COVID-19'un Yaşam Kalitesine Etkisi Ölçeği

COVID-19'un Yaşam Kalitesine Etkisi Ölçeği mevcut ve gelecekteki pandemilerin insan yaşamı üzerindeki etkisine ilişkin hem klinik çalışmaları hem de araştırmaları kolaylaştırmak amacıyla yapılmıştır. Ölçekte 6 soru bulunmaktadır. Ölçek puanı, toplam puanın madde sayısına bölünmesi ile hesaplanmaktadır. Puanın yükselmesi, pandeminin kişinin yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin daha büyük olduğunu göstermektedir

4.1.1.7 COVID-19'da Hizmetlere Erişim ve Haklar Anketi ve Engelli Bireylerin Hakları Anketi

Anket soruları, COVID-19 DRM (Disability Right Monitor) araştırması soruları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Engelli hakları açısından COVID-19 pandemi sürecindeki hak ihlallerine ışık tutmak amacını taşımaktadır. Anket engelli ve engelli olmayan öğrencilere göre revize edilmiştir. Engellilere yönelik ankette 13 soru, engelli olmayanları anketinde ise 10 soru bulunmaktadır. Anketin amacı COVID-19 pandemi döneminde engelli ve engelli olmayan öğrencilerin haklarına erişim konusunu aydınlatmaktır.

4.1.4 Verilerin Analizi

Çalışmada anketlerden elde edilen veriler SPSS IBM 24.0 paket veri programı ile analiz edilmiş, %95 güven sınırlarında çalışılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler (medyan, min-max), frekans ve yüzde değerli verilmiştir. Normallik sınamasına Kolmogorov Smirnov testi ve Çarpıklık-Basıklık sonuçları göz önünde bulundurularak karar verilmiştir. Normal dağılım göstermeyen sürekli değişkenlerde ikili grup sınamaları Mann-Whitney U test ile, 2'li ve daha fazla grup sınamaları ise Ki-Kare testli ile yapılmıştır.

4.2. Bulgular

Çalışmada kullanılan anketlerin SPSS programı ile analiz edilmesinden sonra ortaya çıkan tablolar engelli ve engelli olmayan öğrenciler olarak karşılaştırılarak yapılmıştır. Çalışmamıza katılan öğrencilerin hepsi İstanbul Üniversitesine öğrenim gören öğrencilerdir.

Engelli ve engelli olmayan öğrencilerin sosyodemografik bilgileri Tablo 4.1 ‘de verilmiştir.

Tablo 4.1: Sosyodemografik bilgilerin karşılaştırması

		ENGELLİ BİREYLER (N:34)		ENGELLİ OLMAYAN (N:41)		
		SAYI	%	SAYI	%	P
CİNSİYET	Kadın	18	53%	24	59%	0,627
	Erkek	16	47%	17	41%	
COVİD ÖNCESİ İKAMET	Ailemle Birlikte	27	79%	35	85%	
	Arkadaşlarımla evde	1	3%	1	2%	
	Devlet yurdu	5	15%	3	7%	
	Pansiyon/Otel/Özel Yurt	1	3%	2	5%	
COVİD SONRASI İKAMET	Ailemle Birlikte	28	82%	33	80%	
	Arkadaşlarımla evde	2	6%	4	10%	
	Devlet yurdu	2	6%	1	2%	
	Diğer	2	6%	1	2%	
	8?	0	0%	1	2%	
	9?	0	0%	1	2%	
EVLİLİK	Evet	3	9%	1	2%	

	Hayır	30	88%	40	98%	
ÇALIŞIYOR MUSUNUZ	**Evet**	12	35%	8	20%	0,124
	Hayır	22	65%	33	80%	
ÇALIŞMADURUMU	**Kısmi Zamanlı**	5	15%	9	22%	
	Tam Zamanlı	7	21%	1	2%	
BURS ALMA	**Evet**	21	62%	23	56%	0,620
	Hayır	13	38%	18	44%	
BURS KURUMU	**Devlet**	20	59%	16	39%	
	Özel Sektör	0	0%	3	7%	
	Dernek Vakıf	1	3%	4	10%	
	Diğer	0	0%	1	2%	
YAŞ	**Medyan (min-max)**	22(19-46)		21(18-24)		0,056 *
(Ki-Kare Test, % değerleri grup sayıları üzerinden hesaplanmıştır.p:Mann-Whitney U test)*						

.

Örneklem dahilinde yer alan katılımcıların sosyodemografik bilgileri incelendiğinde, engelli olmayan bireylerin % 59 (N=24), engelli bireylerin ise %53 (N=18) oranında kadın katılımcılardan oluştuğu gözlenmektedir. Covid öncesi ailesiyle birlikte yaşayan katılımcıların oranına bakıldığında, engelli olmayan (N=35) ve engelli bireyler (N=27) olmak üzere oranların sırasıyla %85 ve %79 şeklinde olduğu; Covid sonrası ikamet bakımından ise bu oranın engelli bireylerde (N=28) %82, engelli olmayan bireylerde (N=33) ise %80 şeklinde oluştuğu görülmektedir. Covid sonrası aileleriyle birlikte ikamet eden engelli bireylerin oranının % 3 oranında artış gösterdiği ifade edilebilir. Diğer taraftan, örneklemi oluşturan engelli olmayan katılımcıların % 98 i bekârken (N=40); engelli bireylerde (N=30) bu oran % 88'dir. Ayrıca, engelli olmayan bireylerin %80'i bir işte çalışmazken (N=33); yine engelli bireylerin %65 ile büyük çoğunluğunun herhangi bir işte çalışmadığı (N=22) görülmektedir. Bununla birlikte, engelli olmayan katılımcıların %22'si kısmi zamanlı bir işte (N=9), engelli katılımcıların %21'i ise tam zamanlı bir işte çalışmaktadırlar (N=7). Son olarak, engelli ve engelli olmayan bireylerin sırasıyla %62 (N=21) ve % 56 (N= 23) oranında çoğunluğu devlet bursu almaktadırlar.

Öğrencilerin COVID-19 deneyimlerinin karşılaştırılması Tablo 4.2 'de gösterilmiştir

Tablo 4.2: COVID – 19 deneyimi karşılaştırılması

		GRUP					
		ENGELLİ(N:34-%45)		ENGELLİ DEĞİL(N:41-%55)			
		Sayı	%	Sayı	%	OR(%CI)	p
PCR Pozitif	**Evet**	12	16,0%	13	17,3%	1,75(0,5-3,1)	0,743
	Hayır	22	29,3%	28	37,3%		
Hast. Yatış	**Evet**	1	1,3%	1	1,3%		
	Hayır	33	44,0%	40	53,3%		
Hast. Yatış süresi	**2 gün**	0	0,0%	2	2,7%		
	4 gün	1	1,3%	0	0,0%		
Yoğun Bakım	**Evet**	0	0,0%	2	2,7%		
	Hayır	34	45,3%	39	52,0%		
Aşı	**Evet**	31	41,3%	38	50,7%		
	Hayır	3	4,0%	3	4,0%		
Neden aşı olmadı?	**Doktor Önermedi**	1	1,3%	2	2,7%		
	Tercih Etmedi	2	2,7%	2	2,7%		
(Ki-Kare Test, % değerleri total kişi sayısı üzerinden hesaplanmıştır.)							

Yukarıdaki örneklem dahilinde yer alan katılımcıların bilgileri incelendiğinde, engelli olmayan bireylerin %37,3'ünün (N=28), engelli bireylerin ise %23.3'ünün (N=22)PCR testlerinin pozitif çıkmadığı gözlemlenmektedir. Hastaneye yatış oranı incelendiğinde ise, engelli olmayan bireylerin %53,3'ü (N=40), engelli bireylerin %44'ü (N=33) hastaneye yatmadığı gözlemlenmektedir. Hastanede yatış süresi incelendiğinde 2 gün yatanlarda engelli olmayan bireylerin oranı %2,7 (N=2) iken engelli bireylerin oranı % 0 olmuştur. 4 gün yatanlarda ise engelli bireylerin oranı %1,3 (N=1) iken engelli olmayan bireylerin oranının %0 olduğu gözlemlenmiştir. Engelli olmayan bireylerin % 52si (N=39), engelli bireylerin de %45,3'ü (N=34) yoğun bakımda kalmamıştır. Aşı oranları incelendiğinde ise engeli olmayan bireylerin %50,7si (N=38), engelli bireylerin % 41,3ünün (N=31) aşı olduğu görülmektedir. Neden aşı olunmadı sorusuna ise engelli bireylerin % 1,3ü (N=1)engeli olmayan bireylerin de %2.7si (N=2) doktor önermedi cevabını verirken, engelli bireylerin %2,7 si (N=2), engeli olmayan bireylerin %2,7sinin (N=2) tercih etmedikleri görülmektedir.

Öğrencilerin COVID – 19 sürecinde karşılaştıkları eğitim modeline yönelik algılarının karşılaştırılması Tablo 4.3 'de gösterilmiştir.

Tablo 4.3 : Uzaktan eğitime yönelik algının karşılaştırılması

		GRUP				
		ENGELLİ(N:34-%45)		ENGELLİ DEĞİL(N:41-%55)		
		SAYI	%	SAYI	%	P
UEYAÖ 1	Hiçbir zaman katılmıyorum	3	4,0%	9	12,0%	0,143
	Nadire katılmıyorum	8	10,7%	3	4,0%	
	Bazen katılıyorum	8	10,7%	15	20,0%	
	Genellikle katılıyorum	7	9,3%	7	9,3%	
	Her zaman katılıyorum	8	10,7%	7	9,3%	
UEYAÖ 2	Hiçbir zaman katılmıyorum	5	6,7%	8	10,7%	0,121
	Nadire katılmıyorum	8	10,7%	10	13,3%	
	Bazen katılıyorum	3	4,0%	9	12,0%	
	Genellikle katılıyorum	10	13,3%	7	9,3%	
	Her zaman katılıyorum	8	10,7%	7	9,3%	
UEYAÖ 3	Hiçbir zaman katılmıyorum	7	9,3%	10	13,3%	0,454
	Nadire katılmıyorum	5	6,7%	10	13,3%	
	Bazen katılıyorum	5	6,7%	9	12,0%	
	Genellikle katılıyorum	8	10,7%	5	6,7%	
	Her zaman katılıyorum	9	12,0%	7	9,3%	
UEYAÖ 4	Hiçbir zaman katılmıyorum	5	6,7%	8	10,7%	
	Nadire katılmıyorum	2	2,7%	5	6,7%	
	Bazen katılıyorum	7	9,3%	10	13,3%	
	Genellikle katılıyorum	11	14,7%	10	13,3%	
	Her zaman katılıyorum	9	12,0%	8	10,7%	
UEYAÖ 5	Hiçbir zaman katılmıyorum	1	1,3%	5	6,7%	
	Nadire katılmıyorum	2	2,7%	2	2,7%	
	Bazen katılıyorum	11	14,7%	12	16,0%	
	Genellikle katılıyorum	7	9,3%	11	14,7%	
	Her zaman katılıyorum	13	17,3%	11	14,7%	
UEYAÖ 6	Hiçbir zaman katılmıyorum	13	17,3%	15	20,0%	
	Nadire katılmıyorum	8	10,7%	5	6,7%	
	Bazen katılıyorum	2	2,7%	10	13,3%	
	Genellikle katılıyorum	2	2,7%	4	5,3%	
	Her zaman katılıyorum	9	12,0%	6	8,0%	
UEYAÖ 7	Hiçbir zaman katılmıyorum	14	18,7%	17	22,7%	
	Nadire katılmıyorum	5	6,7%	2	2,7%	
	Bazen katılıyorum	5	6,7%	13	17,3%	

	Genellikle katılıyorum	6	8,0%	4	5,3%	
	Her zaman katılıyorum	4	5,3%	5	6,7%	
UEYAÖ 8	**Hiçbir zaman katılmıyorum**	6	8,0%	7	9,3%	
	Nadire katılmıyorum	4	5,3%	6	8,0%	
	Bazen katılıyorum	9	12,0%	17	22,7%	
	Genellikle katılıyorum	7	9,3%	8	10,7%	
	Her zaman katılıyorum	8	10,7%	3	4,0%	
UEYAÖ 9	**Hiçbir zaman katılmıyorum**	5	6,7%	8	10,7%	
	Nadire katılmıyorum	5	6,7%	4	5,3%	
	Bazen katılıyorum	8	10,7%	20	26,7%	
	Genellikle katılıyorum	9	12,0%	6	8,0%	
	Her zaman katılıyorum	7	9,3%	3	4,0%	
UEYAÖ 10	**Hiçbir zaman katılmıyorum**	9	12,0%	13	17,3%	
	Nadire katılmıyorum	9	12,0%	6	8,0%	
	Bazen katılıyorum	6	8,0%	18	24,0%	
	Genellikle katılıyorum	7	9,3%	3	4,0%	
	Her zaman katılıyorum	3	4,0%	1	1,3%	
UEYAÖ 11	**Hiçbir zaman katılmıyorum**	14	18,7%	17	22,7%	
	Nadire katılmıyorum	6	8,0%	4	5,3%	
	Bazen katılıyorum	8	10,7%	11	14,7%	
	Genellikle katılıyorum	2	2,7%	5	6,7%	
	Her zaman katılıyorum	4	5,3%	4	5,3%	
UEYAÖ 12	**Hiçbir zaman katılmıyorum**	2	2,7%	3	4,0%	
	Nadire katılmıyorum	2	2,7%	2	2,7%	
	Bazen katılıyorum	6	8,0%	6	8,0%	
	Genellikle katılıyorum	11	14,7%	10	13,3%	
	Her zaman katılıyorum	13	17,3%	20	26,7%	
UEYAÖ 13	**Hiçbir zaman katılmıyorum**	2	2,7%	3	4,0%	
	Nadire katılmıyorum	1	1,3%	2	2,7%	
	Bazen katılıyorum	6	8,0%	8	10,7%	
	Genellikle katılıyorum	9	12,0%	6	8,0%	
	Her zaman katılıyorum	16	21,3%	22	29,3%	
UEYAÖ 14	**Hiçbir zaman katılmıyorum**	1	1,3%	6	8,0%	
	Nadire katılmıyorum	2	2,7%	4	5,3%	
	Bazen katılıyorum	9	12,0%	11	14,7%	
	Genellikle katılıyorum	8	10,7%	3	4,0%	
	Her zaman katılıyorum	14	18,7%	17	22,7%	
UEYAÖ 15	**Hiçbir zaman katılmıyorum**	4	5,3%	1	1,3%	

	Nadire katılmıyorum	2	2,7%	5	6,7%	
	Bazen katılıyorum	9	12,0%	10	13,3%	
	Genellikle katılıyorum	7	9,3%	9	12,0%	
	Her zaman katılıyorum	12	16,0%	16	21,3%	
UEYAÖ 16	**Hiçbir zaman katılmıyorum**	17	22,7%	8	10,7%	
	Nadire katılmıyorum	4	5,3%	5	6,7%	
	Bazen katılıyorum	11	14,7%	13	17,3%	
	Genellikle katılıyorum	1	1,3%	5	6,7%	
	Her zaman katılıyorum	1	1,3%	10	13,3%	
UEYAÖ 17	**Hiçbir zaman katılmıyorum**	25	33,3%	17	22,7%	
	Nadire katılmıyorum	5	6,7%	9	12,0%	
	Bazen katılıyorum	4	5,3%	8	10,7%	
	Genellikle katılıyorum	0	0,0%	6	8,0%	
	Her zaman katılıyorum	0	0,0%	1	1,3%	
UEYAÖ 18	**Hiçbir zaman katılmıyorum**	15	20,0%	7	9,3%	
	Nadire katılmıyorum	7	9,3%	4	5,3%	
	Bazen katılıyorum	6	8,0%	15	20,0%	
	Genellikle katılıyorum	3	4,0%	3	4,0%	
	Her zaman katılıyorum	3	4,0%	12	16,0%	
(Ki-Kare Test, % değerleri total kişi sayısı üzerinden hesaplanmıştır.)						

Örneklem dahilinde yer alan katılımcıların uzaktan eğitime yönelik algının karşılaştırılması incelendiğinde, '*kişisel işlerimin yoğunluğundan dolayı uzaktan eğitim benim için uygundur'*sorusuna engelli olmayan katılımcıların %20sinin bazen katılıyorum seçeneğini yanıtladıkları görülmektedir. (N=15).'*Uzaktan eğitim yaşam stilime uygundur'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların%13,3 (N=10)nadiren katılıyorum cevabını verirken, engelli olan katılımcıların da %10,7'si (N=8) nadiren katılıyorum %10,7'si (N=8) de her zaman katılıyorum cevaplarını vermişlerdir.'*Uzaktan eğitim ihtiyaç duyduğum eğitimler için uygun bir alternatiftir'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların %10,7'si (N=10) hiçbir zaman katılmıyorum, %10,7'si (N=10) nadiren katılmıyorum derken, bu oran engelli bireylerde %12 (N=9) her zaman katılıyorum olmuştur. '*Uzaktan eğitim zaman kaybetmeksizin eğitim alabilmemi sağlamaktadır' sorusuna*engelli olmayan katılımcıların %13,3ü (N=10) bazen katılıyorum, %13,3ü (N=10) genellikle katılıyorum cevabını vermiş, engelli katılımcıların %14,7si (N=11) genellikle katılıyorum cevabını vermiştir. '*İstediğim*

zamanda istediğim yerden derse katılma esnekliğine ihtiyacım var' sorusuna engelli olmayan katılımcıların %16sı (N=12) bazen katılıyorum cevabını verirken, engelli katılımcıların %17,3ü (N=13) kesinlikle katılıyorum demiştir. '*Eğitim almak için üniversite kampüsüne gitmek benim için zor' sorusuna* engelli olmayan katılımcıların %20si (N=15), engelli katılımcıların da %17,3ü (N=13) kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. '*Uzaktan eğitim öğretim uygulamaları açısından öğrenciyi aktif hale getirir'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların%22,7si (N=17), engelli katılımcılarında%18,7si (N=14) kesinlikle katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir.'*Uzaktan eğitim kişiler için iyi bir öğrenme fırsatı sunar'*sorusuna engelli olmayan katılımcıların %22,7si (N=17), engelli katılımcıların da %12si (N=9) bazen katılıyorum cevabını vermişlerdir. '*Uzaktan eğitim öğrencinin kendi hızında öğrenmesini sağlar'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların %26,7 (N=20) bazen katılıyorum derken engelli katılımcıların %12si (N=9) genellikle katılıyorum cevabını vermişlerdir. '*Uzaktan eğitim öğrenmenin* kalıcı *olmasını sağlamaktadır*' sorusuna engelli olmayan katılımcıların %24ü (N=18) bazen katıldığını belirtmiş, engelli katılımcıların %12si (N=9) hiçbir zaman katılmıyorum, %12si (N=9) nadiren katılmadıklarını belirtmişlerdir. '*Uzaktan eğitim geleneksel eğitimden etkilidir'*sorusuna engelli olmayan katılımcıların %22,7si (N=17), engelli katılımcıların da %18,7sinin (N=14) hiçbir zaman katılmadıkları gözlemlenmektedir. '*Eğitimin en iyi şekilde gerçekleşmesi için yüz üze etkileşim gereklidir'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların %26,7si (N=20), engelli katılımcıların %17,3 (N=13) her zaman katılıyorum cevabını vermişlerdir. '*Uzaktan eğitime nazaran geleneksel eğitimde fikirler, anında ve daha anlaşılır bir şekilde ifade edilmektedir'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların %23,3Ü (N=22), engelli katılımcıların %21,3ünün (N=16) her zaman katılıyorum cevabını verdikleri görülmektedir. '*Uzaktan eğitime nazaran geleneksel eğitimle daha etkili bir öğrenme sağlanır'* sorusuna verilen cevaplar ise engelli olmayan katılımcılarda%22,7 (N=17), engelli katılımcılarda da %18,7 (N=14) oranında her zaman katılıyorum olmuştur. '*Öğrenme için yüz yüze eğitime ihtiyaç duyarım'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların %21,3ü (N=16), engelli katılımcılarında %16sı (N=12) her zaman katılıyorum cevabını vermişlerdir.'*Verilen görevleri ertelemeyi alışkanlık haline getirmiş bir kişiyim'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların %17,3ü (N=13) bazen katılıyorum derken,

engelli katılımcıların %22,7 si (N=17) hiçbir zaman katılmıyorum cevabını vermişlerdir. '*Çoğunlukla verilen görevleri yarım bırakırım'*sorusuna engelli olmayan katılımcıların %22,7si (N=17), engelli katılımcılarınında %33,3ünün (N=25) hiçbir zaman katılmıyorum cevabını verdikleri görülmüştür. Son olarak '*ödevlerimi yapmak için son ana kadar beklerim' sorusuna* engelli olmayan katılımcıların %20 si (N=15) bazen katılıyorum cevabını verirken, engelli katılımcıların %20 sinin (N=15) hiçbir zaman katılmadıkları görülmektedir.

Öğrencilerin COVID – 19 pandemi sürecindeki anksiyetelerinin karşılaştırılması Tablo 4.4 'de gösterilmiştir.

Tablo 4.4 : Koronavirüs anksiyetesinin karşılaştırılması

		GRUP			
		ENGELLİ(N:34-%45)		ENGELLİ DEĞİL(N:41-%55)	
		SAYI	%	SAYI	%
CAS 1	Hiç	21	28,0%	29	38,7%
	Nadiren	8	10,7%	5	6,7%
	Birkaç gün	3	4,0%	6	8,0%
	Son 2 haftada neredeyse her gün	2	2,7%	1	1,3%
CAS 2	Hiç	21	28,0%	33	44,0%
	Nadiren	6	8,0%	4	5,3%
	Birkaç gün	4	5,3%	2	2,7%
	7 günden fazla	1	1,3%	1	1,3%
	Son 2 haftada neredeyse her gün	2	2,7%	1	1,3%
CAS 3	Hiç	28	37,3%	34	45,3%
	Nadiren	3	4,0%	1	1,3%
	Birkaç gün	2	2,7%	5	6,7%
	7 günden fazla	0	0,0%	1	1,3%
	Son 2 haftada neredeyse her gün	1	1,3%	0	0,0%
CAS 4	Hiç	25	33,3%	31	41,3%
	Nadiren	4	5,3%	5	6,7%
	Birkaç gün	3	4,0%	3	4,0%
	7 günden fazla	2	2,7%	1	1,3%
	Son 2 haftada neredeyse her gün	0	0,0%	1	1,3%
CAS 5	Hiç	23	30,7%	30	40,0%
	Nadiren	3	4,0%	4	5,3%

	Birkaç gün	3	4,0%	3	4,0%
	7 günden fazla	5	6,7%	3	4,0%
	Son 2 haftada neredeyse her gün	0	0,0%	1	1,3%

(% değerleri total kişi sayısı üzerinden hesaplanmıştır, Ki-kare sonuçları gözlem değerlerinden dolayı hesaplanamamıştır.)

Örneklem dahilinde yer alan katılımcılara koronavirüs anksiyetesinin karşılaştırılması incelendiğinde, '*koronavirüs ile ilgili haberleri okuduğumda veya dinlediğimde başım döndü, sersemlemiş veya baygın hissettim'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların %38,7si (N=29) ve engelli katılımcıların da %28i (N=21) hiç cevabını vermiştir. '*Koronavirüs hakkında düşündüğüm için uykuya dalma veya uykuda kalma konusunda sorun yaşadım'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların %44'ü (N=33) engelli katılımcıların da%28'i (N=21) hiç cevabını verdikleri gözlemlenmektedir. '*Koronavirüs düşündüğümde veya bilgiye maruz kaldığımda felç olmuş veya donmuş gibi hissettim'* sorusunaengelli olmayan katılımcıların %45,3'ü (N=34), engelli katılımcıların da%37,3'ü (N=27) hiç cevabını işaretlemiştir. '*Koronavirüs hakkında düşündüğümde veya bilgiye maruz kaldığımda yemek yemeye ilgimi kaybettim'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların %41,3ü (N=31) engelli katılımcıların da %33,3'ü (N=25) hiç cevabını vermiştir. *'Koronavirüs hakkında düşündüğümde veya bilgiye maruz kaldığımda mide bulantısı hissettim veya mide problemleri yaşadım'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların %40'ı (N=30), engelli katılımcıların da %30,7 (N=23) hiç cevabını verdikleri gözlemlenmektedir.

COVID – 19 öncesi üniversite yaşam kalitesinin engelli ve engelli olmayan öğrenciler arasında öncesi ile karşılaştırılması Tablo 4.5'te gösterilmiştir.

Tablo 4.5: COVID – 19 öncesi üniversite yaşam kalitesinin engelli ve engelli olmayan öğrenciler arasında öncesi ile karşılaştırılması

		GRUP				
		ENGELLİ(N:34-%45)		ENGELLİ DEĞİL(N:41-%55)		
		SAYI	%	SAYI	%	P
GYKÖ 1	Hiç Memnun Değilim	2	2,7%	6	8,0%	
	Memnun Değilim	6	8,0%	4	5,3%	
	Orta Düzeyde Memnunum	8	10,7%	11	14,7%	

	Memnunum	12	16,0%	11	14,7%	
	Çok Memnunum	5	6,7%	9	12,0%	
	Fikrim Yok	1	1,3%	0	0,0%	
GYKÖ 2	**Hiç Memnun Değilim**	0	0,0%	5	6,7%	
	Memnun Değilim	5	6,7%	5	6,7%	
	Orta Düzeyde Memnunum	9	12,0%	14	18,7%	
	Memnunum	12	16,0%	11	14,7%	
	Çok Memnunum	4	5,3%	5	6,7%	
	Fikrim Yok	4	5,3%	1	1,3%	
GYKÖ 3	**Hiç Memnun Değilim**	4	5,3%	8	10,7%	0,320
	Memnun Değilim	9	12,0%	4	5,3%	
	Orta Düzeyde Memnunum	7	9,3%	13	17,3%	
	Memnunum	7	9,3%	9	12,0%	
	Çok Memnunum	7	9,3%	7	9,3%	
GYKÖ 4	**Hiç Memnun Değilim**	1	1,3%	5	6,7%	
	Memnun Değilim	2	2,7%	2	2,7%	
	Orta Düzeyde Memnunum	7	9,3%	10	13,3%	
	Memnunum	14	18,7%	11	14,7%	
	Çok Memnunum	10	13,3%	13	17,3%	
GYKÖ 5	**Hiç Memnun Değilim**	2	2,7%	4	5,3%	
	Memnun Değilim	9	12,0%	6	8,0%	
	Orta Düzeyde Memnunum	7	9,3%	15	20,0%	
	Memnunum	9	12,0%	9	12,0%	
	Çok Memnunum	6	8,0%	7	9,3%	
	Fikrim Yok	1	1,3%	0	0,0%	
GYDÖ 1	**Hiç Katılmıyorum**	3	4,0%	6	8,0%	
	Katılmıyorum	9	12,0%	6	8,0%	
	Karasızım	9	12,0%	4	5,3%	
	Katılıyorum	13	17,3%	21	28,0%	
	Tamamen Katılıyorum	0	0,0%	4	5,3%	
GYDÖ 2	**Hiç Katılmıyorum**	6	8,0%	12	16,0%	
	Katılmıyorum	6	8,0%	2	2,7%	
	Karasızım	14	18,7%	9	12,0%	
	Katılıyorum	8	10,7%	14	18,7%	
	Tamamen Katılıyorum	0	0,0%	4	5,3%	
GYDÖ 3	**Hiç Katılmıyorum**	1	1,3%	2	2,7%	
	Katılmıyorum	4	5,3%	3	4,0%	
	Karasızım	7	9,3%	8	10,7%	

	Katılıyorum	18	24,0%	21	28,0%	
	Tamamen Katılıyorum	4	5,3%	7	9,3%	
GYDÖ 4	**Hiç Katılmıyorum**	0	0,0%	7	9,3%	
	Katılmıyorum	6	8,0%	4	5,3%	
	Karasızım	8	10,7%	10	13,3%	
	Katılıyorum	17	22,7%	15	20,0%	
	Tamamen Katılıyorum	3	4,0%	5	6,7%	
GYDÖ 5	**Hiç Katılmıyorum**	11	14,7%	14	18,7%	
	Katılmıyorum	6	8,0%	2	2,7%	
	Karasızım	7	9,3%	9	12,0%	
	Katılıyorum	6	8,0%	8	10,7%	
	Tamamen Katılıyorum	4	5,3%	8	10,7%	
(% değerleri total kişi sayısı üzerinden hesaplanmıştır, Ki-kare sonuçları gözlem değerlerinden dolayı hesaplanamamıştır.)						

COVID – 19 pandemi dönemindeki üniversite yaşam kalitesinin engelli ve engelli olmayan öğrenciler arasında karşılaştırılması Tablo 4.6'da gösterilmiştir.

Tablo 4.6: COVID – 19 pandemi dönemindeki üniversite yaşam kalitesinin engelli ve engelli olmayan öğrenciler arasında karşılaştırılması

		GRUP			
		ENGELLİ(N:34-%45)		**ENGELLİ DEĞİL(N:41-%55)**	
		SAYI	**%**	**SAYI**	**%**
GYKÖ 1	**Hiç Memnun Değilim**	6	8,0%	15	20,0%
	Memnun Değilim	8	10,7%	6	8,0%
	Orta Düzeyde Memnunum	11	14,7%	12	16,0%
	Memnunum	7	9,3%	5	6,7%
	Çok Memnunum	2	2,7%	2	2,7%
	Fikrim Yok	0	0,0%	1	1,3%
GYKÖ 2	**Hiç Memnun Değilim**	8	10,7%	14	18,7%
	Memnun Değilim	9	12,0%	12	16,0%
	Orta Düzeyde Memnunum	6	8,0%	7	9,3%
	Memnunum	1	1,3%	5	6,7%
	Çok Memnunum	4	5,3%	1	1,3%
	Fikrim Yok	6	8,0%	2	2,7%
GYKÖ 3	**Hiç Memnun Değilim**	10	13,3%	15	20,0%
	Memnun Değilim	11	14,7%	11	14,7%

	Orta Düzeyde Memnunum	6	8,0%	10	13,3%
	Memnunum	3	4,0%	1	1,3%
	Çok Memnunum	1	1,3%	3	4,0%
	Fikrim Yok	3	4,0%	1	1,3%
GYKÖ 4	**Hiç Memnun Değilim**	7	9,3%	7	9,3%
	Memnun Değilim	7	9,3%	9	12,0%
	Orta Düzeyde Memnunum	5	6,7%	17	22,7%
	Memnunum	9	12,0%	5	6,7%
	Çok Memnunum	6	8,0%	3	4,0%
GYKÖ 5	**Hiç Memnun Değilim**	8	10,7%	12	16,0%
	Memnun Değilim	7	9,3%	8	10,7%
	Orta Düzeyde Memnunum	5	6,7%	11	14,7%
	Memnunum	9	12,0%	7	9,3%
	Çok Memnunum	4	5,3%	2	2,7%
	Fikrim Yok	1	1,3%	1	1,3%
GYDÖ 1	**Hiç Katılmıyorum**	6	8,0%	12	16,0%
	Katılmıyorum	11	14,7%	13	17,3%
	Karasızım	11	14,7%	6	8,0%
	Katılıyorum	6	8,0%	8	10,7%
	Tamamen Katılıyorum	0	0,0%	2	2,7%
GYDÖ 2	**Hiç Katılmıyorum**	11	14,7%	15	20,0%
	Katılmıyorum	15	20,0%	10	13,3%
	Karasızım	6	8,0%	9	12,0%
	Katılıyorum	2	2,7%	5	6,7%
	Tamamen Katılıyorum	0	0,0%	2	2,7%
GYDÖ 3	**Hiç Katılmıyorum**	5	6,7%	11	14,7%
	Katılmıyorum	10	13,3%	13	17,3%
	Karasızım	7	9,3%	9	12,0%
	Katılıyorum	9	12,0%	6	8,0%
	Tamamen Katılıyorum	3	4,0%	2	2,7%
GYDÖ 4	**Hiç Katılmıyorum**	9	12,0%	16	21,3%
	Katılmıyorum	7	9,3%	5	6,7%
	Karasızım	4	5,3%	9	12,0%
	Katılıyorum	12	16,0%	7	9,3%
	Tamamen Katılıyorum	2	2,7%	4	5,3%
GYDÖ 5	**Hiç Katılmıyorum**	11	14,7%	14	18,7%
	Katılmıyorum	10	13,3%	14	18,7%
	Karasızım	9	12,0%	8	10,7%

	Katılıyorum	3	4,0%	3	4,0%
	Tamamen Katılıyorum	1	1,3%	2	2,7%
(% değerleri total kişi sayısı üzerinden hesaplanmıştır, Ki-kare sonuçları gözlem değerlerinden dolayı hesaplanamamıştır.)					

Örneklem dahilinde yer alan katılımcılara COVID – 19 öncesi ve COVID – 19 pandemi dönemindeki üniversite yaşam kalitesinin engelli ve engelli olmayan öğrenciler arasında karşılaştırılma incelendiğinde, '*Kişisel olarak üniversitedeki yaşam kalitenizden ne kadar memnunsunuz?'* sorusuna COVID–19 öncesi engelli olmayan katılımcıların %14,7 si memnunum, COVID – 19 pandemi döneminde ise %20si (N=20) hiç memnum değilim cevabını verirken, engelli bireylerCOVID – 19 öncesinde %16sı (N=12) memnunum, COVID – 19 pandemi döneminde ise %14,7si (N=11) orta düzeyde memnunum cevabını vermişlerdir. '*Üniversitedeki öğrencilerin yaşam kalitesinden ne kadar memnunsunuz?'* sorusuna COVID – 19 öncesi engelli olmayan katılımcıların%18,7si (N=14) orta düzeyde memnunum, COVID – 19 pandemi döneminde ise %18,7si (N=14) hiç memnun değilim cevabını verirken, engelli bireylerCOVID – 19 öncesinde %16sı (N=12) memnunum, COVID – 19 pandemi döneminde ise %12si (N=9) memnum değilim cevabını vermişlerdir. '*Üniversitedeki sosyal yaşam kalitesinden ne kadar memnunsunuz?'*sorusunaCOVID – 19 öncesi engelli olmayan katılımcıların %17,3ü (N=13) orta düzeyde memnunum, COVID – 19 pandemi döneminde ise %20si (N=15) hiç memnun değilim cevabını verirken, engelli bireylerCOVID – 19 öncesinde %12si (N=9) memnun değilim,COVID – 19 pandemi döneminde ise%14,7si (N=11) memnun değilim cevabını vermişlerdir. '*Üniversitedeki akademik yaşam kalitesinden ne kadar memnunsunuz?'* sorusuna COVID – 19 öncesi engelli olmayan katılımcıların %17,3ü (N=13) çok memnunum,COVID – 19 pandemi döneminde ise %22,7si (N=17) orta düzeyde memnunum cevabını verirken, engelli bireylerCOVID – 19 öncesinde%18,7si (N=14) memnunum, COVID – 19 pandemi döneminde ise %12si (N=9) memnunum cevabını vermişlerdir. '*Üniversitenin sunduğu tüm hizmetlerin yaşam kalitenize olan katkısından ne kadar memnunsunuz?'* sorusuna COVID – 19 öncesi engelli olmayan katılımcıların %20si (N=15) orta düzeyde memnunum, COVID – 19 pandemi döneminde ise%14,7si (N=11) orta düzeyde memnunum

cevabını verirken,engelli bireylerCOVID – 19 öncesinde%12si (N=9) memnunum, COVID – 19 pandemi döneminde ise %12si (N=9) memnunum cevabını vermişlerdir.

'Yaşam koşullarım pek çok yönleriyle ideallerimi karşılıyor' sorusuna COVID – 19 öncesi engelli olmayan katılımcıların %28i (N=21) katılıyorum, COVID – 19 pandemi döneminde ise %17.3ü (N=13) katılıyorum cevabını verirken, engelli bireylerCOVID – 19 öncesinde%17.3ü (N=13) katılıyorum, COVID – 19 pandemi döneminde ise %14,7si (N=11) katılmıyorum cevabını vermişlerdir.'*Yaşam koşullarım mükemmeldir'* sorusuna COVID – 19 öncesi engelli olmayan katılımcıların %18,7si (N=14) katılıyorum, COVID – 19 pandemi döneminde ise %20si (N=15) hiç katılmıyorum cevabını verirken, engelli bireylerCOVID – 19 öncesinde %18,7si kararsızım, COVID – 19 pandemi döneminde ise %20si (N=15) katılmıyorum cevabını vermişlerdir. '*Yaşantımdan memnunum' sorusuna* COVID – 19 öncesi engelli olmayan katılımcıların %28i (N=21) katılıyorum, COVID – 19 pandemi döneminde ise %17.3ü (N=13) katılmıyorum cevabını verirken, engelli bireylerCOVID – 19 öncesinde%24ü (N=18) katılıyorum, COVID – 19 pandemi döneminde ise %13,3ü (N=10) katılmıyorum cevabını vermişlerdir.'*Hayattan beklediğim önemli şeylere sahibim'* sorusuna COVID – 19 öncesi engelli olmayan katılımcıların %20si (N=15) katılıyorum, COVID – 19 pandemi döneminde ise %21,3ü (N=16) hiç katılmıyorum derken, engelli bireylerCOVID – 19 öncesinde%22,7 (N=17) katılıyorum, COVID – 19 pandemi döneminde ise %16 (N=12) katılıyorum cevabını vermişlerdir. Son olarak 'bugüne kadar yaşadıklarımı tekrar yaşama olanağım olsaydı hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim' sorusuna COVID – 19 öncesi engelli olmayan katılımcıların %18,7si (N=14) hiç katılmıyorum, COVID – 19 pandemi döneminde de %18,7si (N=14) hiç katılmadığını belirtirken, engelli bireylerCOVID – 19 öncesinde %14,7si (N=11) hiç katılmıyorum, COVID – 19 pandemi döneminde de %14,7si (N=11) hiç katılmıyorum cevabını verdikleri gözlemlenmektedir.

COVID – 19'un yaşam kalitesine etkisinin engelli ve engelli olmayan öğrenciler arasında karşılaştırılması Tablo 4.7'de gösterilmiştir.

Tablo 4.7:COVID – 19'un yaşam kalitesine etkisinin karşılaştırılması

		GRUP				
		ENGELLİ(N:34-%45)		ENGELLİ DEĞİL(N:41-%55)		
		SAYI	%	SAYI	%	
CYKÖ 1	Kesinlikle Katılmıyorum	2	2,7%	2	2,7%	
	Katılmıyorum	8	10,7%	6	8,0%	
	Karasızım	5	6,7%	9	12,0%	
	Katılıyorum	12	16,0%	16	21,3%	
	Kesinlikle Katılıyorum	7	9,3%	8	10,7%	
CYKÖ 2	Kesinlikle Katılmıyorum	6	8,0%	8	10,7%	
	Katılmıyorum	16	21,3%	8	10,7%	
	Karasızım	6	8,0%	12	16,0%	
	Katılıyorum	5	6,7%	7	9,3%	
	Kesinlikle Katılıyorum	1	1,3%	6	8,0%	
CYKÖ 3	Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3%	5	6,7%	
	Katılmıyorum	7	9,3%	14	18,7%	
	Karasızım	10	13,3%	9	12,0%	
	Katılıyorum	13	17,3%	8	10,7%	
	Kesinlikle Katılıyorum	3	4,0%	5	6,7%	
CYKÖ 4	Kesinlikle Katılmıyorum	2	2,7%	4	5,3%	
	Katılmıyorum	11	14,7%	5	6,7%	
	Karasızım	8	10,7%	11	14,7%	
	Katılıyorum	11	14,7%	12	16,0%	
	Kesinlikle Katılıyorum	2	2,7%	9	12,0%	
CYKÖ 5	Kesinlikle Katılmıyorum	3	4,0%	6	8,0%	
	Katılmıyorum	12	16,0%	5	6,7%	
	Karasızım	7	9,3%	11	14,7%	
	Katılıyorum	10	13,3%	10	13,3%	
	Kesinlikle Katılıyorum	2	2,7%	9	12,0%	
CYKÖ 6	Kesinlikle Katılmıyorum	5	6,7%	8	10,7%	
	Katılmıyorum	7	9,3%	8	10,7%	
	Karasızım	5	6,7%	7	9,3%	
	Katılıyorum	13	17,3%	13	17,3%	
	Kesinlikle Katılıyorum	4	5,3%	5	6,7%	
		MEDYAN	MİN-MAX	MEDYAN	MİN-MAX	P
Total Score		18	6-27	20	7-241	0,342*

% değerleri total kişi sayısı üzerinden hesaplanmıştır, Ki-kare sonuçları gözlem değerlerinden dolayı hesaplanamamıştır, p:Mann-Whitney U test)*

Örneklem dahilinde yer alan katılımcılara COVID – 19'un yaşam kalitesine etkisinin karşılaştırılması yapıldığında *'yaşam kalitemin eskisinden daha düşük olduğunu düşünüyorum'*sorusuna engelli olmayan katılımcıların %21,3'ü(N=16), engelli katılımcılarında %16'sı (N=12) katılıyorum cevabını vermişlerdir. '*Akıl sağlığımın kötüleştiğini düşünüyorum'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların%16'sı (N=12) kararsızım cevabını verirken, engelli katılımcıların %21,3'ü(N=16)katılmıyorum cevabını vermişlerdir. '*Fiziksel sağlığımın bozulabileceğini düşünüyorum' sorusuna* engelli olmayan katılımcıların%18,7 (N=14) katılmıyorum, engelli katılımcıların %17,3'ü (N=13) katılıyorum cevabını vermişlerdir. '*Eskisinden daha gergin hissediyorum'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların%16'sı (N=12) katılıyorum, engelli katılımcıların %14,7'si (N=14) katılmıyorum cevabını vermişlerdir. '*Eskisinden daha depresif hissediyorum'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların %14,7'si (N=11) kararsızım, engelli katılımcıların %16'sı (N=12) katılmıyorum cevabını vermişlerdir. '*Kişisel güvenliğimin risk altında olduğunu hissediyorum'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların%17,3'ü (N=13), engelli katılımcıların da %17,3'ü (N=13) katılıyorum cevabını verdikleri gözlemlenmiştir.

COVID – 19 döneminde engelli ve engelli olmayan öğrencilerin erişim haklarının karşılaştırılması Tablo.4.8'de gösterilmiştir.

Tablo 4.8: COVID – 19 döneminde erişim ve hakların karşılaştırılması

		ENGELLİ BİREYLER (N:34)		ENGELLİ OLMAYAN (N:41)		
		SAYI	%	SAYI	%	P
EBH 1	Evet	23	68%	36	88%	
	Hayır	4	12%	1	2%	-
	Kısmen Ulaşabildim	7	21%	4	10%	
EBH 2	İnternet	29	85%	39	95%	0,995
	Televizyon	22	65%	24	59%	
	Radyo	3	9%	4	10%	
	Sosyal medya	20	59%	28	68%	
	Yazılı medya	10	29%	11	27%	
	Yakınlarımdan	12	35%	14	34%	
	Diğer	4	12%	6	15%	

EBH 3	**Evet**	7	21%	5	12%	0,186
	Hayır	17	50%	29	71%	
	Kısmen	10	29%	7	17%	
EBH 4	**Evet**	8	24%	10	24%	0,819
	Hayır	18	53%	19	46%	
	Kısmen	8	24%	12	29%	
(Ki-Kare Test, % değerleri total kişi sayısı üzerinden hesaplanmıştır.)						

Örneklem dahilinde yer alan katılımcılara COVID – 19 döneminde erişim ve hakların karşılaştırılması yapıldığında *'COVİD-19 virüsü ve korunma önlemleri hakkında yeterli bilgiye ulaşabildiniz mi?'*sorusuna engelli olmayan katılımcıların %88'i (N=36) evet, engelli katılımcıların da %68'i (N=23) evet cevabını vermişlerdir. *'COVID-19 virüsü ve korunma önlemleri hakkında bilgiye nereden ulaştınız? (Bu soruya birden çok yanıt verebilirsiniz'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların%95'i (N=39) internet, engelli katılımcıların da %85'i (N=29) internet cevabını vermişlerdir.*'COVİD-19 pandemi sürecinde temel gıda ve malzemelere erişmekte zorlandınız mı?'*sorusuna engelli olmayan katılımcıların %71'i (N=29) hayır, engelli katılımcıların da %50si (N=17) cevabını vermişlerdir. '*COVİD-19 pandemi sürecinde temel tıbbi sağlık hizmetlerine erişmekte zorlandınız mı?'* sorusuna engelli olmayan katılımcıların%46'sı (N=19) hayır, engelli katılımcıların %53'ü (N=18) hayır cevaplarını verdikleri gözlemlenmiştir.

4.1.4.1. Bulguların Özeti

Araştırmamız İstanbul Üniversitesinde yükseköğretim gören engelli ve engelli olmayan öğrencilerle yapılmıştır. Çalışmamıza toplam 75 öğrenci katılmıştır. Katılan öğrencilerin 34'ü İÜ Engelli Öğrenci Birimine kayıtlı olan engelli öğrencilerdendir. Çalışmamıza katılan öğrencilerin birinci aşamada sosyodemografik özelliklerine bakıldığında engelli öğrencilerin çoğunluğu olan %35'i Edebiyat Fakültesinde %12'si Hukuk Fakültesinde öğrenim görmektedir. Engelli olmayan öğrencilerin %44'ü İktisat Fakültesinde %15'i Hukuk, %15'i ise Siyasal Bilimler Fakültesinde öğrenim görmektedir. Katılan engelli öğrencilerin %41'i görme engeline, %26'sı fiziksel engele ve %15'i süreğen engele sahiptir geriye kalan öğrencilerimiz ise işitme ve

ruhsal-davranışsal engele sahiptir. Engelli öğrencilerin %44'ü engellerinin hayatlarını kısmen etkilediğini belirtmiştir.

Çalışmamızın ikinci aşamasında COVID-19 döneminde PCR testi pozitif çıkan engelli sayısı %16 iken engelli olmayan öğrenci sayısı %17,3'tür. Engelli olmayan öğrencilerle, engelli öğrenciler arasında COVID-19 salgınına yakalanma oranında bir fark yoktur.

Çalışmada üçüncü aşamada uygulanan uzaktan eğitime algı ölçeğinde uzaktan eğitimin yaşam stiline bazen uygun olduğunu belirten %4 engelli öğrenci bulunurken, %12 engelli olmayan öğrenci bulunmaktadır. Eğitim almak için üniversite kampüsüne gitmenin zor olduğuna hiç katılmayan %17 engelli öğrenci ve %20 engelli olmayan öğrenci bulunmaktadır. Engelli öğrencilerin % 2,7'si bazen katılıyorum seçeneğine yönelirken, engelli olmayan öğrencilerinde %13,3'ü bazen katılıyorum seçeneğine katılmıştır. Uzaktan eğitimin geleneksel eğitimden etkili olduğu sorusuna, engelli öğrencilerimizin %18,7'si hiçbir zaman katılmıyorum cevabını verirken, engelli olmayan öğrencilerin %22,7'si de hiçbir zaman katılmıyorum cevabı vermiştir. Uzaktan eğitime göre geleneksel eğitimle daha etkili bir öğrenme sağlandığı sorusuna engelli öğrencilerimiz %18,7'si genellikle katılıyorum cevabını verirken, engelli olmayan öğrencilerimizin %22,7'si de genellikle katılıyorum cevabını vermiştir. Ölçekteki bir diğer soru olan verilen görevleri ertelemeyi alışkanlık haline getirmiş bir kişiyim sorusuna, engelli öğrencilerin %22,7'si buna hiçbir zaman katılmıyorum cevabını verirken, engelli olmayan öğrencilerin %10,7'si de hiçbir zaman katılmıyorum cevabını vermiştir. Uzaktan eğitime yönelik algı ölçeğinin sonuçlarına göre elde edilen veriler engelli öğrenciler ile engelli olmayan öğrencilerin verdiği cevaplar arasında anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir. Öğrencilerin hem uzaktan eğitime yönelik algılarının geleneksel eğitime yönelik algılarıyla benzerdir. Sadece COVID-19 pandemi dönemi ile eğitim hayatlarına giren uzaktan eğitim alışkın oldukları eğitim sisteminden farklı olduğu için geleneksel eğitimi daha etkili bulmaktadırlar.

Çalışmanın dördüncü aşaması COVID-19'un toplumda bireylerin psikolojik olarak son 2 haftada nasıl etkilediğine ilişkin sorular bulunan COVID-19 Anxiety Scale (CAS)'dir. Koronovirüs Aksiyete Ölçeğinin verilerinde ise Koronavirüs ile ilgili

haberleri okuduğumda veya dinlediğimde başım döndü, sersemlemiş veya baygın hissettim sorusuna engelli öğrencilerin %28'i hiç cevabını verirken %10'u nadiren, %4'ü ise birkaç gün cevabını vermiştir. Engelli olmayan öğrenciler ise %38,7'si hiç cevabını, %67'sinin nadiren cevabını ve %8'inin birkaç gün cevabını verdiği görülmüştür.

Çalışmanın beşinci aşamasında üniversite öğrencilerinin COVID-19 öncesi hayatlarıyla ilgili genel yaşam kalitesi ve genel doyumunun ölçülmesi hedeflenmiştir. Genel yaşam kalitesi ölçeğinde *"Kişisel olarak üniversitedeki yaşam kalitenizden ne kadar memnunsunuz?"* sorusuna engelli öğrencilerin %16'sının memnun olduğu, %6,7'sinin ise çok memnun olduğu cevabı görülmektedir. Engelli olmayan öğrencilerin ise %14,7'sinin memnun olduğu, %12'sinin çok memnun olduğu cevabı görülmektedir. Diğer bir soru olan *"Üniversitedeki sosyal yaşam kalitesinden ne kadar memnunsunuz?"* sorusuna engelli öğrencilerin %9,3'ü memnunum cevabını verirken %9,3'ü çok memnun olduğu cevabını vermiştir. Engelli olmayan öğrencilere baktığımıza ise %12'si memnunum cevabını verirken %9'u çok memnunum cevabını vermiştir. *"Üniversitedeki akademik yaşam kalitesinden ne kadar memnunsunuz?"* sorusuna engelli öğrenciler %18,7'si memnunum cevabını vermiştir. Engelli olmayan öğrencilerin ise %14,7'si memnunum cevabını vermiştir.

Genel yaşam doyumunun değerlendirildiği bölümde *"Yaşam koşullarım pek çok yönleriyle ideallerimi karşılıyor"* sorusuna engelli öğrencilerin %17,3'ü katılıyorum cevabını verirken, engelli olmayan öğrencilerin %28'i katılıyorum cevabını vermiştir. Diğer bir soru olan "*Yaşantımdan memnunum"* sorusunun değerlendirilmesinde engelli öğrencilerin %24'ünün katıldığı, engelli olmayan öğrencilerin ise %28'inin katıldığı görülmektedir. Bir başka soru olan *"Hayattan beklediğim önemli şeylere sahibim"* sorusu engelli öğrencilerin %22,7'si tarafından katılıyorum cevabı alınmıştır. Engelli olmayan öğrencilerin de %20'si katılıyorum cevabını vermiştir.

Çalışmanın altıncı aşamasında ise üçüncü aşamada sorulan soruların aynıları sorulmuş olup COVID-19 dönemi baz alınarak cevaplar değerlendirilmiştir. Üniversite öğrencilerinin COVID-19 döneminde hayatlarıyla ilgili genel yaşam kalitesi ve genel doyumunun ölçülmesi hedeflenmiştir. Genel yaşam kalitesi ölçeğinde *"Kişisel olarak üniversitedeki yaşam kalitenizden ne kadar memnunsunuz?"* sorusuna

engelli öğrencilerin %9,3'ünün memnun olduğu, %2,7'sinin ise çok memnun olduğu cevabı görülmektedir. Engelli olmayan öğrencilerin ise %6,7'sinin memnun olduğu, %2,7'sinin çok memnun olduğu cevabı görülmektedir. *"Üniversitedeki sosyal yaşam kalitesinden ne kadar memnunsunuz?"* sorusuna engelli öğrencilerin %4'ü memnunum cevabını verirken %1,3'ü çok memnun olduğu cevabını vermiştir. Engelli olmayan öğrencilere baktığımıza ise %1,3'si memnunum cevabını verirken %4'ü çok memnunum cevabını vermiştir. Diğer bir soru olan *"Üniversitedeki akademik yaşam kalitesinden ne kadar memnunsunuz?"* sorusuna engelli öğrenciler %12'si memnunum cevabını vermiştir. Engelli olmayan öğrencilerin ise %6,7'si memnunum cevabını vermiştir. Genel yaşam doyumunun ölçüldüğü bölümde *"Yaşam koşullarım pek çok yönleriyle ideallerimi karşılıyor"* sorusuna engelli öğrencilerin %8'i katılıyorum cevabını verirken engelli olmayan öğrencilerin %10'u katılıyorum cevabını vermiştir. *"Yaşantımdan memnunum"* sorusunun cevaplarında ise engelli öğrencilerin %12'si katıldığı, engelli olmayan öğrencilerin ise %8'inin katıldığı görülmektedir. Diğer bir soru olan *"Hayattan beklediğim önemli şeylere sahibim*" sorusu engelli öğrencilerin %16'si katılıyorum cevabı vermiştir. Engelli olmayan öğrencilerin de %9,3'ü katılıyorum cevabını vermiştir.

Yedinci aşamada COVID-19 pandeminin üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesi üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. *"Yaşam kalitemin eskisinden daha düşük olduğunu*

Düşünüyorum" sorusuna engelli öğrencilerin %16'sı katılıyorum cevabını verirken, %9'ü tamamen katılıyorum cevabını vermiştir. Engelli olmayan öğrencilerin %21,3'i katılıyorum cevabının yanı sıra %10,7'si kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. *"Akıl sağlığımın kötüleştiğini düşünüyorum"* sorusuna engelli bireylerin %21,3 katılmıyorum cevabını verirken, %8'i kararsızım cevabını vermektedir. Engelli olmayan öğrencilerin ise %10,7'si katılıyorum cevabını verirken, %16'sı kararsızım cevabını vermiştir. Diğer bir soru olan *"Eskisinden daha gergin hissediyorum"* sorusu engelli öğrenciler tarafından %14,7'si katılıyorum cevabı alırken, engelli olmayan öğrencilerden katılıyorum cevabı verenlerin yüzdesi %16'dır. *"Eskisinden daha depresif hissediyorum."* sorusuna ise engelli öğrencilerin %16'sı katılmıyorum cevabını verirken, %13,3'ü katılıyorum cevabını vermiştir. Engelli olmayan öğrenciler ise %6,7'si katılmıyorum cevabını verirken, %13,3'ü katılıyorum cevabını

vermişlerdir. Anketin son sorusu olan *"Kişisel güvenliğimin risk altında olduğunu hissediyorum"* sorusuna engelli öğrencilerin %17,3'ü katılıyorum cevabını verirken, engelli olmayan öğrencilerde de bu oran %17,3'tür

Son aşamada ise engelli öğrencilere COVID-19 ve Engelli Bireyin Hakları Anketi, engelli olmayan öğrencilere COVID-19 ve Hizmetlere Erişim Hakları Anketi uygulanmıştır. *"COVİD-19 virüsü ve korunma önlemleri hakkında yeterli bilgiye ulaşabildiniz mi?"* sorusuna engelli öğrencilerin %68'i evet cevabını verirken engelli olmayan öğrencilerin %88'i evet cevabını vermiştir. *"COVİD-19 virüsü ve korunma önlemleri hakkında bilgiye nereden ulaştınız?"* sorusuna birden fazla cevap verebilen engelli öğrencilerin %85'i internet, %65'i televizyon, %59'u sosyal medya ,%29'u yakınlarımdan cevabını vermiştir. Engelli olmayan öğrencilerin %95'i internet, %59'u televizyon, %68'i sosyal medya, %34'ü yakınlarımdan cevabını vermiştir. *"COVİD-19 pandemi sürecinde temel gıda ve malzemelere erişmekte zorlandınız mı? "* sorusuna engelli öğrencilerin %50'si hayır cevabını vermiştir. Engelli olmayan öğrencilerin %7'i hayır cevabını vermiştir. *"COVİD-19 pandemi sürecinde temel tıbbi sağlık hizmetlerine erişmekte zorlandınız mı? "* sorusuna engelli öğrenciler %53'ü hayır cevabını vermiştir. Engelli olmayan öğrencilerin %46'sı hayır cevabını vermiştir. Engelli öğrencilere sorulan *"COVİD-19 pandemi sürecinde engelli bir birey olarak aşağıdakilerden hangisi/hangileri nedeniyle zorluk yaşadınız?* " sorusuna %41 oranında "hareketsizlikten dolayı ilave sağlık sorunlarım oluştu" cevabı, %38 oranında hem "engel durumum nedeniyle kendimi COVİD-19 virüsüne karşı daha riskli hissettim" hem de "hareketsizlikten dolayı fiziksel engelim arttı" cevabı ve %32 oranında "yemek, temizlik, bakkal, alışveriş, vb. işlerinde zorlandım" cevabı verilmiştir.

TARTIŞMA

Yapılan çalışmada yükseköğretimde öğrenim gören öğrencilerin COVID-19 pandemi döneminde uzaktan eğitime yönelik algılarını, COVID-19 pandemi süreci öncesi ve sonrası yaşam kalitesi perspektifinden memnuniyet durumlarını, COVID-19 pandemi sürecinin öğrencinin sosyal hayatındaki kaygı düzeylerini ve COVID-19 pandemisinin yaşam kalitesine etkisi araştırılmıştır. Çalışma 75 öğrenci ile yapılmış olup öğrencilerin 34 tanesi engelli öğrenciden oluşmaktadır. Çalışmada engelli öğrenciler engelli olmayan öğrencilerle karşılaştırılmıştır. Aynı zamanda engelli öğrenciler ile engelli olmayan öğrencilerin COVID-19 hastalığına yakalanma durumları karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda COVID-19 pandemi sürecinin öğrencilerin uzaktan eğitimdeki algısına, yaşam kalitesi olarak önceki dönem ile sonraki dönem arasındaki memnuniyetinde, sosyal hayat kaygı düzeylerine ve pandeminin yaşam kalitelerine kesin bir etkisi bulunmamıştır.

COVID-19 pandemi döneminin eğitim öğretime etkisi uzaktan eğitime geçilmesi olmuştur. Uzaktan eğitim öğrencilerin hayatlarında önemli değişikliklere yol açmıştır. Genel olarak uzaktan erişilebilirlik açısından önemli faydalar sağlarken üniversite öğrencileri için zorlayan unsurlar ortaya çıkartabilmektedir. Sosyal etkileşim eksikliği açısından, öz disiplin açısından, oluşabilecek teknoloji sorunları açısından, kaynaklara erişimin eksikliği açısından ve psikolojik olarak öğrenciler zorluklarla karşılaşabilirler. COVID-19 döneminde uzaktan eğitime geçilmesiyle engelli öğrencilerin de zorluklar yaşayabileceği beklenmektedir. Hatta engelli olmayan öğrencilere göre engelli öğrencilerin daha fazla etkilenmeleri beklenmektedir. Uzaktan eğitim engelli öğrenciler için erişilebilirlik eksikliği açısından, kişisel destek eksikliği açısından, oluşabilecek teknoloji sorunları açısından ve psikolojik açısından zorluklar yaşayabilirler. Çalışmada engelli ve engelli olmayan öğrencilere uygulanan uzaktan eğitime yönelik algı ölçeğine göre engelli ve engelli olmayan öğrenciler arasında algılarına yönelik anlamlı fark görülmemiştir. Engelli ve engelli olmayan öğrenciler hem uzaktan eğitimin istedikleri yerden istedikleri zamanda eğitim almalarının, hem de üniversite kampüsüne gitmenin vermiş olduğu zaman kaybını kaldırdığı için olumlu bulunmuştur. Olumsuz bulmalarının sebepleri ise geleneksel eğitimin daha hızlı, kalıcı, erişilebilir ve etkili olduğunu düşünmeleridir.

Birleşmiş Milletlerin Politika Özeti: Engellileri İçeren Bir COVID-19 Yanıt'' (2020) raporunda COVID-19 dönemi dışında bile engelli bireylerin sağlık hizmetlerine, eğitime, istihdama erişme ve topluma katılma olasılıklarının daha düşük olduğu üzerinde durulmuştur. COVID-19 dönemi ise bu süreci hem doğrudan hem de dolaylı olarak orantısız bir şekilde etkileyerek bu durumu daha da şiddetlendirdiği görülmektedir. COVID-19 pandemi döneminin engelli bireyler için hayatın birçok alanında hem kısa vadeli hem de geniş kapsamlı etkileri bulunamktadır. İstihdama etkisi, eğitime etkisi, destek servislerine etkisi ve şiddetin kişiler üzerine etkisinden bahsedilmektedir. Eğitime olan etkisini; engelli öğrencilerin eğitimden dışlanmalarını arttırmasının muhtemel olduğuna, engelli öğrencilerin uzaktan eğitim çözümlerinden yararlanma olasılığı en düşük olduğuna, internetin erişilebilir yazılım ve öğrenme materyalleri açısından muhtemelen engelli öğrenciler için olan boşluğu derinleştireceği üzerinde durulmuştur.

Wang ve Sun (2022) tarafından yükseköğretimdeki öğrencilerin ve öğretmenlerin COVID-19 salgını sırasında karşılaştıkları zorluklara odaklanan literatür taraması uzaktan eğitimin getirmiş olduğu zorlukları tanımlamaya yardımcı olmuştur. Çalışma akademik veri tabanları, basın raporları, hükümet ve sivil toplum kuruluşları ve diğer güvenilir kaynaklar dahil olmak üzere çeşitli kaynaklardan yararlanmaktadır. Yapılan literatür taramasında hareketlilik endişeleri, bağlantı teknolojisine erişim, dijital öğrenme ve eğitim fırsatlarındaki eşitsizlik, yüksek öğretim kurumlarının çevrimiçi eğitime geçerken karşılaştıkları zorluklardandır. Uzaktan eğitim, COVID-19 salgını sırasında büyük bir rol oynamış olsa da, sanal yükseköğretim, kampüs içi yükseköğretimle karşılaştırılmaması sonucu elde edilmektedir. Sanal sınıflar ve çevrimiçi kurslar, yalnızca yüz yüze öğretime ek olarak kullanılabileceği ve tamamen yerini tutmayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Güçyeter, Ayazoğlu ve Sardoğan Yıldırım (2022)'a göre Türkiye de yapılan bir diğer çalışma ise COVID-19 pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecinde sorun yaşanmadığını ifade etmektedir. Çalışmanın verilerine göre engelli öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%75.26) uzaktan eğitim sürecinde problem yaşamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Uzaktan eğitim sürecinde büyük bir problemin yaşanmamasının tespiti

üzerine üniversiteler ve YÖK tarafından COVID-19 sürecinde alınan tedbirlerin olumlu etkisi olduğunu göstermektedir.

Halpern-Manners ve diğerleri (2022) nin yaptığı çalışmaya göre göre COVID-19 salgını sırasında engelli öğrenciler eğitimin değişen yapısıyla beraber ek zorluklarla karşılaşmıştır. Hatta çalışmalarında birçok çalışmadan alıntı yapılmıştır. Courtenay ve Cooper (2021) ve Meleo-Erwin ve diğerleri (2021) e göre bilişsel ve öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin yeni öğretim metodlarına ve eğitmenlerden ilgili beklentilere uyum sağlamakta zorlandıklarından, Monahan ve diğerleri (2020)'ne göre otizmli öğrencilerin çevrimiçi web seminerlerinin karışık olduğundan belirli zorluklarla karşılaştıklarından, Wilson ve diğerleri (2020) zihinsel engelli öğrencilerin, fiziksel sosyal mesafe gereklilikleri ve bakıma erişimin azalmasıyla ilgili endişelerden dolayı sahip oldukları yüksek kaygıya değinilmiştir. COVID-19 pandemi sürecinin engelli bireylerin eğitim hayatlarında olumsuz etkiye sahip olduğu görülmüştür.

COVID-19 pandemisinin olumsum etkileri sadece eğitim sistemine olmamıştır. COVID-19 salgını, dünya çapında üniversite öğrencilerinin yaşamlarında da önemli değişikliklere neden olarak kaygı ve stres düzeylerinin artmasına neden olmuştur. Engelli ve engelli olmayan öğrenciler COVID-19 pandemi süreciyle birlikte yaşamlarında akademik stres, finansal stres, sosyal izolasyon, sağlıkla ilgili endişeler ve gelecekle ilgili belirsizlikten dolay kaygı seviyeleri artmıştır.

Browning ve diğerleri (2021) göre çalışmanın amaçlarından biri COVID-19'un öğrenciler üzerindeki psikolojik etkilerini belirlemektir. Çalışma yedi ABD üniversitesinden web tabanlı anketler aracılığıyla veriler toplanmıştır. COVID-19 pandemi dönemi öncesine kıyasla öğrencilerin nasıl hissettiklerindeki en yaygın değişiklikler, artan motivasyon eksikliği, kaygı, stres ve izolasyon olmuştur. Verilen örneklerde, öğrencilerden biri, *"Normalde son derece motiveyim ve hiçbir zaman depresyonla mücadele etmedim, ancak son zamanlarda kendimi çok halsiz ve melankolik hissediyorum*" diye düşünmüştür. Başka bir öğrenci sosyal izolasyonla ilgili duygularını *"Kapana kısılmış hissediyorum. Sosyalleşemediğim için gitmem*

gereken bir yer yok ve okul ödevlerim var. Ancak yine de gerçek kısıtlamalar ve öneriler nedeniyle kapana kısılmış hissediyorum." şeklinde ifade etmiştir.

Pandemi öncesine kıyasla öğrenci davranışında en sık görülen değişiklikler arasında daha fazla sosyal mesafe, daha fazla eğitim değişikliği ve daha az dışarı çıkma yer aldığı vurgulanmıştır. Diğer ilgili değişiklikler can sıkıntısı, yorgunluk, umutsuzluk, suçluluk ve rahatsızlıktan, hijyen, uyku, barınma, istihdam, kişisel mali duruma kadar uzandığı görülmektedir. Örneğin olarak bazı öğrenciler mali durumla ilgili hayal kırıklıklarını dile getirdiklerine değinilmiştir. Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan ankete göre ankete katılan tüm öğrenciler COVID-19 pandemisinden herhangi bir şekilde olumsuz etkilendiklerini bildirmişler ve yanıt verenlerin %59'u yüksek düzeyde psikolojik etki yaşadığı görülmüştür.

Aujeco ve diğerleri (2020) tarafından COVID-19 salgınının yükseköğretim üzerindeki etkisini anlamak için, ABD'deki en büyük kamu kurumlarından birinde yaklaşık 1500 öğrenciyle bir anket yapılmıştır. Arizona Eyalet Üniversitesi'ndeki 1500 öğrenci ile yapılan anket ile pandeminin öğrencilerin üzerinde olan sonuçları ve öğrencilerin beklentileri üzerindeki olumsuz etkilerini gösteren nicel kanıtlar sunulmaktadır. Örnek olarak öğrencilerin %13'ünün COVID-19 nedeniyle mezuniyetlerini ertelemiştir. Bu çalışmada pandeminin etkilerinin oldukça heterojen olduğu, düşük gelirli öğrencilerin yüksek gelirli arkadaşlarına kıyasla mezuniyeti %55 daha fazla geciktirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Onan ve diğerleri (2023) tarafından yapılan çalışmada COVID-19 pandemi döneminde bir vakıf üniversitesindeki engelli öğrencilerin akademik başarısına olan etkisini belirlenmiştir. Verilere göre engelli öğrencilerin, alınan önlemler ve uygulanan çözümler sayesinde, akademik başarı anlamında Acil Uzaktan Öğretim (AUÖ) sürecinden olumsuz etkilenmedikleri, başarılarının anlamlı düzeyde yükseldiği görülmektedir. Uzaktan eğitim süresince boyunca ve tüm öğrencilerin genel başarılarının üzerinde artış olduğu görülmektedir. Hatta engelli öğrencilerin taleplerinin çoğunun karşılandığı, yüz yüze görüşmelerle de tespit edildiği görülmektedir.

Kalaç ve diğerleri (2020) tarafından COVID-19 pandemi döneminde uzaktan eğitimde engelli öğrencilerin durumunu saptamak için yapılan çalışmada, engel türlerine göre karşılaşılan sorunlar saptanmıştır. Görme engelli öğrenciler için; web sayfa tasarımlarının erişilebilir olmaması, çevrimiçi yapılan canlı derslerde eşzamanlı paylaşılan slaytlar, sorular, videolar gibi ders materyallerine açık ve net olarak sesli betimleme yapılamaması sorunlarıdır. İşitme engelli öğrenciler için; eğitime erişimi için, video içerikli ders materyallerinde işaret dili ve altyazı destek araçlarının olmaması, canlı-çevrimiçi yapılan derslerde, eğitmenin gerektiğinde işaret dili kullanmaması, web site tasarımlarının engelli öğrenci işi eşilebilir olmaması diğer ir sorun olmuştur. Ortopedik engelli öğrenciler için ise, uzaktan eğitimde, gerekli araç gereçler ile bedensel engelli bireylerin, kaba ve ince motor becerilerini artırmasını sağlamamak, öz yaşam ve günlük bakım ihtiyaçları ve verilen eğitimin sürdürülebilir olmaması sorunudur. Hatta ortopedik engelli öğrenciler için genellikle gereksinim duydukları, protez, tekerlekli sandalye vb. araçlar kullanarak, fiziki olarak okula gidip gelirken ve okul içerisinde de erişilebilirlikte zorluklar çekebildikleri için, uzaktan eğitim süreci bir fırsat olarak görülmektedir.

COVID-19 pandemi döneminde Ak ve diğerleri (2020) tarafından İstanbul Üniversitesi uzaktan eğitim uygulamalarıyla ilgili yapılan çalışmaya göre sosyal yaşamdan sağlığa, ekonomiden siyasete, aileden sivil toplum ilişkilerine, kentleşme tarzlarından çalışma hayatına kadar toplumsal dinamiklerin tamamı küresel salgın sürecinden derin bir şekilde etkilenmiştir. Her bir dinamik için bazı "yeni normaller" oluşmaya başlamıştır. Bu dinamiklere olan tutumlar, davranışlar ve beklentiler farklılaşmaya başlamıştır. On yıllık bir bilgi birikim ve tecrübe sahibi olan müstakil bir açık ve uzaktan eğitim fakültesine sahip İstanbul Üniversitesi, bu sürecin avantajını kullanarak oldukça başarılı bir şekilde yönettiği belirlenmiştir. Alınan geri bildirimler ve kuvvetli iletişimle sistemdeki aksaklıkları en az düzeye indirmiştir.

COVID-19 pandemisi, engelli öğrenciler ve engelli olmayan öğrencilerin yaşam kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Öğrencilerin yaşam kalitelerinin etkilenmesinin sebeplerden biri engelli öğrencelerin desteğe erişimin azalmasıdır. Desteğe erişimin azalması kişisel destek görevlileri, yardımcılar veya tercümanlar gibi engelli öğrencilerin güvendiği olağan destek sistemlerin COVID-19 nedeniyle kesintiye uğramasıdır. Diğer yaşam kalitesini azaltan nedenler ise uzaktan

öğrenme de yaşanacak olumsuz durumlar, sosyal izolasyondan dolayı yalnızlık duygularının artış göstermesi, finansal olarak kendilerini gergin hissetmeleri olabilir. Öğrencilerin hepsi için geçerli olan sağlıklarına bağlı korku ve endişenin özellikle engelli öğrenciler için COVID-19'dan kaynaklanan ciddi hastalık veya komplikasyon riski daha yüksek olabilir düşüncesidir.

Dünya Sağlık Örgütü sağlık terimini bir kişinin sadece sakatlık ya da hastalık durumunun olmaması değil, aynı zaman da sosyal, fiziksel ve ruhsal olarak tam bir iyilik haline sahip olma durumu olarak tanımlamaktadır. Alioğulları (2021)e göre COVID-19 döneminde yetişkin bireylerde olan sağlık anksiyetesi, ölüm anksiyetesinin yaş ve cinsiyete göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, sosyodemografik bilgi formu, Sağlık Anksiyetesi Ölçeği ve Ölüm Kaygısı Ölçeği kullanılmış olup, araştırmanın örneklemini İstanbul ilinde yaşayan 18 yaş üstü 334 yetişkin birey oluşturmaktadır. Araştırmanın bulgularına göre, COVID-19 salgını sırasında kişilerin ölüm kaygısı ve sağlık anksiyetesi ölçek ortalama puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Türker (2021) tarafından spor bilimleri alanlarında lisans eğitimlerine devam eden yükseköğretim öğrencilerinin COVID-19 pandemisindeki anksiyete düzeylerinin belirlenmesi ve E-Öğrenme tutumlarına etkisinin incelenmesi üzerine bir çalışma yapılmıştır. Çalışmamız ile aynı ölçeğe sahip olan çalışma, koronavirüs kriziyle ilişkili işlevsel olmayan anksiyete için kendi bildirimli ruhsal sağlık tarama aracı olan Coronavirus Anxiety Scale (CAS) kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre örneklemin %26,3'ünde ortalama puanla anksiyete bozukluğu oluştuğu, anksiyeteyi oluşturan semptomlardan en yükseğinin uyku problemi ve en düşüğünün mide bulantısı olduğu, %73,7'sinde ise anksiyete bozukluğu bulunmadığı görülmektedir.

COVID-19 pandemisiyle birlikte üniversitelerde hızlı bir şekilde eğitim-öğretime ara verilmesi ve uzaktan eğitim için gerekli alt yapının oluşturulması, üniversitelerin eğitim-öğretim faaliyetlerine yeniden başlamasında zamansal farklılıklar yaratmıştır. E-Öğrenme sistemine geçiş başlamıştır. Öğrenme sistemleri ile lisans öğrenimlerine başlamış olmalarının anksiyete düzeyini düşürdüğü, üst sınıftaki öğrencilerin ise eğitim-öğretim faaliyetlerinde hızlı bir dijital dönüşüm yaşamış olmaları ve mezuniyetlerine kısa bir süre kalmasından kaynaklı olarak anksiyetelerinin yüksek olduğu saptanmış olup, mezuniyet kaygısından kaynaklı olarak E-Öğrenme

tutumlarını da olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. E-Öğrenmeye geçilmesiyle birçok öğrencinin sahip olduğu bilgisayar ve mobil cihazların yetersizliği E-Öğrenme faaliyetlerine hazırlıksız yakalanmalarına neden olmuştur ve eğitimin fırsat eşitliği şartlarında alınma durumu etkilenmiştir. E-Öğrenme döneminde 3.ve 4.sınıf olan lisans öğrencilerinin anksiyete seviyelerinin daha yüksek olduğu, sınıfı kademesi azaldıkça anksiyetenin azaldığı belirlenmiştir.

Çifçi, S., Değer, V., & Kaçan, H. (2023) tarafından sağlık bölümlerinde okuyan öğrenciler ile yapılan çalışmada veriler öğrencilerin tanımlayıcı özellikleri ile Beck Anksiyete Ölçeği ve Pittsburg Uyku Kalitesi Ölçeği'nden oluşan bir anket aracılığıyla toplanmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin COVID-19 pandemisi döneminde anksiyete sıklığının arttığı ve uyku kalitesinin bozulduğu söylenmiştir. Anksiyete ve uyku kalitesi puanını ailesinde 65 yaş üzeri bireyin olması, engelli bireyin olması, koronavirüse yakalanmış olması ve/veya yakınlarından birini koronavirüsten kaybetmiş olmasının etkilediği görülmüştür.

Türkiye'de bireylerin sağlık anksiyetesi seviyeleri ile COVID-19 salgını kontrol algısı düzeylerini saptamak ve sağlık anksiyetesinin COVID-19 salgını kontrol algısı düzeyi üzerindeki etkisini belirlemek amaçlı Ekiz, Ilıman ve Dönmez (2020) tarafından yapılan çalışmada, COVID-19 salgınına yönelik kontrol algılarının eğitim ve yaş değişkenlerinin yanı sıra sağlık anksiyetesi düzeylerinden etkilendiği gözlemlenmiştir. Araştırmada yer alan bulgulardan biri ise kadınların sağlık anksiyetesi düzeylerinin de erkeklerinkine göre daha yüksek olduğudur. Çin'de bir sosyal ağ kullanıcıları ile yapılan çalışmada bireylerin COVID-19 sonrası sosyal risk algısının artarken yaşam doyumunun azaldığı görülmüştür.

Literatür incelendiğinde salgınlar sırasında bireylerin anksiyete düzeylerinin, ülkeden ülkeye farklılaştığını belirlenmiştir. Zhang ve diğ. (2020) tarafından sağlık çalışanları ile yapılan çalışmada erkek ve kadınların COVID-19 salgınına yönelik anksiyete ve depresyon düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Yalçın (2021) ise COVID-19 salgın döneminde bireylerin zorlayıcı durumlar ve stres faktörleri karşısında dayanıklılıklarını, uyum becerilerini ve baş etme güçlerini gösteren psikolojik sağlamlıklarının anksiyete ve depresyon üzerindeki etkisinin incelenmesini konu almıştır. COVID-19 salgını psikolojik sağlamlığın gözlenmesi ve ortaya çıkması adına tehditler içeren bir süreci aralamış ve insan hayatını birçok açıdan

etkilemiş görünmektedir. Çalışma verilerine göre, psikolojik sağlamlığı yüksek olan bireyler daha az psikolojik bozukluk yaşamakta ve anksiyete ve depresyon belirtileri daha az görülmekte veya görülmemekte, sürece daha iyi uyum sağlayıp hayatlarına devam edebilmektedirler. Psikolojik sağlamlık salgın sürecinde bu yönde koruyucu bir etken olduğu görülmüştür.

Dünya Sağlık Örgütü (2022)'nün engelli bireylerin sağlık eşitliği için hazırladığı küresel raporda COVID-19 salgının, dünya çapında insanların karşı karşıya oldukları sağlık eşitsizliklerini ortaya çıkardığını ve şiddetlendirdiğine değinilmiştir. Pek çok engelli kişi ve çevresinde bulunan insanlar sosyal hareketlerin kısıtlanmasından dolayı, fiziksel mesafenin gerektirdiklerinden dolayı ve belirli sağlık hizmetlerinin öncelik kazanmasından dolayı orantısız bir şekilde etkilenmiştir. Bu durum ise sağlığın işleyişi ve sürdürülmesi için kritik olan temel hizmetlere erişimi etkilemiştir.

COVID-19 pandemisi sırasında sağlık için erişilebilirlik hakları, engelliler de dahil olmak üzere bireylerin sağlık hizmetlerine ve bilgilere erişim hakkını ifade etmektedir. Engelli bireyler sağlık hizmetlerine ve bilgiye erişimde ek engellerle karşılaşabileceğinden, COVID-19 pandemisi sağlık için erişilebilirlik haklarının önemini bizler için vurgulandı.

COVID-19 pandemi sürecinde sağlık için gerekli olan temel erişilebilirlik hakları, erişilebilir sağlık tesisleri, erişebilir bir iletişim, ayrım olmadan salık hizmetine sahip olma, yapılacak makul düzenlemeyle gerekli olan hizmete eşit şartlarda erişilmesidir.

Genel olarak, COVID-19 sırasında sağlık için erişilebilirlik hakları, engelli bireylerin pandemi sırasında sağlıklı kalmak için ihtiyaç duydukları sağlık hizmetlerine ve bilgilere erişebilmelerini sağlamak için çok önemlidir. Sağlık hizmeti sunucuları ve kuruluşlarının erişilebilirliğe öncelik vermesi ve engelli bireylere konaklama ve destek sağlaması önemlidir.

İstanbul üniversitesi engelli ve engelli olmayan öğrencilerle yapılan ankette COVID-19 pandemisinde engelli öğrencilerin %16,0'sı COVID-19 hastalığına yakalanırken engelli olmayan öğrencilerin %17,3'ünün yakalandığı gözlemlemiştir.

Ayrıca çalışmada COVID-19 hastalığına yakalanma durumunun engel durumuyla olan ilişkisi saptanamamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

COVID-19 pandemisi ile birlikte oluşan yenidünya düzeni ile birlikte pandemı süreci ve sonrasında tüm insanların hayatında önemli değişimler oldu. Meydana gelen salgının dünya genelinde etkiye sahip olması tüm insanlığın aynı anda hayatını etkilemektedir. COVID-19 pandemi döneminin etkileri toplumun her kesimini eşit şekilde etkilemediği görülmektedir.

Çalışmamızda engelli ve engelli olmayan üniversite öğrencilerine COVID-19 pandemi sürecince uzaktan eğitime yönelik algılarını, COVID-19 salgınına yakalanma durumlarını, üniversite yaşam kalitelerini, anksiyete düzeylerini, pandemi sürecinin yaşam kalitelerine olan etkisini ve COVID-19 pandemi sürecinde sahip oldukları haklara ulaşma durumlarını tespit etmeye yönelik anket soruları sorulmuştur. Anket cevaplarının engelli ve engelli olmayan öğrenciler olarak karşılaştırıldığı çalışmamızda 34 engelli öğrenci, 41 engelli olmayan öğrenci bulunmaktır. Çalışmada elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir;

- Yapılan çalışma neticesinde COVID-19 döneminde engelli olmayan öğrencilerde PCR testlerinde pozitif olma durumunun fazla olduğu saptanmıştır.
- Uzaktan eğitim sürecinde engelli ve engelli olmayan öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik algıları arasında fark bulunmamıştır.
- Engelli ve engelli olmayan öğrencilerin COVID-19 döneminde, salgın ile ilgili duydukları haberler karşısında uykuya dalma durumları, mide problemleri yaşama durumları arasında bir fark görülmemiştir.
- Engelli ve engelli olmayan öğrencilerin COVID-19 dönemi öncesi üniversite genel yaşam kalitelerinde ve genel yaşam doyumlarında farklılık görülmemişken COVID-19 pandemi süreci döneminde de fark görülmemiştir.
- Engelli ve engelli olmayan tüm öğrencilerin pandemi sonrası üniversite yaşam kalitelerinde ve genel yaşam doyumlarında azalma sözkonusudur.

- COVID-19 pandemi döneminin öğrencilerin yaşam kalitelerine etkisi yaşadıkları kısıtlamalar, sağlık problemlerinin ortaya çıkması, gerginlik seviyelerinin artmasından dolayı olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Ama engelli ve engelli olmayan öğrenciler arasında yaşam kalitesinin etkilenmesi anlamında bir fark yoktur.
- Engelli öğrenciler ve engelli olmayan öğrencilerin COVID-19 hakkında haberlere erişim olanaklarının benzer olduğu ve haberlere erişim kanalı olarak internet, televizyon ve sosyal medyanın daha çok kullanıldığı gözlemlenmiştir.
- COVID-19 pandemi sürecinde sosyal izolasyon ve kapanma dönemlerinden dolayı bireylerin temel tıbbi sağlık hizmetlerine erişimleri de kısıtlanmıştır. Engelli ve engelli olmayan öğrencilere bakıldığında aralarında temel sağlık hizmetlerine erişim farkı bulunmamaktadır.

Çalışmanın bulgularına göre İstanbul Üniversitesi örnekleminde COVID-19 pandemisi gibi olağanüstü durumlarda ayrımcılık riski daha fazla olan engelli gruplar ile yapılan çalışmamızda hak ihlali ve anksiyete açısından farkının olmadığı görülmüştür. COVID-19 salgınına yakalanma durumunun engelli olmayan öğrencilerde daha fazla olmasının sebebi engelli öğrenciler engellerinden dolayı sosyal izolasyona dikkat ettikleri için olabilir. Uzaktan eğitim sürecine yönelik algının farklı olmamasının sebebi alt yapı olarak İstanbul Üniversitesinin yıllardır uzaktan eğitim veren Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi (AUZEF)'nin bulunması olabilir. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Engelli Öğrenci Birimi tarafından COVID-19 pandemisinde uzaktan eğitim süreçlerinin desteklenmesi yönünde etkili bir strateji izlemesi engelli öğrencilerin olumsuz deneyim yaşamalarını önlemiş olabilir.

COVID-19 pandemisi ve engelli öğrencileri içeren literatür azlığı çalışmamızın değerini arttırmaktadır. Çalışmamız literatürde yapılacak olan yeni çalışmalara COVID-19 pandemisi gibi olağanüstü zamanlarda, öğrencilerin hangi alanlarda zorlandığını, hangi durumlarla karşılaştıkları belirlemeye kaynak olabilecek bir çalışmadır.

ÖNERİLER

- COVID-19 pandemisi gibi olağanüstü afet durumlarında engelli bireylerin sağlık, eğitim, bilgiye erişim gibi alanlarda deneyimledikleri ayrımcılık konusunda kapsamlı ve geniş örneklem gruplarında çalışmaların yapılması önem taşımaktadır.
- Kapsayıcı bir toplumun inşası için olağan üstü koşulların da engelli bireylerin özel ihtiyaçlarını dikkate alacak biçimde tasarlanması önerilir.

KAYNAKÇA

ALGAHTANİ, F. D., HASSAN, S. U. N., ALSAİF, B., & ZRİEQ, R, 2021 "Assessment of the Quality of Life during COVID-19 Pandemic: A Cross-Sectional Survey from the Kingdom of Saudi Arabia," **International Journal of Environmental Research and Public Health,** 18(3), 847.

ALİOĞULLARI, A.: 2021 **"Covid-19 Virüs Salgını Sırasında Yetişkin Bireylerde Sağlık Anksiyetesi, Ölüm Anksiyetesinin Yaş Ve Cinsiyete Göre İncelenmesi".** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi,

ALTUNTAŞ, E.Y., BAŞARAN, M., ÖZEKE, B. ve YILMAZ, H.2020 "COVID – 19 Pandemisi Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin Yükseköğretim Kurumlarının Uzaktan Eğitime Yönelik Stratejilerine ve Öğrenme Deneyimlerine İlişkin Algı Düzeyleri," **Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi,** 3(2) 8-23.

AQUINO, K. C., ALHADDAB, T. A., & KİM, E. 2017 "Does Disability Matter? Disability as Diversity in Higher Education: Policies and Practices to Enhance Student Success," 1 ,47–60.

ATAÇ Ö, UÇAR A, TAŞDEMİR M. 2020 "COVID-19 nedir; Epidemiyoloji, kaynak ve bulaş yolları, risk grupları nelerdir?" , **Türkiye Klinikleri** ,1. Baskı. Ankara, s.1-8.

AUCEJO, E. M., FRENCH, J. F., ARAYA, M. C., & ZAFAR, B. 2020 "The impact of COVID-19 on student experiences and expectations: Evidence from a survey," **Journal of Public Economics**, Volume 191,

AYDIN, A. R :2020 **“**Covid-19 Mücadelesi ve Engelli Toplum Web Panel Etkinlik Raporu,”(Çevrimiçi) https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=covid-19-mucadelesi-ve-engelli-toplum-toplanti-raporu-donusturuldu.pdf 15.10.2022

AZARKAN, E., & BENZER, E. : 2018 “Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye’de Engelli Hakları,” **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (DÜHFD)**, 23(38), 3–29.

BAYKAN,Z., NAÇAR, M., ŞENOL, V., & ÇETİNKAYA, F. :2018 “Erciyes Üniversitesi Akademik Personelinde Engellilik Farkındalığı,” **Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi**, 11(1), 50–61.

BECKER, C., & CHAPİN, M. H.: 2021 “Contributing Factors to Academic Performance for Students with Disabilities,” **Journal of Postsecondary Education and Disability,** 34(1), 65–75.

BIGGERI, M., DI MASI, D., & BELLACICCO, R. :2019 “Disability and higher education: assessing students’ capabilities in two Italian universities using structured focus group discussions,” **Studies in Higher Education,** 45(4), 909–924.

BİNGÖL SCHRİJER, B. :2020 “COVID-19 Salgını Süresince Eğitim Hakkı, Fırsat Eşitliği ve Sınavlara İlişkin Temel Problemler,” **İstanbul Hukuk Mecmuası**, 837–884.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER. :2020 "Policy Brief: A Disability-Inclusive Response to COVID-19," (Çevrimiçi)https://unsdg.un.org/resources/policy-brief-disability-inclusive-response-covid-19 15.10.2022

BLACK, K. : 1996 "A healing homileti**," Abingdon Press**, Nashville, TN

BOROZANCI, L., SEZER, S., TÜRE, D., PANIŞ, B. R., ARICI, A., & BOLAT, G. B. :2021 "Pandemi Sürecinde Fiziksel Engelli Bireylerin Sorun Ve Beklentileri Üzerine Nitel Bir İnceleme," **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi,** 21(2), 269–289.

BRİSENDEN, S. :1986 "Independent Living and the Medical Model of Disability,"**Disability, Handicap & Society**, 1(2), 173–178.

BROWNING, M. H. E. M. LARSON, L. R, SHARAİEVSKA, I., GOBSTER, P. H., MCANİRLİN, O.,MULLENBAC H, L. E., ALVAREZ, H. M.: 2021 "Psychological impacts from COVID-19 among university students: Risk factors across seven states in the United States," **PLOS ONE**, 16(1), e0245327.

CENGİZHAN, S. DOĞAN, B. URAL, E. AKAR, A. & CİN, F. M. :2019 "Yükseköğretimdeki Engelsiz Öğrencilerin Fiziksel Engelli Öğrencilere İlişkin Bakış Açıları: Marmara Üniversitesi Örneği," **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi,** 9(3), 573–580.

CİOTTİ, M. CİCCOZZİ, M. TERRİNONİ, A. JİANG, W. C. WANG, C. B., & BERNARDİNİ, S. :2020 "The COVID-19 pandemic," **Critical Reviews in Clinical Laboratory Sciences,** 57(6), 365–388.

MCMAUGHAN DJ, RHOADS KE, DAVİS C, CHEN X, HAN H, JONES RA, MAHAFFEY CC, MİLLER BM. :2021 "College Students With and Without Disabilities: Psychosocial Impacts, Supports, and Virtual Learning Environments," **Frontiers in Public Health,** 9.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER:2006 "Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Treaty Series,"vol.2515,p3 (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=_en 15.10.2022

COURTENAY, K.& COOPER, V. :2021 "Covid 19: People with learning disabilities are highly vulnerable," **BMJ,**

ÇİFÇİ, S. DEĞER, V. & KAÇAN, H. :2023 "The Effects of the COVID-19 Pandemic on the Anxiety Levels and Sleep among University Students," **Journal of Turkish Sleep Medicine,** 10(1), 17–25.

DAVY, L. FELDER, F., KAYESS, R., & GREEN, C. :2022 "Introduction. In F. Felder, L. Davy, & R. Kayess (Eds.), Disability Law and Human Rights," **Springer Publishing**, pp. 1–26.

DEGENER, T. :2017 "A New Human Rights Model of Disability," **The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities,** 41–59.

DEGENER, T., & BEGG, A. :2017 "From Invisible Citizens to Agents of Change: A Short History of the Struggle for the Recognition of the Rights of Persons with Disabilities at the United Nations," In D. V. Fina, R. Cera, & G. Palmisano (Eds.), **The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: A Commentary** ,1st ed. 2017 ed, Springer , pp. 1–39.

DURGUN,H.,CAN ,T.,AVCI, A.B.&KALYONCUOĞLU, B.:2021 "Covid-19 Sürecinde Hemşirelik Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri ve Kaygı Düzeyleri," **Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi ,** 14 (2) , 141-147 .

DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ. :2021 "Transmission and Protective Measures," **WHO International**. Retrieved May 10, 2022, from https://www.who.int/westernpacific/emergencies/covid-19/information/transmission-protective-measures

DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ. "WHOQOL. Measuring Quality of Life," **The World Health Organization**. Retrieved May 15, 2022, from https://www.who.int/toolkits/whoqol

EKİZ, T .ILIMAN, E . DÖNMEZ, E2020; "Bireylerin Sağlık Anksiyetesi Düzeyleri İle Covıd-19 Salgını Kontrol Algısının Karşılaştırılması," **Usaysad Dergi**, 6(1):139-154

ENGELLİLER HAKKINDA KANUN :2005. **Resmi Gazete** (Sayı: 25868). https://engelsiz.yok.gov.tr/Documents/Mevzuat/engelliler_hakk%C4%B1nda_kanun.pdf

ERDOĞAN, Ö. :2019 "Erişilebilir Üniversiteler Kapsamında Engelli Öğrenci Birimlerinin Engelli Öğrenciler Açısından Değerlendirilmesi," Yüksek Lisans Tezi, **Aydın Adnan Menderes Üniversitesi**

ERGÜN, N., & SAKIZ, H. :2021 "COVID-19 Sürecinde Önleyici Davranışlar ile Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi," **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**.

EVREN, C., EVREN, B., DALBUDAK, E., TOPCU, M., KUTLU, N. :2020. "Measuring anxiety related to COVID-19: A Turkish validation study of the Coronavirus Anxiety Scale. Death Studies," **(In press)(Çevrimiçi)**

http://acikerisim.gelisim.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11363/3016/693500.pdf?sequence=1&isAllowed=y 15.10.2022

FERREİRA, L. N., PEREİRA, L. N., DA FÉ BRÁS, M., & ILCHUK, K. :2021. "Quality of life under the COVID-19 quarantine," **Quality of Life Research,** 30(5), 1389–1405.

WORLD HEALTH ORGANİZATION; :2022 "Global report on health equity for persons with disabilities," Geneva: Licence:

GOULARTE, J. F., SERAFİM, S. D., COLOMBO, R., HOGG, B., CALDİERARO, M. A., & ROSA, A. R. :2021. "COVID-19 and mental health in Brazil: Psychiatric symptoms in the general population," **Journal of Psychiatric Research,** 132, 32–37.

GÜÇYETER, Ş., AYVAZOĞLU, N. R., & YILDIRIM, A. E. S. :2022. "Being a Student with Special Needs in Higher Education during the Covid-19 Pandemic: Experiences and Ways to Cope with Difficulties," **Yükseköğretim Dergisi,** 12(2), 320–332.

TOPKAÇ. G.: 2022 **"Türkiye'de Covıd-19 Pandemisi Döneminde Yetişkinlerin Sağlık Kaygısı Psikolojik Dayanıklılıkları Ve Psikolojik Belirtileri Arasındaki İlişki**," Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi

HALPERN-MANNERS, A., MCLEOD, J. D., ANDERSON, E., & EKL, E. : 2022 "COVID-19 and changes in college student educational expectations and health by disability status," **SSM-Population Health,** 19,

HENDERSON, G. & BRYAN, W.: 2011 "Psychosocial aspects of disability," **Charles C. Thomas,** Springfield,

KENDALL, L.:2016 "Higher education and disability: Exploring student experiences," **Cogent Education**, 3(1),

KANGAL, A. :2019 "**Üniversite Yaşam Kalitesi Ölçeğinin Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi Ve Türk Üniversite Öğrencilerine Uyarlanması**," Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi

KOÇOĞLU, E., & TEKDAL, D.:2020 "Analysis of Distance Education Activities Conducted during COVID-19 Pandemic," **Educational Research and Reviews**, 15(9), 536-543

LAWSON, A. :2005 "The EU Rights Based Approach to Disability: Strategies for Shaping an Inclusive Society," **International Journal of Discrimination and the Law,** 6(4), 269–287.

MCCLURE, J.:2007, " Preaching words," **Westminster John Knox Press**, Louisville, KY.

MCMAUGHAN, D. J., RHOADS, K. E., DAVİS, C., CHEN, X., HAN, H., JONES, R. A., MAHAFFEY, C. C., & MİLLER, B. M. :2021. "COVID-19 Related Experiences Among disabilities during the COVID-19 pandemic," **SERU Consortium,** University of California, Berkeley and University of Minnesota

MELEO-ERWİN, Z. C., KOLLİA, B., FERA, J., JAHREN, A., & BASCH, C. H. :2021 "Online support information for students with disabilities in colleges and universities during the COVID-19 pandemic," **Disability and Health Journal**, 14(1).

MONAHAN, J., ACKLES, L., EDWARDS, A. K., FREEDMAN, B., LUBBERS, P. W., GARDNER, S., BROWN, J. D. :2021 Autistic College Students and COVID-19: Anxiety, Support Needs and Responses by Specialized Programs. **Developmental Disabilities Network Journal**, (2), 102–122.

MUTANGA, O. :2017 "Students with disabilities' experience in South African higher education – a synthesis of literature," **South African Journal of Higher Education,** 31(1), 135–154.

O'CONNOR, R. C., WETHERALL, K., CLEARE, S., MCCLELLAND, H., MELSON, A. J., NİEDZWİEDZ, C. L., O'CARROLL, R. E., O'CONNOR, D. B., PLATT, S., SCOWCROFT, E., WATSON, B., ZORTEA, T., FERGUSON, E., & ROBB, K. A. :2020 "Mental health and well-being during the COVID-19 pandemic: longitudinal analyses of adults in the UK COVID-19 Mental Health & Wellbeing study," **The British Journal of Psychiatry,** 218(6), 326–333.

OLİVER, M. :1983 "Social Work with Disabled People," **Palgrave Macmillan.**

OLKİN, R. :2002 "Could you hold the door for me? Including disability in diversity," **Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology,** 8(2), 130–137.

ONAN, K., KAYA, H., & ÖZKOÇAK, Y. :2023 "Pandemi dönemindeki uzaktan eğitim uygulamalarının engelli öğrencilerin akademik başarısına etkisi: Bir vakıf üniversitesi örneği," **Açıköğretim Uygulamaları Ve Araştırmaları Dergisi**.

OWENS, J. :2014 "Exploring the critiques of the social model of disability: the transformative possibility of Arendt's notion of power," **Sociology of Health & Illness**, 37(3), 385–403.

PARK, K. H., KİM, A. R., YANG, M. A., LİM, S. J., & PARK, J. H. :2021 "Impact of the COVID-19 pandemic on the lifestyle, mental health, and quality of life of adults in South Korea," **PLOS ONE,** 16(2),

PİŞTAV AKMEŞE, P. :2018 "Yükseköğretim Kurumlarına Devam Eden Engelli Öğrenciler İle Engelli Personelin Görüşlerinin İncelenmesi," **The Journal of Academic Social Sciences,** 64, 214–232.

REPİŠTİ, S., JOVANOVİĆ, N., KUZMAN, M. R., MEDVED, S., JEROTİĆ, S., RİBİĆ, E., ... & RUSSO, M. :2020 "How to measure the impact of the COVID-19 pandemic on quality of life: COV19-QoL– the development, reliability and validity of a new scale," **Global Psychiatry,** 3(2), 201-210.

RETİEF, M., & LETŠOSA, R. :2018 "Models of disability: A brief overview. HTS Teologiese Studies," **Theological Studies,** 74(1).

SHAKESPEARE, T. : 2017 "The Social Model of Disability," **The Disability Studies Reader** 5th ed., pp. 195–203

SHAKESPEARE, T., & WATSON, N.:2001 "The social model of disability: An outdated ideology? Exploring Theories and Expanding Methodologie **,"**pp. 9–28.

SHAKESPEARE, T., WATSON, N., BRUNNER, R., CULLİNGWORTH, J., HAMEED, S., SCHERER, N., PEARSON, C., & REİCHENBERGER, V. :2021 "Disabled people in Britain and the impact of the COVID-19 pandemic," **Social Policy & Administration**, 56(1), 103–117.

SHEK, D. T. L. :2021 "COVID-19 and Quality of Life: Twelve Reflections. Applied," **Research in Quality of Life,** 16(1), 1–11.

SİRGY M. J., GREZESKOWİAK S. AND RAHTZ D. :2007 "Quality of college life (QCL) of students: developing and validating a measure of well – being," **Social Indicators Research**, 80 (2): 343–360

SMİTH-CARRİER, T., KERR, D., WANG, J., TAM, D. M. Y., & MİNG KWOK, S. :2017 "Vestiges of the medical model: a critical exploration of the Ontario Disability Support Program in Ontario," **Canada. Disability & Society,** 32(10), 1570–1591.

SORİA, K. M., HORGOS, B., CHİRİKOV, I., & "The experiences of Support Needs and Responses by Specialized Programs," **Developmental Disabilities Network Journal,** 1(2), 11.

JONES-WHİTE, D. :2020

SÜMEN, A., & ADİBELLİ, D. :2021 "Adaptation of the COV19-QoL Scale to Turkish culture: Its psychometric properties in diagnosed and undiagnosed individuals," **Death Studies.**

SZASZ, T. S. :1956 "Some Observations On The Relationship Between Psychiatry And The Law," **Archives of Neurology And Psychiatry,** 75(3), 297–315.

TEK, S., & YILMAZ, K. G. :2021 "Görme Engelli Bireylerin Covid-19 Pandemi Sürecine İlişkin Deneyimleri," **Toplum ve Sosyal Hizmet,** 319–336.

TELLİ, G., KALAÇ, M. Ö., & ERONAL, Y.: 2020 "Covid-19 mücadelesi kapsamında uzaktan eğitim sürecinde engelli öğrencilerin durumu sorunlar ve çözüm önerileri, Manisa," **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Basımevi.**

TO, K. K. W., SRİDHAR, S., CHİU, K. H. Y., HUNG, D. L. L., Lİ, X., HUNG, I. F. N., TAM, A. R., CHUNG, T. W. H., CHAN, J. F. W., ZHANG, A. J. X., CHENG, V. C. C., & YUEN, K. Y. :2021 "Lessons Learned 1 Year After SARS-Cov-2 Emergence Leading To COVID-19 Pandemic," **Emerg Microbes Infect.** 2021

TOĞLUK YİĞİTOĞLU, E., KARADEDE, H., KARADEDE, Ö., KARAALİ, R., & AYDIN, E. :2021 "COVID-19 Tanılı Bireylerin Anksiyete ve Depresyon Düzeylerinin Belirlenmesi," **Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi**, 25(2), 51–59.

TURNBULL, D., CHUGH, R., & LUCK, J. :2021 "Transitioning to E-Learning during the COVID-19 pandemic: How have Higher Education Institutions responded to the challenge? ," **Education and Information Technologies,** 26(5), 6401–6419.

TÜKEL, R. : 2020 "Covid-19 Pandemi Sürecinde Ruh Sağlığı," **Türk Tabipleri Birliği**.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ SAĞLIK BAKANLIĞI "COVID-19 Nedir ? T.C. Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilgilendirme Platformu," Retrieved May 10, 2022, from https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html

ULUSLARARASI BİLİM DERNEĞİ. :2020 "Covıd-19 Pandemisi'nin Yaşam Kalitesine Etkisi: 30 Mart -5 Nisan 2020 (İstanbul, Ankara, Konya İlleri Örneği)," (Çevrimiçi) Http://Www.İscass.Org/Uploads/img/covid-19-pandemisinin-yasam-kalitesine-etkisi.pdf 15.10 2022

UNESCO. : 2021 "COVID-19: reopening and reimagining universities, survey on higher education through the UNESCO," **National Commissions** (No. 0000378174). https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378174

UNİTED NATİONS. : 2020 "Policy Brief: A Disability-Inclusive Response to COVID-19," Retrieved March 14, 2023, from https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-05/Policy-Brief-A-Disability-Inclusive-Response-to-COVID-19.pdf

ÜSTÜN, TÜRKER.: 2021 "**Koronavirüs (Covıd-19) Pandemisinin Yükseköğretim Öğrencilerinde Anksiyete Düzeyi İle E-Öğrenme**

Tutumlarına Etkisi," Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi,

VİCKERMAN, P., & BLUNDELL, M. :2010 "Hearing the voices of disabled students in higher education.," Disability **& Society,** 25(1), 21–32.

WANG, X., & SUN, X. :2022. "Higher Education During the COVID-19 Pandemic: Responses and Challenges," **Education as Change,** 26.

WİLSON, L., CONWAY, J., MARTİN, N., & TURNER, P. :2020 "Covid-19: Disabled Students in Higher Education: Student Concerns and Institutional Challenges Report by the National Association of Disability Practitioners," **National Association of Disability Practitioners** (Çevrimiçi) https://nadp-uk.org/wp-content/uploads/2020/05/NADP-Report-Covid-19-Disabled-Students-in-Higher-Education-Student-Concerns-and-Institutional-Challenges. docx. 20.10.2022

YALÇIN, FURKAN. :2021 **"Covıd-19 Pandemi Sürecinde Bireylerdeki Psikolojik Sağlamlığın Anksiyete Ve Depresyon Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi,"** Yüksek Lisans Dönem Projesi. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi,

YILDIRIM S, YILDIRIM G, ÇELİK E, KARAMAN S. :2014 "Uzaktan Eğitim öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik görüşleri: bir ölçek geliştirme çalışması," 2014; 3(3): 2146-9199.

YÖK. : 2020A "Üniversitelerimizde Küresel Salgın Sürecinde Uzaktan Öğretim Uygulamaları Anket Sonuçları," (Çevrimiçi) Https://Covid19.Yok.Gov.Tr/Documents/Anasayfa/Uzaktan-Ogretim-Anketi.Pdf 15.10.2022

YÖK. :2020B "YÖK, Koronavirüs Salgını Döneminde Engelli Öğrencilerin Eğitime Erişimini Mercek Altına Aldı," **engelsiz.yok.gov.tr.** Retrieved April 29, 2022,

YÖK. : 2021A "Pandemi Sürecinde Onlıne Eğitimin Verimliliğine İlişkin Öğrenci Anket Raporu," (Çevrimiçi) https://covid19.yok.gov.tr/Documents/anketler/ogrenci-anket-sonuclari.pdf 15.10.2022

YÖK. : 2021B "Pandemi Sürecinde Onlıne Eğitimin Verimliliğine İlişkin Öğretim Elemanı Anket Raporu," (Çevrimiçi) .https://covid19.yok.gov.tr/Documents/anketler/ogretim-elemani-anket-sonuclari.pdf 20.10.2022

YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI ENGELLİLER DANIŞMA VE KOORDİNASYON YÖNETMELİĞİ : 2010 **Resmi Gazete** (Sayı: 27672).(Çevrimiçi) https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=14214&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5 20.10.2022

ZHANG, W. R., WANG, K., YİN, L., ZHAO, W. F., XUE, Q., PENG, M. ET. AL. :2020 "Mental health and psychosocial problems of medical health workers during the COVID-19 epidemic in China," **Psychotherapy and Psychosomatic,** Apr 9, 1-9.

ZUKHRA, R. M., NAULİ, F. A., & KONADİ, A. : 2021

"Anxiety among nursing students during the Covid-19 pandemic: A web-based cross-sectional survey," **Enfermería Clínica,** 31, 580–582.

EKLER

Ek-1: Etik Kurul Onayı

Ek-2:Anket Kullanma İzni

Ek-3: Sosyodemografik Bilgi Formu

Ek-4:COVID-19 Deneyimi Anketi

Ek-5: Uzaktan Eğitime Yönelik Algı Ölçeği

Ek-6: Coronovirus Anxiety Scale (CAS)

E-7:Üniversite Yaşam Kalitesi Ölçeği

Ek-8:COVID-19'un Yaşam Kalitesi Ölçeği

Ek-9: Engelli Bireyin Hakları ve Erişimi

EK-1

Tarih ve Sayı: 03.02.2022-734518

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı

Sayı :E-35980450-663.05-734518
Konu :Gizem ÇINAR

Sayın Gizem ÇINAR

İlgi : 29.12.2021 tarihli, 677236 sayılı yazı

Sorumlu araştırıcılığını üstlendiğiniz 2022/22 dosya numaralı "Covid 19 Pandemi Sürecinin Yükseköğretimdeki Engelli Öğrenciler Üzerindeki Etkisi" başlıklı çalışma, Kurulumuzun 17.01.2022 tarih ve 01 sayılı toplantısında görüşülerek etik yönden uygun bulunmuş olup, karar ekte sunulmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. N. Tolga SARUÇ
Başkan

Ek:Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Kararı

EK-2

Merhaba,
Ölçeği kullanabilirsiniz. Çalışmanızda başarılar dilerim.
Prof. Dr. Cüneyt Evren

On Sunday, December 26, 2021, 09:16:09 PM GMT+3, Gizem Çınar <gizem-cinar@windowslive.com> wrote:

Merhaba
Ben İstanbul Üniversitesi Engellilik Araştırmaları Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Gizem ÇINAR.
Uyarlamış olduğunuz Koronovirüs Anksiyete Ölçeği (Cas) Kısa Formu'nu tez çalışmamda kullanmak için izin istiyorum.
Şimdiden teşekkür ederim.

EK-3

BÖLÜM I- SOSYODEMOGRAFİK BİLGİLER

1. **Cinsiyetiniz**
   1. Kadın
   2. Erkek
   3. Diğer
2. **Yaşınız**

_____

3. **Fakülteniz**

_____

4. **Bölümünüz**

_____

5. **Sınıfınız**

_____

6. **COVİD 19 öncesi ikametgâh durumunuz**

1. Ailemle birlikte kalıyorum
2. Arkadaşlarımla birlikte evde kalıyorum
3. Devlet yurdunda kalıyorum
4. Pansiyon/ otel/özel yurtta kalıyorum
5. Diğer

7. **COVİD 19 dönemi ikametgâh durumunuz**

1. Ailemle birlikte kalıyorum
2. Arkadaşlarımla birlikte evde kalıyorum
3. Devlet yurdunda kalıyorum
4. Pansiyon/ otel/özel yurtta kalıyorum
5. Diğer

8. **Evli misiniz?**

1. Evet
2. Hayır

9. **Şu an bir işte çalışıyor musunuz?**

1. Evet
2. Hayır

10. **Çalışma durumunuz**

1. Kısmı / yarı zamanlı
2. Tam zamanlı

11. **Burs alıyor musunuz?**

1. Evet
2. Hayır

12. **Burs aldığınız kurum, kuruluş vb.**

1. Devlet
2. Özel sektör
3. Dernek/vakıf
4. Diğer

13. **Engellik durumunuz (Birden çok işaretleyebilirsiniz.)**
    1. Görme
    2. İşitme
    3. Fiziksel(Ortopedik)
    4. Ruhsal ve Duygusal
    5. Süreğen (Kronik rahatsızlık)
    6. Öğrenme Güçlüğü
    7. Konuşma ve Dil Bozukluğu
    8. Diğer .....

14. **Bu engellilik durumu hayatınızı ne kadar etkiliyor?**

1. Neredeyse hiç
2. Biraz
3. Kısmen
4. Oldukça
5. Çok fazla

15. **Engellilik raporunuz var mı?**

1. Evet
2. Hayır

16. **Raporunuzda yazan engellilik türü nedir?**

_____

17. **Raporunuzda yazan engellilik derecesi nedir?**

EK-4

BÖLÜM II- COVİD-19 DENEYİMİ

1. Bu süreçte PCR testiniz pozitif çıktı mı?
    1. Evet
    2. Hayır
2. Hastanede yattınız mı?
    1. Evet
    2. Hayır
3. Hastanede yattıysanız kaç gün yattınız?
    _____ gün
4. Yoğun bakımda kaldınız mı?
    1. Evet
    2. Hayır
5. Aşı oldunuz mu?
    1. Evet
    2. Hayır
6. Olmadıysanız neden olmadınız?
    1. Doktorum önermediği için
    2. Tercih etmedim.

EK-5

BÖLÜM III - UZAKTAN EĞİTİME YÖNELİK ALGI ÖLÇEĞİ

Bu bölümde COVİD-19 ile eğitim hayatımızda yer alan uzaktan eğitimin değerlendirilmesi istenmektedir. Lütfen, aşağıdaki sorularda sizi en iyi yansıtan seçeneği işaretleyiniz

1:Hiçbir Zaman Katılmıyorum 2: Nadiren Katılmıyorum 3: Bazen Katılıyorum 4: Genellikle Katılıyorum 5: Her zaman Katılıyorum						
MADDELER		1	2	3	4	5
1	**Kişisel İşlerimin yoğunluğundan dolayı uzaktan eğitim benim için uygundur.**					
2	**Uzaktan eğitim yaşam stilime uygundur.**					
3	**Uzaktan eğitim ihtiyaç duyduğum eğitimler için uygun bir alternatiftir.**					
4	**Uzaktan eğitim zaman kaybetmeksizin eğitim alabilmemi sağlamaktadır.**					
5	**İstediğim zamanda istediğim yerden derse katılma esnekliğine ihtiyacım var.**					
6	**Eğitim almak için üniversite kampüsüne gitmek benim için zor.**					
7	**Uzaktan eğitim öğretim uygulamaları açısından öğrenciyi aktif hale getirir.**					
8	**Uzaktan eğitim kişiler için iyi bir öğrenme fırsatı sunar.**					
9	**Uzaktan eğitim öğrencinin kendi hızında öğrenmesini sağlar.**					
10	**Uzaktan eğitim öğrenmenin kalıcı olmasını sağlamaktadır.**					
11	**Uzaktan eğitim geleneksel eğitimden etkilidir.**					
12	**Eğitimin en iyi şekilde gerçekleşmesi için yüz üze etkileşim gereklidir.**					
13	**Uzaktan eğitime nazaran geleneksel eğitimde fikirler, anında ve daha anlaşılır bir şekilde ifade edilmektedir.**					
14	**Uzaktan eğitime nazaran geleneksel eğitimle daha etkili bir öğrenme sağlanır.**					
15	**Öğrenme için yüz yüze eğitime ihtiyaç duyarım.**					
16	**Verilen görevleri ertelemeyi alışkanlık haline getirmiş bir kişiyim.**					
17	**Çoğunlukla verilen görevleri yarım bırakırım.**					
18	**Ödevlerimi yapmak için son ana kadar beklerim.**					

EK-6

BÖLÜM IV- CORONOVIRUS ANXIETY SCALE (CAS)

Bu bölümde COVİD-19'un toplumda bireylerin psikolojik olarak nasıl etkilediğine ilişkin sorular yer alıyor. Lütfen, aşağıdaki sorularda sizi en iyi yansıtan seçeneği işaretleyiniz.

CAS						
Son 2 hafta boyunca aşağıdaki durumları ne sıklıkla yaşadınız?		Hiç	Nadir, bir veya iki günden az	Birkaç gün	7 günden fazla	Son 2 haftada neredeyse her gün
1.	Koronavirüs ile ilgili haberleri okuduğumda veya dinlediğimde başım döndü, sersemlemiş veya baygın hissettim.					
2.	Koronavirüs hakkında düşündüğüm için uykuya dalma veya uykuda kalma konusunda sorun yaşadım.					
3.	Koronavirüs düşündüğümde veya bilgiye maruz kaldığımda felç olmuş veya donmuş gibi hissettim.					
4.	Koronavirüs hakkında düşündüğümde veya bilgiye maruz kaldığımda yemek yemeye ilgimi kaybettim.					
5.	Koronavirüs hakkında düşündüğümde veya bilgiye maruz kaldığımda mide bulantısı hissettim veya mide problemleri yaşadım.					

EK-7

BÖLÜM V- ÜNİVERSİTE YAŞAM KALİTESİ ÖLÇEĞİ (COVID-19 ÖNCESİ)

Bu bölümde Üniversite öğrencilerinin **COVID-19 öncesi hayatlarıyla** ilgili genel yaşam kalitesi ve genel doyumu ölçülmektedir. Lütfen, aşağıdaki sorularda sizi en iyi yansıtan seçeneği işaretleyiniz.

[1]Hiç Memnun Değilim [2]Memnun Değilim [3] Orta Düzeyde Memnunum [4]Memnunum

[5] Çok Memnunum [6]Fikrim Yok

GENEL YAŞAM KALİTESİ

1. Kişisel olarak üniversitedeki yaşam kalitenizden ne kadar memnunsunuz?

   [1] [2] [3] [4] [5] [6]

2. Üniversitedeki öğrencilerin yaşam kalitesinden ne kadar memnunsunuz?

   [1] [2] [3] [4] [5] [6]

3. Üniversitedeki sosyal yaşam kalitesinden ne kadar memnunsunuz?

   [1] [2] [3] [4] [5] [6]

4. Üniversitedeki akademik yaşam kalitesinden ne kadar memnunsunuz?

   [1] [2] [3] [4] [5] [6]

5. Üniversitenin sunduğu tüm hizmetlerin yaşam kalitenize olan katkısından ne kadar memnunsunuz?

   [1] [2] [3] [4] [5] [6]

Genel Yaşam Doyumu Ölçeği (Satisfaction With Life Scale – SWLS)

[1]Hiç Katılmıyorum [2]Katılıyorum [3] Kararsızım [4]Katılıyorum [5] Tamamen Katılıyorum

GENEL YAŞAM DOYUMU

1. Yaşam koşullarım pek çok yönleriyle ideallerimi karşılıyor

   [1] [2] [3] [4] [5]

2. Yaşam koşullarım mükemmeldir

   [1] [2] [3] [4] [5]

3. Yaşantımdan memnunum

   [1] [2] [3] [4] [5]

4. Hayattan beklediğim önemli şeylere sahibim

   [1] [2] [3] [4] [5]

5. Bugüne kadar yaşadıklarımı tekrar yaşama olanağım olsaydı hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim

   [1] [2] [3] [4] [5]

BÖLÜM VI- ÜNİVERSİTE YAŞAM KALİTESİ ÖLÇEĞİ (COVID-19 DÖNEMİ)

Bu bölümde Üniversite öğrencilerinin **COVID-19 pandemi dönemi hayatlarıyla** ilgili genel yaşam kalitesi ve genel doyumu ölçülmektedir. Lütfen, aşağıdaki sorularda sizi en iyi yansıtan seçeneği işaretleyiniz

[1]Hiç Memnun Değilim [2]Memnun Değilim [3] Orta Düzeyde Memnunum [4]Memnunum

[5] Çok Memnunum [6]Fikrim Yok

GENEL YAŞAM KALİTESİ

6. Kişisel olarak üniversitedeki yaşam kalitenizden ne kadar memnunsunuz?

   [1] [2] [3] [4] [5] [6]

7. Üniversitedeki öğrencilerin yaşam kalitesinden ne kadar memnunsunuz?

   [1] [2] [3] [4] [5] [6]

8. Üniversitedeki sosyal yaşam kalitesinden ne kadar memnunsunuz?

   [1] [2] [3] [4] [5] [6]

9. Üniversitedeki akademik yaşam kalitesinden ne kadar memnunsunuz?

   [1] [2] [3] [4] [5] [6]

10. Üniversitenin sunduğu tüm hizmetlerin yaşam kalitenize olan katkısından ne kadar memnunsunuz?

    [1] [2] [3] [4] [5] [6]

Genel Yaşam Doyumu Ölçeği (Satisfaction With Life Scale – SWLS)

[1]Hiç Katılmıyorum [2]Katılıyorum [3] Kararsızım [4]Katılıyorum [5] Tamamen Katılıyorum

GENEL YAŞAM DOYUMU

6. Yaşam koşullarım pek çok yönleriyle ideallerimi karşılıyor

   [1] [2] [3] [4] [5]

7. Yaşam koşullarım mükemmeldir

   [1] [2] [3] [4] [5]

8. Yaşantımdan memnunum

   [1] [2] [3] [4] [5]

9. Hayattan beklediğim önemli şeylere sahibim

   [1] [2] [3] [4] [5]

10. Bugüne kadar yaşadıklarımı tekrar yaşama olanağım olsaydı hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim

    [1] [2] [3] [4] [5]

EK-8

BÖLÜM VII- COVİD-19'UN YAŞAM KALİTESİNE ETKİSİ ÖLÇEĞİ

		Kesinlikle katılmıyorum	**Katılmıyorum**	**Ne katılıyorum,ne katılmıyorum**	**Katılıyorum**	**Kesinlikle katılıyorum**
1	Yaşam kalitemin eskisinden daha düşük olduğunu düşünüyorum	1	2	3	4	5
2	Akıl sağlığımın kötüleştiğini düşünüyorum	1	2	3	4	5
3	Fiziksel sağlığımın bozulabileceğini düşünüyorum	1	2	3	4	5
4	Eskisinden daha gergin hissediyorum	1	2	3	4	5
5	Eskisinden daha depresif hissediyorum	1	2	3	4	5
6	Kişisel güvenliğimin risk altında olduğunu hissediyorum	1	2	3	4	5
	Toplam puan					
	ÖLÇEK PUANI					

EK-9

BÖLÜM VIII- COVİD-19 ve ENGELLİ BİREYLERİN HAKLARI

Bu bölümde COVİD-19'un toplumda yaşayan engelli bireylerin haklarını nasıl etkilediğine ilişkin sorular yer alıyor. Lütfen, aşağıdaki sorularda sizi en iyi yansıtan seçeneği işaretleyiniz.

1. COVİD-19 virüsü ve korunma önlemleri hakkında yeterli bilgiye ulaşabildiniz mi?
    1. Evet
    2. Hayır
    3. Kısmen ulaşabildim

1. COVİD-19 virüsü ve korunma önlemleri hakkında bilgiye nereden ulaştınız? (Bu soruya birden çok yanıt verebilirsiniz)
    1. İnternet
    2. Televizyon
    3. Radyo
    4. Sosyal medya
    5. Yazılı medya
    6. Yakınlarımdan
    7. Diğer
2. COVİD-19 pandemi sürecinde virüsten korunma ve tedavi süreçleri konusunda devlet kurumları ve belediyelerce engelli bireylere yönelik bilgilendirme yapıldı mı?
    1. Evet
    2. Hayır
    3. Kısmen yapıldı
3. COVİD-19 pandemi sürecinde temel gıda ve malzemelere erişmekte zorlandınız mı?
    1. Evet
    2. Hayır
    3. Kısmen zorlandım
4. COVİD-19 pandemi sürecinde temel tıbbi sağlık hizmetlerine erişmekte zorlandınız mı?
    1. Evet
    2. Hayır
    3. Kısmen zorlandım
5. COVİD-19 pandemi sürecinde ihtiyacınız olan fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerine erişmekte zorlandınız mı?
    1. Evet
    2. Hayır
    3. Kısmen zorlandım
    4. Böyle bir hizmete ihtiyacım yok
6. COVİD-19 pandemi sürecinde sürekli kullandığınız bir ilaç veya tedavilere erişmekte zorlandınız mı?
    1. Evet
    2. Hayır
    3. Kısmen zorlandım
    4. Sürekli kullandığım bir ilaç veya tedavi yok
7. COVİD-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitim hizmetlerine erişmekte zorlandınız mı?
    1. Evet
    2. Hayır
    3. Kısmen zorlandım
    4. Eğitim ihtiyacım yok

8. COVİD-19 pandemi sürecinde ihtiyaç duyduğunuz psikolojik desteklere erişmekte zorlandınız mı?
    1. Evet
    2. Hayır
    3. Kısmen zorlandım
    4. Böyle desteklere ihtiyacım olmadı
9. COVİD-19 pandemi sürecinde herhangi bir ayrımcılık ya da hak ihlali yaşadınız mı?
    1. Evet
    2. Hayır

10. Bu süreçte uğradığınız ayrımcılık ya da hak ihlali ile ilgili herhangi bir idari ya da yargısal başvurunuz oldu mu?
    1. Evet
    2. Hayır
11. COVİD-19 pandemi sürecinde evde şiddete maruz kaldınız mı? (birden fazla yanıt seçebilirsiniz.)
    1. Evet, fiziksel şiddet (ör. Vurma, ısırma, tekmeleme, vb)
    2. Evet, duygusal/psikolojik şiddet (tehdit etme, küçümseme, hakaret etme, vb)
    3. Evet, cinsel şiddet (taciz, cinsel istismar, tecavüz, vb)
    4. Emin değilim
    5. Hayır
    6. Cevaplamak istemiyorum
12. COVİD-19 pandemi sürecinde engelli bir birey olarak aşağıdakilerden hangisi/hangileri nedeniyle zorluk yaşadınız?
    1. Engel durumum nedeniyle hijyen önlemlerini uygulamakta zorlandım
    2. Resmi kurumların internet siteleri erişilebilir olmaması nedeniyle bilgiye erişimim kısıtlandı
    3. İşaret dili tercümanı olmaması nedeniyle hizmetlere(sağlık, vb) ulaşamadım
    4. Maske uygulaması nedeniyle dudak okuyamadığım için iletişim kuramadım
    5. Yemek, temizlik, bakkal, alışveriş,vb. işlerinde zorlandım
    6. Karantina uygulaması nedeniyle psikolojim bozuldu
    7. Hareketsizlikten dolayı fiziksel engelim arttı
    8. Hareketsizlikten dolayı ilave sağlık sorunlarım oluştu.,
    9. İşten çıkarılma, vb nedenlerle ekonomik durumum bozuldu
    10. Dijital okuryazarlığım olmaması nedeniyle online ortamlara katılamadım
    11. Engel durumum nedeniyle kendimi COVİD-19 virüsüne karşı daha riskli hissettim
    12. COVİD-19 enfeksiyonu geçirdiğim dönemde sağlık hizmetlerine ulaşmakta zorluk çektim
    13. Diğer, belirtiniz.

Anket soruları, COVID-19 DRM(Disability Right Monitor) araştırması soruları dikkate almarak hazırlanmıştır. COVID-19 DRM, yedi engelli hakları kuruluşu(Validity Foundation; European Network on Independent Living; International Disability Alliance; Disability Rights International; Disability Rights Unit at the Centre for Human Rights, University of Pretoria; International Disability and Development Consortium; ve Disability Rights Fund/Disability Rights Advocacy Fund) tarafından oluşturulan ortak bir çalışmanın ürünü olup, engelli hakları açısından COVİD-19 pandemi sürecindeki hak ihlallerine ışık tutmak amacını taşımaktadır. Araştırma aşağıdaki makalede yayınlanmıştır.
Mladenov T & Brennan CS (2021): The global COVID-19 Disability Rights Monitor: implementation, findings, disability studies response, Disability & Society, DOI: 10.1080/09687599.2021.1920371
www.covid-drm.org